ŠTUDENTSKI ZGODOVINSKI ČASOPIS

Časopis za humanistične in družboslovne vede

2022/2023 Št. 1

ŠTUDENTSKI ZGODOVINSKI ČASOPIS

Časopis za humanistične in družboslovne vede

Izdajatelji:

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

in

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta
Študentski svet

in

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta

Glavni in odgovorni urednici: Tajda Tripkovič in Kaja Mujdrica

Lektorica: Darja Medved
Recenzenti: izr. prof dr. Aleš Maver in doc. dr. Martin Bele
Prevajalka: Aja Barbič

Tisk: Tiskarna Koštomaj

ISSN: 1854-889X**, e-ISSN:** 2784–4099

Letnik 2022/2023
Številka 1

Naklada: 40 izvodov
Slika na ovitku: Sven Pušnik

November, 2023

VSEBINA

BESEDA UREDNIC III

Aja BARBIČ: **HRVAŠKA POMLAD** 1

Lea BELEC: **EVROPA V PRIMEŽU ŠPANSKE GRIPE** 9

Kristian KOLAR: **ZGODBA REŠEVANJA POLITIČNIH KRIZ Z MIKROFONOM: Pesem Evrovizije kot politična arena v 20. stoletju (1956-2001)** 16

Matjaž PIREČNIK: **PRESELJEVANJE KOČEVARJEV** 27

Marko BALAŽIČ: **KRALJ REKESVINT IN ZAKLAD IZ GUARRAZARJA** 35

Tajda TRIPKOVIČ: **PRVA SOŠKA BITKA (23. junij–7. julij 1915) SKOZI POROČANJE ČASNIKOV *SLOVENEC* IN *SLOVENSKI NAROD*** 42

Teja KOLAR: **ZAVEZNIŠKA BOMBARDIRANJA JUGOSLAVIJE V DRUGI SVETOVNI VOJNI** 49

Pia ŽULA: **MARIBORSKI FOTOGRAFSKI KROG** 57

BESEDA UREDNIC

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

Funkcija urednika zgodovinskega časopisa, v katerem lahko svoje znanje izkazujejo študenti in si na takšen način tudi pridobivajo še tako dragocene izkušnje glede objav, je tako zahtevna, kot tudi vredna vsega truda in vloženega dela. Na poti do izdaje letošnje številke smo srečali in na koncu uspešno premostili marsikatero oviro, zato nam je v velik ponos in veselje, da vam lahko predstavimo novo številko Študentskega zgodovinskega časopisa.

Časopis ne potrebuje posebne predstavitve, vendar naj za vse morebitne nove bralce vseeno posvetimo nekaj besed tudi temu. Študentski zgodovinski časopis deluje pod okriljem Študentske sekcije, ki je podmladek svojega dobro znanega matičnega Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru. Časopis ustvarjajo študenti tako zgodovine, kot tudi ostalih smeri, ki jih zgodovina zanima. Prispevki izpod peres študentov tako za marsikoga izmed njih predstavljajo njihovo prvo objavo lastnih prispevkov in odskočno desko za, upamo, tem uspešnejše znanstveno delovanje v prihodnosti. Tudi letošnji prispevki so nedvomno obogatili že izjemno bogato zakladnico zgodovine, interdisciplinarno sodelovanje pa nam omogoča vpogled v različne perspektive tematik.

Tokratna številka je tematsko izjemno razgibana. Od znamenite Hrvaške pomladi, ki za mnoge predstavlja začetek konca Jugoslavije se bomo pomaknili nazaj v čas po prvi svetovni vojni, kjer je v obdobju med leti 1918 in 1920 kosila španska gripa in terjala svoj davek v že tako od vojne izčrpanemu svetu. V nadaljevanju nam bo naslednji prispevek predstavil Evrovizijo za bliščem luči in kostumov, ter nam jo predstavil kot politično prizorišče 20. stoletja. Od tam nas bo pot zanesla vse do Kočevja, kjer bomo ugotavljali, kako je potekalo preseljevanjem Nemcev iz Kočevske.

Skočili bomo tudi v čas vizigotskega kralja Rekesvinta in znamenite zakladne najdbe iz Guarrazarja, v nadaljevanju pa se bomo znašli nazaj v 20. stoletju, kjer nas bo prispevek popeljal v čas prve soške bitke in kot so le-to videli časniki tedanjega časa. Pri tem bomo ugotavljali razlike med poročanjem časnikov in kako se le-to sklada s pregledano literaturo. Ste se kdaj vprašali o zavezniškem bombardiranju Jugoslavije v času druge svetovne vojne? Iz soške fronte se bomo pomaknili prav na to temo, kjer nas bo zanimalo, ali so zavezniška bombardiranja imela kot cilj zastavljeno zgolj uničenje sil osi, ali pa je za bombnimi napadi ležal tudi kakšen drug razlog.

Branje zaključi prispevek o Mariborskem fotografskem klubu, kjer boste lahko spoznali delovanje kluba in zakaj je bilo delovanje le-tega pomembno za razvoj slovenske fotografije.

Drage bralke, dragi bralci – naj vas branje prispevkov popelje skozi različna obdobja in tematike človeške zgodovine ter vam pri tem pred očmi naslika atmosfero in dogajanje tistega časa. Veliko užitkov pri branju!

Glavni in odgovorni urednici
Tajda Tripkovič in Kaja Mujdrica

Aja BARBIČ

diplomirana anglistka (UN) in zgodovinarka (UN)

HRVAŠKA POMLAD

Povzetek

Avtorica v prispevku obravnava reformno gibanje, poznano kot Hrvaška pomlad ali »maspok«, ki ga mnogi označujejo kot začetek konca Jugoslavije. Obravnavana so dogajanja znotraj gibanja; študentske stavke in politične problematike. Prispevek podrobno analizira zgodovinsko pomembnost gibanja, prav tako pa so opisani dogodki, ki so neposredno vplivali na začetek in razvoj pomladi. Posebna pozornost je posvečena glavnim institucijam in posameznikom, ki so gibanje utrjevali. Vseskozi pa avtorica nakazuje na gospodarsko raznolikost kot koncept politike nezadovoljstva na hrvaških tleh.

Ključne besede

Hrvaška pomlad, maspok, Jugoslavija, Josip Broz-Tito, Zveza komunistov Hrvaške (ZKH), Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ), gospodarstvo, študentsko gibanje.

Gibanje za boljši jutri hrvaškega naroda

Hrvaški narod je imel veliko željo po oblikovanju svoje nacionalne države. Skozi zgodovino je razvil nacionalno individualnost in vzpostavil svojo kulturno in politično tradicijo.[1] Hrvaški nacionalizem se je utrdil znotraj gospodarsko neenakomerno razvite države, Jugoslavije. Težnje po uveljavljanju političnih in gospodarskih reform so naraščale. Izpostavile so nacionalna nasprotja, posamezne skupine pa so opozarjale na podrejen položaj svoje republike – Hrvaške. Skupine so postopoma pridobivale podporo ljudstva, kar je kmalu izoblikovalo množično gibanje, bolje poznano kot hrvaška pomlad, jugoslovanske oblasti pa so uporabljale tudi zaničevalen izraz »maspok«.[2] Na prelomu šestdesetih v sedemdeseta leta 20. stoletja je tako hrvaško politično prizorišče zaznamoval silovit spor z zvezno jugoslovansko oblastjo.[3]

Nacionalno liberalno gibanje se je, natančneje, razvilo med letoma 1966 in 1971.[4] Poimenovanje tovrstnega političnega dogajanja je različno, obdobje se v literaturi opisuje z različnimi izrazi. V hrvaški strokovni literaturi se predvsem uporablja izraz hrvaška pomlad ali hrvaško nacionalno gibanje. Izraz »maspok« pa predstavlja zloženko besed masovni pokret, množično gibanje, ki se je razvilo na Hrvaškem.[5]

Samo reformno gibanje ni le kronika dogodkov sedemdesetih let 20. stoletja, ampak odprt prikaz političnih razmer v Jugoslaviji v povojnem obdobju.[6] Hrvaška pomlad je predstavljala eno izmed mnogih reakcij na reševanje nacionalnega vprašanja znotraj Jugoslavije po letu 1945. Ne glede na to, da je bila Jugoslavija formalno federativna država, je politična moč še vedno izvirala iz zveznih organov oblasti.[7] Proces demokratizacije, liberalizacije in nacionalnega navdušenja, ki je deloval proti komunistični politiki, se je v javnem življenju močno odražal. Prisoten je bil širok spekter političnih programov, oblikovale so se tudi skupine »pomladnih« funkcionarjev. Glavni sestavni del pa so predstavljale demonstracije, najbolj odmevno je bilo študentsko gibanje leta 1971, ko je bilo gibanje tudi zatrto. Množično reformno gibanje zatorej predstavlja pomemben segment hrvaške zgodovine, v katerem so se pojavila in izoblikovala odločilna vprašanja o nadaljnjem statusu Hrvaške v Jugoslaviji in o sami naravi delovanja političnih strank, predvsem vladavine komunistične partije.[8]

V gibanju sta prevladovali dve temeljni protikomunistični ideji; nacionalna in liberalno-demokratična, ki sta se prepletali, načeloma je dominirala nacionalna. Politični krogi so se preko idej zavzemali za preobrazbo gospodarskega sistema in demokratizacijo političnega življenja. Prav tako so mnogi opozarjali, da se denar posamezne republike ne investira v točno to republiko, pač pa se preliva v ostale. Med hrvaško pomladjo je bila izražena želja, da se federacija gospodarsko razlasti, najpomembnejše pa je bil razreševanje nacionalnega vprašanja. Narod je menil, da so tako Hrvati kot Hrvaška v federaciji neenakopravni na mnogih področjih, saj je bil tudi sam delež po zastopanosti v Jugoslovanski ljudski armadi (JLA) in zveznih institucijah glede na delež Srbov in Črnogorcev manjši. Za primer lahko vzamemo podatek iz leta 1953, ko je delež Srbov v starešinskem kadru JLA predstavljal 57 odstotkov, čeprav je bilo Srbov med prebivalstvom Jugoslavije 41,7 odstotka. Poleg tega je konec šestdesetih let v zveznih institucijah delež zaposlenih Hrvatov znašal le 8,9 odstotka, čeprav so predstavljali 22 odstotkov jugoslovanskega prebivalstva.[9]

---

[1] Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće* (Zagreb, 1990), str. 237 (dalje kot Tripalo, *Hrvatsko proljeće*).
[2] Natalija Gobec, *Od Brionov do Karadjordjeva: čistke v ZKJ* (diplomsko delo, Univerza v Mariboru) (Maribor, 2011), str. 1-3 (dalje kot Gobec, *Od Brionov do Karadjordjeva*).
[3] Aleš Gabrič, »'Maspok' in Slovenci«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2-3 (2008), str. 458 (dalje kot Gabrič, »'Maspok' in Slovenci«).
[4] Ante Batović in Benjamin Bilski, *The Croatian Spring: Nationalism, Repression and Foreign Policy Under Tito* (London, 2017), str. 1 (dalje kot Batović in Bilski, *The Croatian Spring: Nationalism, Repression and Foreign Policy*).
[5] Gabrič, »'Maspok' in Slovenci«, str. 458.
[6] Tripalo, *Hrvatsko proljeće,* str. 77.
[7] Gabrič, »'Maspok' in Slovenci«, str. 458.
[8] Marko Zubak, »The Croatian Spring: Interpreting The Communist Heritage In Post-Communist Croatia«, *East Central Europe/L'Europe du Centre-Est* 32, št. 1-2 (2005), str. 191-192 (dalje kot Zubak, »The Croatian Spring«).
[9] Miro Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995* (doktorska disertacija, Univerza v Mariboru) (Maribor, 2013), str. 70-71 (dalje kot Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*).

Jezikovna (ne)enotnost

Poleg političnih in gospodarskih vprašanj, pa so narastla tudi vprašanja o enotnosti jezika. V povojnih ustavah je bilo sicer napisano, da so vsi jugoslovanski jeziki enakopravni, toda vseeno je v javni rabi prihajalo do diskriminacije hrvaščine. Predvsem so se v republiki Hrvaški vrstile razprave o prevladi srbščine. O jezikovnem vprašanju so leta 1954 sklenili sporazum v Novem Sadu, v katerem je bila določena jezikovna enotnost srbskega in hrvaškega književnega jezika. Tako naj bi se vedno uporabljal hrvaškosrbski ali srbskohrvaški jezik. Mnogi, vključno s kulturno organizacijo »Matico Hrvatsko[10]« (dalje: MH), so bili mnenja, da je Novosadski sporazum neprimeren, saj naj bi slovar podredil hrvaški jezik srbskemu. Kasneje so jezikoslovci in književniki sklicali več razprav, izoblikovala se je tudi »Deklaracija o imenu in vlogi hrvaškega književnega jezika«. Dolgoročni cilj je bil, da se spremeni 131. člen ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) o uradnem jeziku.[11]

Hrvaška pomlad je vsekakor strmela k izenačenju hrvaškega in srbskega jezikovnega prostora. Potemtakem je omenjena deklaracija opozarjala na nacionalno neenakopravnost. Srbi in Hrvati so predstavljali najštevilčnejša naroda v državi, na mnogih območjih sta živela pomešano, kar je ostro vplivalo tako na jugoslovansko etnično vprašanje kot na samo hrvaško pomlad.[12] Posledično so v Centralnem komiteju Zveze komunistov Hrvaške (CK ZKH) pripravljali razpravo o mednacionalnih odnosih na Hrvaškem. Izvršni komite je izpostavil, da imajo Srbi privilegiran položaj na vodilnih pozicijah, predvsem v članstvu ZKH. Nato je član CK ZKH, Ivan Šibl, temu nasprotoval, prav tako pa je javno zavračal deklaracijo. Vse kulturne organizacije, ki so jo podpisale, naj bi ukinili. V deklaraciji namreč ni bila nakazana le lingvistična problematika, pač pa splošna neenakopravnost republike Hrvaške v Jugoslaviji, kar pa je bilo za državo »bratstva« nedopustno. Josip Broz-Tito[13] je zaradi tega razloga tudi prvič javno odgovoril kulturnim krogom, z govorom v Prištini. Obsodil je vse, ki so želeli delovati proti »bratstvu« in podprl novosadski sporazum.[14]

Naraščanje nezadovoljstva

Komunistično vodstvo je bil glavni pobudnik za modernizacijo Jugoslavije v poznih šestdesetih letih. Kader se je v partijski in državni strukturi zamenjal. V republiških partijah so se pojavljali mlajši komunisti, ki se niso v polni meri osredotočali na partijsko vlogo in njeno organiziranost. Starejši, konservativno usmerjeni komunisti so jih zato označevali za »liberalce«. Tako so se liberalnejše skupine pojavile na Hrvaškem, pa tudi v Srbiji in Sloveniji.[15] Ključni dejavnik, ki pa je omogočil začetek množičnega gibanja, je bil praznina v oblasti, ki se je pojavila po odstavitvi konservativca in vodje politične policije (Udbe), Aleksandra Rankovića[16]. Leta 1966 je bil razrešen vseh funkcij in obdobje po

---

[10] Matica Hrvatska je bila leta 1842 ustanovljena pod imenom »Matica ilirska« v obdobju ilirskega gibanja, nato se je leta 1874 preimenovala v »Matico hrvatsko«. Med drugo svetovno vojno je postala največja kulturna in založniška ustanova in deluje še danes. Njen namen je spodbujanje narodne in kulturne identitete na področju umetniške ustvarjalnosti, gospodarstva, hkrati pa skrbi za družbeni razvoj (»Matica Hrvatska«, *Matica Hrvatska*, dostopno na: https://www.matica.hr/omatici/, pridobljeno: 24. 3. 2022).

[11] Gobec, *Od Brionov do Karadjordjeva*, str. 98-100.

[12] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 18.

[13] Josip Broz-Tito (1892-1980). Med letoma 1939 in 1980 je zasedal položaj generalnega sekretarja, natančneje, bil je predsednik Komunistične partije Jugoslavije. V času druge svetovne vojne je bil vrhovni poveljnik jugoslovanskih partizanov; med letoma 1941 in 1945 je vodil oborožen boj proti okupatorju. Tito je bil med letoma 1945 in 1980 vrhovni poveljnik Jugoslovanske ljudske armade, od leta 1945 do 1953 je bil premier Jugoslavije, do leta 1980 pa je zasedel mesto predsednika Jugoslavije (»Josip Broz-Tito«, *Hrvatska Enciklopedija*, dostopno na: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9758, pridobljeno: 18. 4. 2022).

[14] Gobec, *Od Brionov do Karadjordjeva*, str. 101-110.

[15] Prav tam, str. 93.

[16] Aleksandar Milivoja Ranković-Marko (1909-1983). Po rodu je bil Srb, deloval je na mnogih političnih mestih, bil je poznan kot podpredsednik republike Hrvaške, med leti 1963-53 in minister notranjih zadev (1948-53). Tekom druge svetovne vojne je bil član Vrhovnega štaba Narodnoosvobodilne vojske (NOV) in partizanskih odredov Jugoslavije (POJ) ter član Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ). Po koncu vojne je predstavljal enega izmed najvplivnejših posameznikov v Jugoslaviji; bil je član centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ), bil je notranji minister ter podpredsednik Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) in nato podpredsednik Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Prav tako je ustanovil in vodil Ozno, oddelek za zaščito naroda (»Aleksandar Ranković«, *Hrvatska enciklopedija*, dostopno na: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51805, pridobljeno: 24. 3. 2022).

Rankoviću je gotovo predstavljalo nagib k liberalizmu.[17] Njegov padec je pomogel h krepitvi federalnih elementov na jugoslovanski ravni in v Zvezi komunistov Jugoslavije (ZKJ). Postopoma se je formiral val liberalizacije, ki je spremljal razne ustavne spremembe, ki so posledično prinesle prednost posameznim republiškim vodstvom. Po takem principu je delovala tudi Zveza komunistov Hrvaške (ZKH), ki se je zavzemala za nadaljnje reforme, usmerjene v obsežnejšo decentralizacijo federalne strukture in večjo preglednost gospodarske politike, vendar jo sprva niso podprla druga republiška vodstva.[18]

Velik vpliv na nezadovoljstvo v celotni Jugoslaviji je predstavljala gospodarska reforma, ki se je začela leta 1965, z njo pa so poskušali okrepiti tržno naravnanost podjetij. Z reformo bi podjetja lahko enostavneje sodelovala v mednarodnem gospodarskem sistemu. Cilj reforme je predvidel »tržni socializem«, kajti uvajal se je kapitalistični način poslovanja, vendar brez privatne lastnine. Sama reforma ni uspela spremeniti delovanja gospodarstva, ki ga je nadzirala država. Reformi je predvsem nasprotoval dogmatizem in pa strah, da bi zaradi konkurence določena podjetja propadla. Tako so se družbene razlike in razlike med republikami povečale.[19]

Razvidno je, da hrvaška pomlad izvira v začetnih dogodkih druge polovice šestdesetih let 20. stoletja. Poleg omenjene deklaracije, gospodarske reforme in odstavitve Rankovića velja omeniti še Brionski plenum iz leta 1966. Četrti plenum CK ZKJ je zasedal na Brionih in obravnaval pojave zlorab v nekaterih organih državne varnosti, reorganizacijo in nadaljnji razvoj ZKJ. Posameznike, ki so bili odgovorni za nepravilnosti v Službi državne varnosti, so razrešili njihovih funkcij. Eden izmed teh posameznikov je bil med drugim tudi Ranković. Z Brionskim plenumom so reorganizirali državno varnost, hkrati pa je predstavljal zmago nad centralističnimi silami jugoslovanske države.[20]

Študentsko gibanje in vpliv »praške pomladi«

Študentsko gibanje, ki je delovalo tako v Evropi kot v ZDA, se je v Jugoslaviji razvilo leta 1968. Do množičnih demonstracij je prišlo 3. in 4. junija 1968, najmočnejše so na začetku bile v Beogradu, potekale pa so tudi v Zagrebu in Ljubljani.[21] V nekdanji Jugoslaviji so bili poskusi izvajanja strukturnih reform v gospodarstvu pogosti, paralelno pa so se pojavljale že večkrat omenjene zahteve za reševanje nacionalnega vprašanja. Nezadovoljstvo z nesorazmernim gospodarskim napredkom in izkoriščanjem republik ni le značilnost Hrvaške, je pa bilo nezadovoljstvo na tem območju najbolj izrazito.[22]

Študentske demonstracije sta povzročili stagnacija v gospodarskem razvoju in vse višja stopnja brezposelnosti, hkrati pa je tako demonstracijo omogočila demokratizacija političnega življenja. Študentje so zavzeli fakultetne zgradbe in demonstrirali, zahtevali pa so ukinitev družbene neenakosti, odpravo brezposelnosti in večji vpliv študentov pri reševanju družbenih problemov, zlasti na univerzah. Sedmi dan demonstracij je Josip Broz-Tito po televiziji nagovoril študente in jim priznal, da je njihovo demonstriranje upravičeno. Pozval jih je, naj od stavke odstopijo, saj se bo sam zavzel za uresničitev njihovih zahtev.[23] Zagrebške demonstracije v letih 1967/68 vsekakor niso imele takšnih razsežnosti kot v Beogradu. Demonstracije so se tako začele in končale dokaj zadržano, saj se je študentska delegacija sestala z reformatorskim delom vodstva ZKH, ki je opozorilo študente, da bi stavka bila v korist le konservativnim krogom, saj bi lahko situacijo obrnili sebi v prid in prepričevali ljudi, da se, razvidno po demonstracijah, lahko samo s trdo roko vzpostavi »socialistični red«.[24]

Prav tako je v letu 1968 na jugoslovansko notranjo- in zunanjepolitično dogajanje vplivala tudi »praška pomlad«. Novo vodstvo češkoslovaške komunistične partije je poskusilo vpeljati v takratni socialistični sistem več demokracije. Liberalizacija Češkoslovaške je pri jugoslovanskem političnem vodstvu izzvala interes. Kljub vsemu je bila »praška pomlad« kmalu brutalno zatrta s strani sovjetskih čet in držav Varšavskega pakta (razen Romunije), Tito pa je opozarjal, da je Jugoslavija lahko naslednja tarča sovjetskega napada. V sovjetskem vodstvu naj bi nekateri celo predlagali, da se enako zatre

[17] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 66.
[18] Zubak, »The Croatian Spring«, str. 194.
[19] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 64.
[20] Gobec, *Od Brionov do Karadjordjeva*, str. 4.
[21] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 68.
[22] Ivica Šušak, »Hrvatsko proljeće – počeci političkog interesnog pluralizma«, *Hrvatska javna uprava* 8, št. 3 (2008), str. 770 (dalje kot Šušak, »Hrvatsko proljeće«).
[23] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 68.
[24] Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 87.

dogajanja v Jugoslaviji. Prav zato je tudi želel preprečiti in ustaviti notranje nemire v Jugoslaviji. Sklepamo lahko, da je v televizijskem govoru nagovoril študente prav zaradi tega razloga, da Jugoslavija ne bi imela enake usode kot Češkoslovaška.[25] Smiselno pa je izpostaviti, da nasprotno od »praške pomladi«, kjer so se zahteve po spremembah začele pojavljati pri političnem vodstvu, je hrvaška pomlad svojo podporo pridobila od hrvaških vsakdanjih ljudi, ki so bili vključeni v razne institucije, kot sta MH in Univerza v Zagrebu.[26]

Politični »pomladniki«

Tri skupine so v zgodovinski strokovni literaturi uveljavljene kot kontaktne točke »maspoka«: reformni del centralnega komiteja ZKH, ter MH in študentsko gibanje. Reformni del CK ZKH je načeloma želel ostati in delovati v okviru uradne politike, zagovarjal je ohranitev sistema in osredotočanje na gospodarska vprašanja. Njegovi voditelji so bili Savka Dabčević-Kučar, Pero Pirker, Ivan Šibl in ostali. Dodati pa je treba tudi člana predsedstva SFRJ Mika Tripala in predsednika Zveze socialistične mladine Hrvaške Ivico Vrkića. MH pa se je skozi hrvaško pomlad spreminjala v nekakšen nadomestek organizirane politične opozicije, ki odpira vprašanja o identiteti. V njenem vodstvu se je uveljavilo nešteto intelektualcev, med njimi Vlado Gotovac, Marko Veselica, Franjo Tuđman, Vlatko Pavletić in ostali. Kot tretja točka; študentsko gibanje, se je izkazalo za najbolj radikalno v poskusih reformiranja tedanje države. Nekateri izmed najpomembnejših študentskih voditeljev so bili Dražen Budiša, Ante Paradžik, Ivan Zvonimir Čiček in drugi.[27]

Velikokrat strokovna literatura kot politični triumvirat hrvaške pomladi navaja Tripala, Dabčević-Kučarjevo in Pirkerja. V politiko so vnašali ideje modernizacije, predvsem na podlagi hrvaških nacionalnih interesov. Pri oblikovanju predsedstva je Josip Broz-Tito že leta 1969 kot člana predlagal Tripala in Vladimirja Bakarića, predsednika CK ZKH.[28] V ospredje je med gibanjem prišel tudi Dragutin Haramija, predsednik Izvršnega sveta sabora SR Hrvaške.[29]

Sočasno je bilo medsebojno delovanje treh zgoraj omenjenih žarišč, ki so združevala pomladne skupine, delno, predvsem pa so se pridruževale še ostale institucije, denimo Društvo hrvaških književnikov, samostojnih pisateljev in zgodovinski inštituti. Tudi mediji so poročali in obveščali ljudi o poskusu modernizacije. Obstajajo številne revije in časopisi, ki so izhajali kot časopisi omenjenih institucij. Najbolj znani časopisi, ki so poročali o hrvaški pomladi, so *Hrvatski tjednik, Hrvatski gospodarski glasnik, Studentski list, Vjesnik* in *Glas koncila*.[30] MH je leta 1971 začela izdajati *Hrvatski tjednik*, ki je veljal za javni del intelektualne in nekomunistične smeri »maspoka«.[31]

Kot najbolj znana politična pobudnika reformnega gibanja, hkrati najbolj omenjena, sta bila politika Miko Tripalo in Savka Dabčević-Kučar. Prizadevanja Dabčević-Kučarjeve in Tripala predstavljajo nekakšno komunistično reformno tradicijo, ki hrvaško nacionalno gibanje razume kot poskus postopne spremembe jugoslovanskega in s tem tudi hrvaškega socialističnega sistema. Hrvaško sta, ob podpori sodelavcev, društev in študentov, želela postaviti na demokratično in liberalno pot, dve desetletji preden je komunizem dejansko padel.[32] Med člani MH in študenti je bilo na splošno razširjeno mnenje, da Jugoslavija predstavlja zapor za Hrvate. Vseskozi pa so bile želje pomladnikov izključno predstavljene kot reforma znotraj obstoječega socialističnega sistema, nekateri pa so tudi trdili, da je potreben razvoj pluralne demokracije.[33]

V zvezni skupščini so bili junija 1971 sprejeti amandmaji k zvezni ustavi. Vključevali so 23 členov, ki so na novo definirali Jugoslavijo kot državno skupnost prostovoljno združenih narodov. Republike so posledično dobile več pristojnosti. V Zagrebu in ostalih hrvaških mestih pa so se kasneje razširile dejavnosti, ki jih vodstvo ZKH in SR Hrvaške ni moglo več nadzirati. Na zborovanju zagrebških študentov 29. oktobra 1971 je Hrvoje Šošić, univerzitetni profesor iz Zagreba, predlagal

[25] Gobec, *Od Brionov do Karadjordjeva,* str. 125-26.
[26] Šušak, »Hrvatsko proljeće«, str. 773.
[27] Marijana Bošnjak in Domagoj Tomas, »Odjeci hrvatskog proljeća u Osijeku«, *Teološki prilozi* 28, št. 4 (2020), str. 524-525 (dalje kot Bošnjak in Tomas, »Odjeci hrvatskog proljeća u Osijeku«).
[28] Gobec, *Od Brionov do Karadjordjeva,* str. 94.
[29] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995,* str. 69.
[30] Bošnjak in Tomas, »Odjeci hrvatskog proljeća u Osijeku«, str. 525.
[31] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995,* str. 72-73.
[32] Zubak, »The Croatian Spring«, str. 207.
[33] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995,* str. 71-72.

možnost, da bi Hrvaško sprejeli v OZN, kot Ukrajino in Belorusijo, takratni federalni enoti Sovjetske zveze. To je veljalo za eno izmed radikalnejših tez na zborovanju, kasneje je imela Dabčević-Kučar tudi govor na Trgu republike v Zagrebu in posledično je pritisk na Tita naraščal.[34]

Propad sanj o socializmu z ljudskim obrazom

Liberalizem je bil prisoten v evidentiranem strankarskem okviru. Hrvaški narod se je zavedal, da je bila takratna gospodarska realnost neobvladljiva.[35] Na Hrvaškem se je ZKH zavzemala za reševanje gospodarskih vprašanj, predvsem s poudarkom na decentralizaciji federacije. Unitaristične sile tega niso sprejele, pač pa so trdile, da ima ZKH le nacionalne interese, ki razmeroma ogrožajo enotnost države. O tem so poročali razni časniki, med njimi tudi *Borba*, kjer so objavili mnogo člankov hrvaškega CK in podpredsednika zvezne skupščine Miloša Žanka, ki je vseskozi zatrjeval, da v Socialistični republiki Hrvaški (SR Hrvaška) nacionalizem raste z nenadzorovano hitrostjo. Obtožil je tudi ZKH, da nacionalizma ne analizira dovolj podrobno. Zaradi takšnih mnenj je vodstvo ZKH sklicalo X. sejo CK ZKH, ki je potekala od 15. do 17. januarja 1970. Na seji so obsodili centralizem in unitarizem, Dabčević-Kučar pa je javno poudarila, da hrvaški komunisti želijo federativno, demokratično in samoupravno Jugoslavijo. Plenum CK ZKH je javno zavrnil Žanka in ga obsodil na politično smrt, plenum pa je podprl tudi Tito.[36]

Skozi hrvaško pomlad, že v dogodkih, ki so se vrstili pred tem obdobjem, se je oblikoval neposredni in strateški cilj, ki je želel konstituirati Hrvaško kot suvereno državo hrvaškega naroda. Velik vpliv je vsekakor imelo študentsko gibanje in zagrebški študentje so tako konec novembra 1971 začeli stavko, s katero so želeli doseči omenjeni cilj. Podprli so vodstvo SR Hrvaške, tako imenovani triumvirat, hkrati pa so zahtevali temeljite reforme na področju gospodarstva, vojske in javne uporabe hrvaškega jezika. Študentsko vodstvo je stavko samo prekinilo, saj so želeli preprečiti možni eksces, hkrati pa so tako pokazali zaupanje v vodstvo ZKH in ZKJ, predvsem Savko Dabčević-Kučar in Tita.[37] Krizno leto 1971 in vmesni dogodki naj bi predstavljali glavni vir Titove odločitve, da konča hrvaško pomlad. Glavni razlog je bil strah celotnega režima, da bi nenadzorovan, predvsem pa naglo naraščajoč izbruh nacionalizma, ki se je povezoval z liberalizmom, lahko zamajal položaj komunistične partije in razbil Jugoslavijo.[38] Čeprav je Tito pomladnike vsaj delno podpiral, je njihova naraščajoča priljubljenost v njem vzbujala ljubosumje, saj je svojo avtoriteto namreč smatral za nedotakljivo. Bakarić je Tita opozoril, da se »pomladni« dogodki izmikajo nadzoru in Tito se je dokončno odločil, da bo gibanju naredil konec.[39]

Na vrhuncu pomladi, leta 1971, je hrvaški emigrant Miro Barešić na Švedskem ubil jugoslovanskega veleposlanika Vladimirja Rolovića.[40] Napadu je sledila še teroristična akcija leta 1976, ko so hrvaški emigranti v ZDA ugrabili letalo družbe TWA in zahtevali, da ameriški mediji poročajo o represiji jugoslovanskega režima nad hrvaškim narodom. Emigranti so bili večinoma člani ekstremnih organizacij, ki so zagovarjale brezpogojni nastanek samostojne Hrvaške. Take akcije so na Zahodu ustvarjale podobo ekstremizma v hrvaškem gibanju, kar je bistveno oteževalo uresničevanje reform.[41]

Tito je 1. decembra 1971 zato v svojo kočo v mestu Karađorđevo na pogovor povabil hrvaške liberalne voditelje. Prejeli so ultimat, s katerim se je obdobje pomladi nenadoma končalo. Odstop voditeljev je pripeljal do obdobja represije, med katerim so bili številni vidni privrženci množičnega gibanja izključeni iz stranke, odpuščeni z delovnih mest ali pa so prejeli zaporno kazen. Dvajset let pozneje, natančneje decembra 1991, ko se je takratna vojna na Hrvaškem ustavila, so mnogi od reformatorjev Hrvaške pomladi zasedli vodilne položaje v novi hrvaški državi.[42] Tito je bil prepričan, da je bilo na Hrvaškem ustanovljeno nacionalno gibanje, v katerem so sodelovale tudi kontrarevolucionarne skupine, hkrati pa je bilo podprto s strani študentske stavke v Zagrebu. Pred sejo

---

[34] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 73-74.
[35] Batović in Bilski, *The Croatian Spring: Nationalism, Repression and Foreign Policy*, xi.
[36] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 69.
[37] Prav tam, str. 74.
[38] Batović in Bilski, *The Croatian Spring: Nationalism, Repression and Foreign Policy*, str. 3.
[39] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-199*, str. 74.
[40] Zubak, »The Croatian Spring«, str. 172.
[41] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 75.
[42] Lenard J. Cohen in Jasna Dragović- Soso, *State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration* (Indiana, 2007), str. 149 (dalje kot Cohen in Dragović- Soso, *State Collapse in South-Eastern Europe*).

je imel sestanek s hrvaškim vodstvom, ki se ga je udeležilo tudi predsedstvo ZKJ. Vodstvo ZKH Titu ni nasprotovalo, kakor so pomladniki pričakovali. Prav zato je Tito ugotovil, da je v vodstvu ZKH prišlo do preloma. V praksi se niso ravnali po stališčih, ki so bila sprejeta v dokumentih CK ZKH, vsi predstavniki pa so kritiko Tita sprejeli.[43]

Tako so na 23. seji CK ZKH 12. in 13. decembra 1971 sprejeli odstop predsednice Savke Dabčević-Kučar, sekretarja IK Pera Pirkerja in člana predsedstva ZKJ in SFRJ Mika Tripala. Odstop vodilnih ljudi hrvaške pomladi je pripeljal do razmaha policijske represije, več tisoč ljudi so zaprli, nekateri so pobegnili, na Hrvaškem pa je prevladala politična apatija, iz katere se ni mogla pobrati skoraj dve desetletji.[44] Mnogi viri poudarjajo, da je po »burnem« obdobju pomladi sledilo obdobje zatišja, v katerem so Hrvaško opisovali kot »mračno« republiko. Razsežnost in intenzivnost hrvaške pomladi lahko spominja na obdobje ustanovitve jugoslovanske socialistične države, hkrati pa gibanje lahko predstavlja nekakšen uvod ali napoved kasnejšega razpada Jugoslavije leta 1991.[45] Tripalo v svojem delu *Hrvatsko proljeće* vselej trdi, da je izhodišče politike leta 1971 bilo, da sta avtonomija republik in njihova popolna enakopravnost predstavljala edini način za notranjo krepitev Jugoslavije in posledično edini način njenega obstoja.[46]

Sklep

Hrvaška pomlad predstavlja komponento, ki pojasnjuje kompilacijo političnih, družbenih in kulturnih gibanj, ki so svoj vrhunec zabeležila v letih 1970/71. Vzporedno gibanju se je krepila moč hrvaškega nacionalizma, težava pa se je pojavila, ko je trčil ob srbskega, saj je hrvaški narod postavil v podrejeni položaj. Procesa gospodarske decentralizacije pa na koncu ni bilo možno ločiti od nacionalnih, političnih in kulturnih sil, ki so bile na koncu klasificirane kot grožnja federativnemu sistemu. Gospodarska raznolikost je predstavljala primarni faktor za porast nezadovoljstva na hrvaških tleh, saj je bila gospodarska neenakost vir trenj med republiko Hrvaško in zveznim vodstvom. Sklepamo lahko, da je bil samostojen razvoj Hrvaške znotraj Jugoslavije premalo razviden. Obdobje reform in političnih pretresov je posledično oblikovalo politično razumevanje in delovanje voditeljev na Hrvaškem v kasnejših letih.

Aja Barbič: Croatian Spring

Summary:

In the paper, the author discusses the reform movement known as the Croatian Spring or "maspok", which many see as the beginning of the end of Yugoslavia. The paper deals with developments within the movement, student strikes and political issues. It analyses, in detail, the historical significance of the movement and describes the events that directly influenced the beginning and development of the Spring. Particular attention is paid to the main institutions and individuals that consolidated the movement. Throughout, however, the author points to economic diversity as a concept of discontent on Croatian soil.

[43] Hribernik, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*, str. 74.
[44] Prav tam, str. 75.
[45] Cohen in Dragović- Soso, *State Collapse in South-Eastern Europe*, str. 149-150.
[46] Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 238.

Viri in literatura

Literatura

Batović, Ante, Bilski, Benjamin, *The Croatian Spring: Nationalism, Repression and Foreign Policy Under Tito* (London, 2017).

Bošnjak, Marijana, Tomas, Domagoj, »Odjeci hrvatskog proljeća u Osijeku«, *Teološki prilozi* 28, št. 4 (2020), str. 519-547.

Cohen, Lenard J., Dragović Soso, Jasna, *State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration* (Indiana, 2007).

Gabrič, Aleš, »'Maspok' in Slovenci«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2-3 (2008), str. 457-476.

Gobec, Natalija, *Od Brionov do Karadjordjeva: čistke v ZKJ* (diplomsko delo, Univerza v Mariboru) (Maribor, 2011).

Hribernik, Miro, *Vojna na Hrvaškem 1990-1995* (doktorska disertacija, Univerza v Mariboru) (Maribor, 2013).

Šušak, Ivica, »Hrvatsko proljeće – počeci političkog interesnog pluralizma«, *Hrvatska javna uprava* 8, št. 3 (2008), str. 767-783.

Tripalo, Miko, *Hrvatsko proljeće* (Zagreb, 1990).

Zubak, Marko, »The Croatian Spring: Interpreting The Communist Heritage In Post-Communist Croatia«, *East Central Europe/L'Europe du Centre-Est* 32, št. 1-2 (2005), str. 191-225.

Spletno gradivo

Internetni vir: »Aleksandar Ranković«, *Hrvatska enciklopedija*, dostopno na: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51805, pridobljeno: 24. 3. 2022.

Internetni vir: »Josip Broz-Tito«, *Hrvatska Enciklopedija*, dostopno na: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9758, pridobljeno: 18. 4. 2022.

Internetni vir: »Matica Hrvatska«, *Matica Hrvatska*, dostopno na: https://www.matica.hr/omatici/, pridobljeno: 24. 3. 2022.

Lea BELEC

diplomirana zgodovinarka (UN)

EVROPA V PRIMEŽU ŠPANSKE GRIPE

Povzetek

Prispevek obravnava pandemijo španske gripe v letih 1918–1920. V njem je na kratko opisan virus španske gripe in njegovi simptomi. V nadaljevanju so predstavljene tri teorije o izvoru virusa leta 1918, trije oz. ponekod štirje valovi pandemije, obolevnost in smrtnost zaradi virusa ter ukrepi, ki so jih v obdobju pandemije poskušali uveljaviti z namenom preprečitve okužb. V prispevku so prav tako obravnavane posledice pandemije španske gripe.

Ključne besede

Španska gripa, influenca, pandemija, epidemija, 1918–1919, smrtnost.

Gripa ali influenca

.
Gripa (ali influenca) je nalezljiva bolezen dihal, ki jo povzročajo virusi gripe, ki okužijo nos in grlo, včasih pa tudi pljuča. Povzroči lahko blago do hudo bolezen, v nekaterih primerih pa tudi smrt. Gripa se običajno pojavi nenadoma. Ljudje, ki za njo zbolijo, pogosto občutijo naslednje simptome: zvišana telesna temperatura, kašelj, bolečine v grlu, zamašen nos, bolečine v mišicah, glavobol, utrujenost, nekateri pa imajo težave tudi z bruhanjem.[1]

Bolezen so poznali že pred letom 1933, ko so osamili virus, ki jo povzroča, a ne po bolezenskih znakih pri posameznem bolniku, temveč po značilnostih epidemije. Velike epidemije influence so se pojavljale od časa do časa, med pandemijami pa so se pojavljale manjše epidemije v nekajletnih presledkih. Pandemija, ki se je začela v Aziji, se je tako pojavila v letih 1781–1782, hujše pa so bile tudi v letih 1803, 1813 in 1837. Z Vzhoda je ponovno prišla v letih 1847–1848. V 19. stoletju je Evropa doživela še več epidemičnih valov influence, posebno hudi so bili v devetdesetih letih 19. stoletja. Epidemije so vrhunec dosegle v letih 1918–1919.[2]

Španska gripa

Z bližanjem konca prve svetovne vojne, je pandemija virulence[3], za katero danes vemo, da je virus gripe H1N1, okužila milijardo ljudi po vsem svetu in zahtevala do približno 100 milijonov smrtnih žrtev. Razširila se je z izjemno hitrostjo in v treh valovih udarila po različnih delih sveta.[4] Bolezen ni bila takoj opredeljena z imenom španska gripa. V prvih mesecih leta 1918 je večina zdravnikov verjela, da imajo opravka le z bolj agresivnim izbruhom navadne gripe. Toda bolezen se je hitro širila, o tem virulentnem sevu gripe pa je svobodno lahko poročal le španski tisk, saj je v Španiji kot v nevtralni državi takšna razprava bila mogoča.[5]

Posebnost španske gripe je bila, da je še posebej veliko smrtnost povzročala med osebami, starimi med približno 20 in 40 let, medtem ko starejši, ki so prej običajno bili najpogostejše žrtve gripe, niso bili tako prizadeti.[6] Španska gripa je bila veliko bolj agresivna in hitro delujoča kot običajna gripa. Tisti, ki so zaradi bolezni hitro umrli, so bili srečneži. Ljudem, ki so špansko gripo preboleli, je bolezen običajno pustila posledice, na primer težave s srcem in depresijo.[7]

Teorije o izvoru virusa

Natančnega geografskega izvora španske gripe ni mogoče določiti, saj zgodovinski in epidemiološki podatki za to niso dovolj natančni, kljub temu pa obstaja več teorij o njenem izvoru.[8] Ena od teorij pravi, da prvi znani primer influence prihaja iz okrožja Haskell v Kansasu. V tem izoliranem in redko poseljenem okrožju se je okužba pojavila januarja 1918. Prebivalci okrožja so v tistem obdobju gojili žito, perutnino, govedo in prašiče. Virus naj bi potem potoval proti vzhodu države do velikega vojaškega oporišča in od tam v Evropo.[9]

Druga teorija postavlja izvor gripe v Francijo, v kraj Etaples. Leta 1917 je tam stala ogromna površina taborov, kjer je potekala tudi glavna železniška proga. Med vojno se je vsak dan po stranskih tirih skozi Etaples prepeljalo okoli sto vlakov z vojaki in zalogami. Ogromno število vojakov, ki so se

---

[1] Key Facts About Influenza (Flu), dostopno na: https://www.cdc.gov/flu/about/keyfacts.htm, pridobljeno: 19. 8. 2022.
[2] Miha Likar, *Usoda nalezljivih bolezni* (Ljubljana, 1981), str. 126.
[3] Virulenca pomeni sposobnost povzročiti bolezen (»Virulenca«, *Fran, Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, dostopno na: https://fran.si/iskanje?View=1&Query=virulenca, pridobljeno: 19. 8. 2022).
[4] Guy Beiner, Patricia Marsh, Ida Milne, »Greatest Killer of the Twentieth Century: The Great Flu of 1918–1919«, *History Ireland* 17, št. 2 (2009), str. 40.
[5] Catharine Arnold, *Pandemic 1918: The Story of the Deadliest Influenza in History* (New York, 2018), str. 7 (dalje kot Arnold, *Pandemic 1918*).
[6] Christopher Langford, »Did the 1918–19 Influenca Pandemic Originate in China?«, *Population and Development Review* 31, št. 3 (2005), str. 473 (dalje kot Langford, »Did the 1918–19 Influenca Pandemic«).
[7] Arnold, *Pandemic 1918*, str. 11.
[8] Jeffery K. Taubenberger in David M. Morens, »1918 Influenza: The mother of all pandemics«, *Emerging infectious diseases* 12, št. 1 (2006), str. 70–71 (dalje kot Taubenberger in Morens, »1918 Influenza«).
[9] John M. Barry, *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadliest Plague in History* (New York, 2004), str. 92 (dalje kot Barry, *The Great Influenza*).

premikali skozi kraj, skupaj z velikim številom prašičev, piščancev in konjev v taborišču, je predstavljalo idealne pogoje za pojav pandemične gripe. Drugi pomemben dejavnik je bila prisotnost iperita. Plin so med vojno uporabljali za onesposabljanje in ubijanje nasprotnika, prav tako pa tudi za namerno onesnaževanje zemlje, da so nasprotniku onemogočili dostop do ozemlja. V zadnjih dveh letih vojne naj bi na bojišča severne Francije odvrgli 150.000 ton tega plina, ki je razjedal človeško kožo, notranje organe in celo jekleno orožje.[10]

Tretja teorija postavlja izvor gripe na Kitajsko. Obstajala je možnost, da je bil virus gripe v Evropo prinesen s Kitajske skupaj s kitajskimi delavci, ki so jih Britanci in Francozi med prvo svetovno vojno rekrutirali za delo v francoskem zaledju. Umrljivost v kitajskem mestu Kanton je namreč med izbruhom gripe 1918–1919 bila nizka, kar je nakazovalo na predhodno izpostavljenost virusu.[11]

Valovi španske gripe

Pandemija španske gripe v letih 1918–1920 je potekala v treh valovih, ki so se začeli spomladi 1918. Vendar pa ta vzorec treh valov ni bil univerzalen. Na nekaterih lokacijah je gripa vztrajala do leta 1920 oz. se je takrat ponovno vrnila.[12]

Prvi val, spomladi 1918, je v vseh prizadetih državah povzročal številne obolelosti, ki pa so večinoma bile nenevarne. Vendar so se že spomladi občasno pojavljali hujši primeri gripe, ki so povzročali hitre smrti, zlasti pri ljudeh, ki so bili v starosti, ko naj bi bili najbolj odporni. Med obdukcijami žrtev so zdravniki že opažali popolnoma uničena pljuča, prepojena s krvjo in tekočino, znaki, ki so jih bolj pogosto srečevali v jesenskem valu pandemije.[13]

Albert Gitchell, kuhar v taborišču Funston v Kansasu, je bil prvi, ki se je 4. marca 1918 zjutraj zglasil v bolnišnici z bolečinami v grlu, vročino in glavobolom. Gitchellov primer je bil med prvimi uradno zabeleženimi, zato se danes šteje za začetek pandemije.[14] Taborišče je z vojaki oskrbovalo druga ameriška taborišča in neposredno tudi Francijo. Aprila 1918 je gripa izbruhnila na ameriškem srednjem Zahodu, v mestih na vzhodnem obrežju, kjer so se vojaki vkrcali, in v francoskih pristaniščih, kjer so se izkrcali. Do sredine aprila je dosegla okope na zahodni fronti. Gripa se je s fronte hitro razširila na celotno Francijo, od tam pa v Veliko Britanijo, Italijo in Španijo.[15]

Maja 1918 so o gripi poročali tudi iz Vroclava in iz Odese. Marca 1918 je nova ruska boljševiška vlada s centralnimi silami podpisala mirovno pogodbo, Nemci pa so začeli izpuščati ruske vojne ujetnike. V Nemčiji je primanjkovalo delovne sile, zato so sprva zadrževali delovno sposobne, a so pod okriljem humanitarnih organizacij izpuščali invalide in verjetno so prav oni prinesli gripo v Rusijo.[16]

Natančen izvor jesenskega virusa, ki je bil smrtonosen in ga je pogosteje spremljala bakterijska pljučnica, ni jasen. Najverjetnejša hipoteza je, da je nov sev nastal v začetku avgusta 1918 z genetsko mutacijo v zahodni Franciji. Prva poročila o okužbah so prišla iz Bresta, glavnega atlantskega pristanišča in kraja, kjer so se izkrcevali ameriški vojaki. Ladje so virus prenesle v nova žarišča v Severni Ameriki in Afriki. Nov sev se je skoraj sočasno pojavil v Bostonu in v Freetownu v Sierri Leone, pomembnem zahodnoafriškem pristanišču.[17]

Iz Anglije se je virus razširil severno na Škotsko in v Skandinavijo ter južno v Francijo, Italijo, na Sicilijo in na grške otoke. Sredozemski ladijski promet je nedvomno pripomogel k prenosu bolezni. V Španijo je virus prišel preko Portugalske na zahodu in čez Pireneje na severu. Napredovanje gripe v Nemčijo in srednjo Evropo so le nekoliko upočasnila minska polja, ki so ločevala zaveznike in centralne

---

[10] Mark Honigsbaum, *Living with Enza: The Forgotten Story of Britain and the Great Flu Pandemic of 1918* (New York, 2009), str. 20 in 22–23.
[11] Langford, »Did the 1918–19 Influenca Pandemic«, str. 475.
[12] Niall P. A. S. Johnson in Jürgen Müller, »Updating the Accounts: Global Mortality of the 1918–1920 »Spanish« Influenza Pandemic«, *Bulletin of the History of Medicine* 76, št. 1 (2002), str. 105 (dalje kot Johnson in Müller, »Updating the Accounts«).
[13] Eckard Michels, »Die »Spanische Grippe« 1918/19: Verlauf, Folgen, und Deutungen in Deutschland im Kontext des Ersten Weltkrieg«, *Vierteljahrshefte für Zetigeschichte* 58, št. 1 (2010), str. 6 (dalje kot Michels, »Die »Spanische Grippe« 1918/19«).
[14] Laura Spinney, *Pale Rider: the Spanish Flu of 1918 and how it changed the World* (New York, 2014), str. 37 (dalje kot Spinney, *Pale Rider*).
[15] Prav tam, str. 37.
[16] Prav tam, str. 38.
[17] David K. Patterson in Gerald F. Pyle, »The Geography and Mortality of the 1918 Influenza Pandemic«, Bulletin of the History of Medicine 65, št. 1 (1991), 8–9 (dalje kot Patterson in Pyle, »The Geography and Mortality«).

sile. Bolezen je v nekaj tednih zajela velik del Evrope, v večini mest v zahodni in srednji Evropi pa so bile epidemije oktobra. Oddaljeno Islandijo so sredi oktobra okužile ladje iz Amerike in Evrope. Poti širjenja gripe v vzhodni Evropi niso jasne. Budimpešta je bila prizadeta konec oktobra 1918, bolezen pa se je proti vzhodu širila po kopnem skupaj z vračajočimi se vojnimi ujetniki in begunci. Na severozahodu Rusije so se septembra okužili zavezniki, ki so prišli na pomoč lokalnim proti-boljševiškim silam.[18]

Tretji val španske gripe je trajal do pomladi 1919. Virus je do tedaj že oslabel ali pa so ljudje, ki so preživeli prva dva vala, pokazali odpornost. Še posebej pomemben je bil tretji val v Avstraliji.[19] Nekateri menijo, da je pozimi 1919–1920 severne države prizadel še četrti val španske gripe. Večina ljudi pa je mnenja, da se je tretji val (in s tem pandemija) na severni polobli končal maja 1919, južno poloblo pa je čakalo še nekaj mesecev trpljenja, saj je bila pandemija časovno zamaknjena.[20]

Obolevnost in smrtnost

V dvajsetih letih 20. stoletja je ameriški bakteriolog Edwin O. Jordan izračunal, da je bila svetovna smrtnost zaradi španske gripe približno 21,5 milijona. Njegova ocena je veljala desetletja, danes pa se zdi smešno nizka, zlasti ker je bila samo smrtnost v Indiji ocenjena na 18 milijonov. Ameriška epidemiologa David Patterson in Gerald Pyle sta pozneje prišla do zaključka, da je pandemija zahtevala okoli 30 milijonov žrtev, vendar sta pri tem upoštevala le jesenski val pandemije.[21]
Za razliko od Pattersona in Pyla sta avstralski geograf in zgodovinar Niall P. A. S. Johnson in nemški zgodovinar Jürgen Müller ocenila, da je bila svetovna smrtnost zaradi pandemije španske gripe približno 50 milijonov. Vendar je tudi ta številka precej nižja od dejanskega števila žrtev. Na svetu je bilo veliko območij, o katerih podatkov o umrlih ni ali pa jih je zelo malo, informacije, ki pa so, pa so pogosto dvomljive kakovosti in si nasprotujejo.[22]

Najvišja stopnja umrljivosti je bila v Afriki in Aziji, najnižja pa v Severni Ameriki, Avstraliji in Evropi. Ni presenetljivo, da je revno prebivalstvo trpelo bolj kot bogatejše, ki je imelo boljšo hrano in boljši dostop do zdravstvene oskrbe. Posebnega zdravljenja gripe in njenih zapletov ni bilo, vsaj delna zdravstvena oskrba pa je bila vsekakor koristna. V Evropi je za posledicami španske gripe umrlo okoli 2 milijona ljudi, dejanska številka pa je lahko tudi 2,5 milijona ali celo več. Podatki za večino srednje in vzhodne Evrope ter zlasti za Balkan so dvomljivi.[23]

Še vedno pa je ostalo eno vprašanje, povezano s špansko gripo. Najbolj ranljiva skupina so bili mladi odrasli, začelo pa se je pojavljati vprašanje, zakaj so bili nekateri bolj ranljivi kot drugi. Leta 1918 je ljudi pretresla strašljiva naključnost, s katero je gripa izbirala svoje žrtve. Šele ko so znanstveniki začeli primerjati stopnje obolevnosti in umrljivosti, so začeli prepoznavati določene vzorce. To jih je pripeljalo do sklepa, da so pandemijo s svojimi neenakopravnimi položaji v družbi ljudje izoblikovali sami, kraji, kjer so si zgradili domove, njihova prehrana, obredi in celo njihov DNK.[24] Smiselno je tudi domnevati, da je gripa povzročila močno reakcijo imunskega sistema in da so citokini, ki jih je sproščalo telo, uničili krhko pljučno tkivo, ko se je imunski sistem poskušal spopasti z virusom. Posledično so bili tisti z močnejšim imunskim sistemom bolj ranljivi za patogen.[25]

Krivulja smrti zaradi gripe glede na starost ob smrti je bila v preteklosti oz. pred pandemijo španske gripe v letih 1918–1919 v obliki črke U. To je pomenilo, da je bila smrtnost najvišja pri zelo mladih in zelo starih, vmes pa je bila v vseh starostnih obdobjih razmeroma nizka. Nasprotno pa so stopnje umrljivosti v pandemiji leta 1918 pokazale poseben vzorec, ki ni bil dokumentiran ne prej ne pozneje. Krivulja umrljivosti je bila v obliki črke W, podobna krivulji črke U, vendar s tretjim, izrazitim vrhom pri mladih odraslih. Pandemija v letih 1918–1919 je posebna tudi v tem, da je bilo absolutno

[18] Patterson in Pyle, »The Geography and Mortality«, str. 9–10.
[19] Michels, »Die »Spanische Grippe« 1918/19«, str. 25.
[20] Spinney, *Pale Rider*, str. 43.
[21] Johnson in Müller, »Updating the Accounts«, str. 108–109.
[22] Prav tam, str. 115.
[23] Patterson in Pyle, »The Geography and Mortality«, str. 13 in 16.
[24] Spinney, *Pale Rider*, str. 167.
[25] Andrew T. Price-Smith, *Contagion and Chaos: Disease, Ecology, and National Security in the Era of Globalization* (Cambridge, 2009), str. 60–61 (dalje kot: Price-Smith, *Contagion and Chaos*).

tveganje smrti zaradi gripe večje pri osebah mlajših od 65 let, kot pri osebah starejših od 65 let. Osebe mlajše od 65 let so v pandemiji predstavljale 99 % vseh smrti zaradi gripe.[26]

V najbolj ranljivi starostni skupini (od 20 do 40 let) je glede na spol zbolelo več moških kot žensk. Tako je kultura vplivala na biologijo, saj so moški v mnogih državah pogosteje hodili v službo kot ženske, ženske pa so ostajale doma.[27] Med pandemijo so znotraj najbolj ranljive skupine najbolj ogrožena skupina bile nosečnice. Stopnja smrti med njimi se je gibala od 23 do 71 %. Med nosečnicami, ki so preživele, jih je 26 % izgubilo otroka.[28]

Ukrepi proti španski gripi

Proti španski gripi so oblasti začele sprejemati različne ukrepe. Leta 1918 so takoj, ko je bila pandemija priznana, vsaj v tistih državah, ki so imele dovolj sredstev, uvedli številne ukrepe za socialno distanciranje. Šole, gledališča in verski objekti so bili zaprti, uporaba javnih prevoznih sredstev je bila omejena, prepovedana pa so bila tudi množična zborovanja. V pristaniščih in na železniških postajah so bile uvedene karantene, bolnike pa so prepeljali v bolnišnice, kjer so ustanovili izolacijske oddelke. Kampanje za ozaveščanje javnosti so ljudem svetovale, naj ob kihanju uporabljajo robčke in si redno umivajo roke. Prav tako so jih opozarjale, naj se izogibajo gneči in da naj imajo odprta okna. V nekaterih mestih so priporočali tudi, da ljudje začnejo uporabljati zaščitne maske.[29]

Najbolj pereča vprašanja pa so se vrtela okoli cepljenja. Leta 1918 so laboratoriji proizvedli velike količine cepiva proti raznim bakterijam, ki naj bi povzročale bolezni dihal, in nekatera med njimi so dejansko rešila življenja. Večinoma pa niso imela učinka, cepljeni so še naprej zbolevali in umirali. Prihajalo je do različnih obrekovanj cepiva in javnih razprav.[30]

Posledice španske gripe

Med zgodovinarji obstajajo trenja glede trditve, da je pandemija španske gripe vplivala na potek prve svetovne vojne. Nekateri zgodovinarji so mnenja, da je pandemija do določene mere ogrozila učinkovitost vojaških sil med vojno, vendar niso šli tako daleč, da bi trdili, da je vplivala na izid spopada. Po mnenju Andrewa Price-Smitha, znanstvenika na področju globalne zdravstvene varnosti, so valovi španske gripe avstrijsko in nemško družbo prizadeli prej kot britansko, zato je pričakovano, da je gripa bolj oslabila vojne napore centralnih sil kot zaveznikov.[31]

Nemški vojaški zgodovinar Eckard Michels nasprotno od Price-Smitha meni, da je bila smrtnost v Nemčiji nižja kot v drugih vojskujočih se državah s primerljivo stopnjo družbenega in zdravstvenega razvoja. Zahodna fronta kot zapora in pomorska blokada naj bi Nemčijo izpostavili zlasti drugemu, smrtonosnemu valu, ki pa se je zavlekel za približno tri do štiri tedne. Tako naj bi se Nemčija soočila z že manj agresivno različico virusa v primerjavi s Francijo, Veliko Britanijo in ZDA.[32]

Virulentna oblika okužbe se je pojavila spomladi 1918, ko je potekala nemška ofenziva na Somi. Maja je ofenziva začela usihati, ker je virus vse bolj izčrpaval nemške vojake in hromil njihove enote.[33] Gripa je ovirala nemške oskrbovalne linije in otežila napredovanje ter umik. Zaradi nje je bilo nemogoče teči, težko hoditi, že samo ležanje v blatu in dihanje sta bila otežena. Z vidika generalov je imela na bojne lastnosti vojske hujši učinek kot sama smrt. Mrtvi so bili mrtvi, niso bili več sredstva, a tudi ne breme. Nasprotno pa je gripa ljudi spremenila v »delirične stagnirajoče dolgove«, za katere je bilo treba skrbeti.[34]

Na zavezniški strani so imele ameriške sile najhujše posledice, saj je bilo razmerje med smrtnimi primeri zaradi bolezni in poškodbami v boju 1 : 1. V francoski vojski je bilo razmerje umrljivosti precej nižje, približno 1 : 6, v britanskih silah pa 1 : 10. Poleg neposrednih stroškov, ki jih

[26] Taubenberger in Morens, »1918 Influenza«, str. 74–75.
[27] Spinney, *Pale Rider*, str. 171.
[28] Barry, *The Great Influenza*, str. 239–240.
[29] Spinney, *Pale Rider*, str. 85.
[30] Prav tam, str. 86.
[31] Price-Smith, *Contagion and Chaos*, str. 76.
[32] Michels, »Die »Spanische Grippe« 1918/19«, str. 32–33.
[33] Price-Smith, *Contagion and Chaos*, str. 68.
[34] Alfred W. Crosby, *America's Forgotten Pandemic: the Influenza of 1918* (Cambridge, 2003), str. 160.

je povzročila smrtnost vojakov, so učinki gripe med vojaki povzročili padec morale, oslabelost in preusmeritev pozornosti vodstva z vodenja vojne na obvladovanje okužbe. Čeprav virus ni popolnoma ohromil vojnega ustroja, je upočasnil vojaške enote in zmanjšal njihovo učinkovitost.[35]

Gripa je na ravni bolj prizadetih držav vplivala na upravljanje države, saj te pogosto niso bile zmožne spopada z oslabelostjo in smrtnostjo, ki ju je povzročila. Bolnišnice so težko obvladovale naval bolnikov, niso imele potrebnih postelj in potrebščin ter zdravstvenega osebja. Prav tako je primanjkovalo ustrezne zaščite za zdravstvene delavce, zaradi česar so tudi sami podlegli bolezni in tako postali dodatno breme za tiste, ki so ostali zdravi. Zaradi virusa je bilo onemogočeno pravočasno in učinkovito zagotavljanje drugih javnih dobrin s strani države ljudem, na primer komunikacije. Zaradi pandemije so bili odsotni policisti, gasilci, smetarji in socialni delavci, ki so skrbeli za otroke, ki so izgubili starše. Razmere so se še dodatno zapletle, ker umrlih ni bilo mogoče takoj in primerno pokopati.[36]

Medicinska skupnost je učinke okužbe v preteklosti zmanjševala, saj je bila v hudi zadregi zaradi svoje nemoči pred tako obsežno pandemijo. Tudi oblasti so se trudile, da so prikrivale dejansko število obolelih. Tako so se na primer nemške oblasti močno trudile, da bi zmanjšale resnost pandemije, in so šle tako daleč, da so po svojih najboljših močeh preprečevale širjenje podatkov o obolelih. Smrt zaradi bolezni je pogosto veljala za zaničevanja vredno, zato so si vojaške sile po véliki vojni prizadevale zmanjšati vpliv okužbe, zlasti ker so bili vojaški zdravniki pred takšnim patogenom povsem nemočni.[37]

Vsaka obsežna epidemija ali pandemija, ki onesposobi tako veliko število ljudi, kot jo je pandemija španske gripe, ima velike gospodarske posledice. Gripa in prehlad, na primer, britansko gospodarstvo vsako leto staneta na milijone funtov, kar 10 % odsotnosti z dela naj bi bilo posledica gripe. Zaradi obsežnosti pandemije v letih 1918–1919 je ta zagotovo imela velik vpliv na gospodarstvo. Celovita ekonomska ocena stroškov pandemije je nemogoča zaradi težave pri ločevanju vpliva gripe od prve svetovne vojne. Znane pa so nekatere posledice, ki jih je občutilo gospodarstvo. Pandemija je močno vplivala na odsotnost z dela, zlasti kadar je ta predstavljala grožnjo vojnim prizadevanjem, na spremembe gospodarskih in družbenih struktur ter na zavarovalniško industrijo. V nekaterih državah jo je ta vrsta industrije odlično izkoristila za sklepanje novih poslov, zlasti na področju zdravstvenega in življenjskega zavarovanja.[38]

Gripa je za življenje ljudi prinesla mnoge posledice, od obolevnosti, do pomanjkanja osebja v podjetjih, motenj v storitvah in velikega števila umrlih. Vendar je ta vpliv bolezni bil pozabljen. Prvi val gripe je imel malo opaznih posledic, medtem ko je drugi val najbolj vplival na množično smrtnost. Tretji val je pritegnil pozornost, vendar je bila umrljivost takrat veliko manjša kot v drugem valu. Morda je k izginotju gripe iz kolektivnega spomina prispevalo ravno dejstvo, da umrljivost tretjega vala ni dosegla vrhunca umrljivosti drugega vala. Pandemijo je prav tako zasenčila prva svetovna vojna. Ta ima pomembno vlogo pri kolektivnem spominu, zlasti v državah, ki jih je vojna najbolj prizadela. Oba dogodka sta na nek način pomešana, tako je gripa postala del ali manjši igralec v širši zgodbi o véliki vojni. Gripa je bila »le« gripa in je kot taka ostala prikrita z brazgotinami, ki jih je povzročila vojna, ter vključena v celotno vojno izkušnjo. Takšna stališča so morda vplivala na to, da se je obseg pandemije zmanjšal in da v kolektivnem spominu ni ohranila pomembne vloge, ki bi jo sicer lahko pričakovali od izbruha bolezni, ki je povzročila takšno obolevnost in tolikšno število smrti.[39]

Lea Belec: Europe in the Grip of the Spanish Flu

Summary:

This article deals with the Spanish influenza pandemic of 1918-1920. It gives a brief description of the Spanish flu virus and its symptoms. The following sections outline the three theories of the origin of the virus in 1918, the three or sometimes four waves of the pandemic, the morbidity and mortality caused by the virus, and the measures that were attempted to be implemented during the pandemic to prevent infection. The paper also discusses the consequences of the Spanish influenza pandemic.

[35] Price-Smith, *Contagion and Chaos*, str. 64–65.
[36] Prav tam, str. 79.
[37] Prav tam, str. 63–64.
[38] Johnson, *Britain and the 1918–1919*, str. 148–149.
[39] Prav tam, str. 180.

Viri in literatura

Literatura

Arnold, Catharine, *Pandemic 1918: The Story of the Deadliest Influenza in History* (New York, 2018).

Barry, John M., *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadliest Plague in History* (New York, 2004).

Beiner, Guy, March, Patricia, Milne, Ida, »Greatest Killer of the Twentieth Century: The Great Flu of 1918–1919«, *History Ireland* 17, št. 2 (2009), str. 40–43.

Crosby, Alfred W., *America's Forgotten Pandemic: the Influenza of 1918* (Cambridge, 2003).

Honigsbaum, Mark, *Living with Enza: The Forgotten Story of Britain and the Great Flu Pandemic of 1918* (New York, 2009).

Johnson, Niall, *Britain and the 1918–1919 Influenza Pandemic: a dark epilogue* (Abingdon, 2006).

Johnson, Niall P. A. S., Müller, Jürgen, »Updating the Accounts: Global Mortality of the 1918–1920 »Spanish« Influenza Pandemic«, *Bulletin of the History of Medicine* 76, št. 1 (2002), str. 105–115.

Langford, Christopher, »Did the 1918–19 Influenca Pandemic Originate in China?«, *Population and Development Review* 31, št. 3 (2005), str. 473–505.

Likar, Miha, *Usoda nalezljivih bolezni* (Ljubljana, 1981).

Michels, Eckard, »Die »Spanische Grippe« 1918/19: Verlauf, Folgen, und Deutungen in Deutschland im Kontext des Ersten Weltkrieg«, *Vierteljahrshefte für Zetigeschichte* 58, št. 1 (2010), str. 1–33.

Patterson, K. David, Pyle, Gerald F., »The Geography and Mortality of the 1918 Influenza Pandemic«, Bulletin of the History of Medicine 65, št. 1 (1991), str. 4–21.

Price-Smith, Andrew T., *Contagion and Chaos: Disease, Ecology, and National Security in the Era of Globalization* (Cambridge, 2009).

Spinney, Laura, *Pale Rider: the Spanish Flu of 1918 and how it changed the World* (New York, 2014).

Taubenberger, Jeffery K., Morens, David M., »1918 Influenza: The mother of all pandemics«, *Emerging infectious diseases* 12, št. 1 (2006), str. 69–79.

Spletno gradivo

Internetni vir: Key Facts About Influenza (Flu), dostopno na: https://www.cdc.gov/flu/about/keyfacts.htm, pridobljeno: 19. 8. 2022.

Internetni vir: »Virulenca«, *Fran, Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, dostopno na: https://fran.si/iskanje?View=1&Query=virulenca, pridobljeno: 19. 8. 2022.

Kristian KOLAR
diplomirani anglist (UN) in zgodovinar (UN)

ZGODBA REŠEVANJA POLITIČNIH KRIZ Z MIKROFONOM: Pesem Evrovizije kot politična arena v 20. stoletju (1956-2001)

Povzetek

Avtor v prispevku poskuša obravnavati tematiko Pesmi Evrovizije kot političnega prizorišča v 20. stoletju, torej med letom 1956 in estonsko zmago leta 2001. Avtor bo na podlagi monografij in znanstvenih člankov raziskal glavne notranje in tuje konflikte sodelujočih držav ter vpliv evrovizijskih dogodkov na politične kariere ter stopnjevanje oziroma deeskalacijo političnih dogajanj. Del prispevka bo obravnaval tudi posebnosti Pesmi Evrovizije v času strukturno razdeljene Evrope in odzive vzhodnega bloka na Pesem Evrovizije. Prav tako bo avtor poskušal prikazati politično razsežnost Evrovizije in pokazati, kako je Evrovizija zgodovinsko postala diplomat (ali pa razlog eskalacije) v različnih političnih pripetljajih Evrope v 20. stoletju.

Ključne besede

Pesem Evrovizije, Evrovizija, EBU, Hladna vojna, San Remo, politika, 20. stoletje.

Pesem Evrovizije je eden največjih evropskih festivalov nasploh. Vzpostavljena leta 1956 kot predvsem vseevropska interpretacija slavnega italijanskega Sanrema, je Evrovizija v 67 letih delovanja večkrat ustvarjala in uničevala določene nacionalne diplomacije, izvajalce in ugled selekcijskih tekmovanj za pesem. Čeprav si je Evropska zveza za radiodifuzijo (EBU) kot ustanoviteljica tekmovanja za pesem Evrovizije vseskozi prizadevala za načela enotnosti in povezovanja v eno, mirno, pretežno evropsko skupnost, to zaradi zunanjepolitičnega dogajanja ni bilo mogoče. Čeprav je EBU vseskozi zavzemal stališče ničelne tolerance do kakršne koli politične propagande, je Evrovizija že 67 let razmeroma neprekinjeno prizorišče in medij različnih protestov, povezanih s težavami v posameznih državah ali konflikti med državama.

Že samo pogled na države, ki so nastopile na Evroviziji, in pregled takratnih trenutnih političnih razmer bi lahko nakazal, da je Evrovizija, čeprav uradno nevtralna, vendarle služila kot politično prizorišče. Kljub vrsti protestov, sprav in razglasitev vojne in miru v luči prestižnih evropskih dvoran je bila Evrovizija, vsaj v zgodovinopisju, izjemno slabo akademsko obdelana, čeprav se je zanimanje zanjo sprožilo zahvaljujoč novim relevantnim političnim konfliktom. O Evroviziji obstaja sicer več monografij, a napisanih predvsem s sociološkega in statističnega vidika, tako da je prva interdisciplinarna akademska monografija o evrovizijski zgodovini izšla šele leta 2018, ko je Dean Vuletić izdal monografijo *Postwar Europe and the Eurovision Song Contest*.

Politika, čeprav *de facto* tabu tema v Evroviziji, je pomagala, da je le-ta vendarle ostala aktualna. Čeprav je Evrovizija še danes primer "nacionalne sramote" za številne države, so bile tudi javne službe pogosto tarča posmeha zaradi izbiranja slabih izvajalcev. Politizacija Evrovizije je eden od akutnih "sladkih problemov" Evrovizije, ki izzove ostre odzive EBU, hkrati pa generira diskurz, ki pravzaprav ustvarja Evrovizijo kot takšno. Evrovizija tako postaja sladka parada, vendar je potrebno priznati, da gre za enega najstarejših in najbolj funkcionalnih manevrov vsaj navidezne evropske enotnosti. Prispevek bo skušal kategorizirati najpomembnejše boje Evrovizije kot političnega prizorišča v 20. stoletju in predstaviti njihov vpliv pri razbijanju takrat obstoječih državnih in diplomatskih okvirov.

Dobro jutro, Evropa! – nastanek Evrovizije in prva trenja znotraj nje

V petdesetih letih 20. stoletja se je v svetu televizije po vsej Evropi zgodil pomemben tehnološki napredek. Hladna vojna, ki je takrat divjala v obliki obveščevalnih dejavnosti in groženj z obeh strani železne zavese, je nadomestila bolj krvavo in bolj odkrito drugo svetovno vojno. Zaradi zmage in vpliva interesnih sfer po drugi svetovni vojni morda ne preseneča, da je Zahodna Evropa hitro prevzela angleške in ameriške kulturne vzorce. Vsak večji kulturni podvig v Združenih državah je bilo čutiti tudi v zahodni Evropi.[1]

Večina takratnih evropskih držav je imela ali vsaj začela oddajati televizijski program. Glasbeni festivali so ponovno postali aktualni po drugi svetovni vojni. Prestrukturiranje družbe v povojni Evropi je bila nujna potreba za vlade vseh držav, vključno z Italijo. Javna italijanska televizijska služba RAI je ustvarila festival "lahke, lahko dostopne, moralizirajoče in dostojne glasbe" za prestrukturiranje družbenega življenja, kar je Agostini povezal z voljo predvojnih in povojnih italijanskih političnih režimov. Ustanovitev Sanrema (*Festival Sanremo*) leta 1951 je torej bila v skladu s ciljem krščanskih demokratov – šlo je za festival italijanske pesmi, ki je potekal v zelo razkošnem okolju oziroma v kazinu San Remo.[1] San Remo je nastal na predlog Amilcarja Rambaldija, trgovca s cvetjem in člana italijanskega ljudskega osvobodilnega odbora (CLN), ki je predlagal festival Sanremo kot metodo za oživitev turizma na območju San Rema. Rambaldi je kot ljubitelj popularne in jazz glasbe predlagal idejo o glasbenem festivalu že leta 1947.[2] Nekaj let pozneje se je koncept San Rema razširil v Evropo, ki je že leta 1950 dobila Evropsko zvezo za radiodifuzijo (EBU) kot organ za združevanje

[1] Marcus Pyka, »The Power of Violins and Rose Petals: The Eurovision Song Contest is an Arena of European Crisis«, *Journal of European Studies* 49, št. 3-4 (2019), str. 451 (dalje kot Pyka, »The Power of Violins«).
[1] Goffredo Plastino, »Naples Power: Neapolitan Sounds of the 1970s«, v: *Made in Italy*, ur. Franco Fabbri, Goffredo Plastino (New York, 2014), str. 57.
[2] Marco Santoro, »The Tenco Effect – Suicide, San Remo, and the Social Construction of the *canzone d'autore*«, *Journal of Modern Italian Studies* 11, št. 3 (2006), str. 57.

evropskih javnih radiotelevizij.[3] Med drugim je bil cilj EBU združevanje javnih radiotelevizij v okviru mednarodnih športnih in kulturnih tekmovanj in zgodovinskih dogodkov.[4]

Vsaka država je imela svojo motivacijo za nastop na Evroviziji – na primer Zahodna Nemčija je bila izbrana za prvo tekmovanje za pesem Evrovizije leta 1956, da bi svetu pokazala svojo naprednost v odnosu do Nemške demokratične republike. V prvih letih Evrovizije je Nemčija v ogenj poslala različne pesmi, ki so jih navdihnili predvsem zahodni vplivi.[5] Simbol nemških začetkov na Evroviziji je bil Walter Andreas Schwarz, Jud, ki je večino druge svetovne vojne preživel v nemških koncentracijskih taboriščih, kjer je izgubil oba starša. Schwarz je večkrat skušal v medijih vzpostaviti »novo« Nemčijo, ki ni imela nič več z nacizmom – vendar se niti publika niti komentatorji Schwarzevega evrovizijskega nastopa niso mogli upreti vzporednicam med nacistično in zahodno Nemčijo.[6]

Do leta 1961 je bila Evrovizija strogo zahodnoevropsko tekmovanje, oziroma tekmovanje, ki je vključevalo države, ki so bile takrat del zahodnoevropskega kulturnega kroga. Vendar se je leta 1961 zgodila precej nepričakovana poteza in se je Evroviziji priključila Jugoslavija, ki je sicer bila leta 1950 ena od ustanovnih članic EBU. V prvih letih delovanja EBU je bila Jugoslavija predmet različnih kritik zaradi omejevanja svobode govora. Kljub temu so nedavne peripetije z ZSSR Jugoslavijo približale zahodnemu bloku, čeprav je Jugoslavija zahodnemu in vzhodnemu bloku formalno odgovorila z ustanovitvijo Gibanja neuvrščenih leta 1961. Od leta 1961 dalje je Jugoslavija poskušala svetu predstaviti delček svojega glamurja. Toda v prvih letih festivala je Jugoslavija (z izjemo Lole Novaković leta 1962, ki je osvojila četrto mesto) vedno dosegala razmeroma slabe rezultate, kar so jugoslovanski mediji interpretirali kot posledico zahodne politike. Nekatere jugoslovanske glasbene struje so se namreč spraševale, ali je jugoslovanski nastop na Evroviziji sploh smiseln zaradi očitnih kulturnih razlik med Jugoslavijo in zahodnim svetom.[7] Podobno kritiko je takrat podala tudi Finska, ki je istočasno menila, da gre za kulturni imperializem zahodnih držav.[8]

Evrovizija v svojih začetkih ni bila le glasbeno tekmovanje, ampak tudi dokaz pripadnosti Zahodu ali vsaj dokaz odsotnosti ideologije vzhodnega bloka pri sodelujočih državah.[9] A dejstvo, da so na Evroviziji nastopale države z avtoritarnim sistemom, je med političnimi združenji Evropejcev ustvarilo vrsto nezadovoljstva. Potem ko se je Francovi Španiji leta 1964 na Evroviziji pridružila Portugalska, ki je bila takrat pod jekleno pestjo Antónia Salazarja, je skupina intelektualcev imenovanih "Grupa 61" na tekmovanju izobesila transparent, na kateremu je pisalo "Bojkot Franca in Salazarja".[10] Kljub temu je Španija še naprej naklonjeno gledala na Evrovizijo, ki jo je v šestdesetih letih še naprej uporabljala kot potencialni generator turizma. Na Portugalskem je tekmovanje za izbiro pesmi Evrovizije, ki jo je organizirala portugalska radiotelevizija (RTP), hitro dobilo status najpomembnejšega tekmovanja na Portugalskem nasploh.[11]

Toda Francova administracija se je morala soočiti z novimi notranjepolitičnimi problemi – študentsko gibanje, ki je že nekaj let protestiralo proti Francovi represiji, je januarja 1969 doseglo nov vrhunec. V Madridu je namreč v sumljivih okoliščinah v sumljivih okoliščinah umrl Enrique Ruano, študent in član španske Radikalne fronte (FLP). Oblasti so uradno sporočile, da se je Ruano vrgel skozi

---

[3] Jérôme Bourdon, »Unhappy Engineers of the European Soul: The EBU and the Woes of Pan-European Television«, *International Communication Gazette* 69, št. 3, str. 257.

[4] Paul Allatson, "'Antes cursi que sencilla': Eurovision Song Contests and the Kitsch-Drive to Euro-Unity", *Culture, Theory and Critique* 48, št. 1 (2007), str. 92.

[5] Alison Lewis, »Germany as Good European: National Atonement and Performing Europeanness in the Eurovision Song Contest«, v: *Eurovisions: Identity and the International Politics of the Eurovision Song Contest since 1956*, ur. Julie Kalman, Ben Wellings, Keshia Jacotine (Clayton, 2019), str. 25 (dalje kot Lewis, »Good European«).

[6] Pyka, »The Power of Violins«, str. 454.

[7] Dean Vuletić, »Yugoslavia in the Eurovision Song Contest«, v: *Made in Yugoslavia*, ur. Danijela Š. Beard, Ljerka V. Rasmussen (New York, 2020), str. 168 (dalje kot Vuletić, »Yugoslavia«).

[8] Mari Pajala, »Making Television Historical – Cultural memory of the Eurovision Song Contest in the Finnish media (1961-2005)«, *Media History* 17, št. 4 (2011), str. 410.

[9] Dean Vuletić, »The Eurovision Song Contest in the Musical Diplomacy of Authoritarian States«, v: *International Relations, Music and Diplomacy – Sounds and Voices on the International Stage*, ur. Frédéric Ramel, Cécile Prévost-Thomas (Pariz, 2018), str. 215.

[10] Annemette Kirkegaard, »The Nordic Brotherhoods: Eurovision as a Platform for Partnership and Competition«, v: *Empire of Song: Europe and Nation in the Eurovision Song Contest*, ur. Dafni Tagaki (Plymouth, 2013), str. 85.

[11] Sofia Vieira Lopes, »From Sunset Winter to Caetano's Spring: The Importance of a Song Contest in the Portuguese Music Scene of the 1960's and 1970's«, *Journal of Literature and Art Studies* 5, št. 6 (2015), str. 465 (dalje kot Lopes, "From Sunset Winter").

okno. To ni zadovoljilo španskih študentov, ki so leta 1969 v množičnih protestih blokirali javno življenje in metali kamenje na univerzitetne kampuse. Francove oblasti so za proteste krivile "duševni in fizični strup", ki je vstopil v študente.[12] Ne glede na to, kakšen je bil strup, je moral biti izločen pred marcem 1969, ko so španske oblasti (delno zaradi prireditve Evrovizije) morale odpraviti izredno stanje, uvedeno zaradi protestov.[13]

Po drugi strani je bila Portugalska nekoliko liberalnejša od Španije, ki se je osredotočala na nenehno ponarejanje volitev in represijo. Leta 1969 so Portugalci mislili, da imajo za Pesem Evrovizije zmagovalno kombinacijo. Ena najbolj znanih portugalskih pevk nasploh, Simone de Oliveira, je leta 1969 v Madridu nastopila s pesmijo "Desfolhada Portuguesa" (Ogoljeni Portugalec), ki jo je napisal Ary dos Santos, eden največjih portugalskih avtorjev in tedaj skriti član portugalskih komunistov. Poleg melodičnega vidika, ki je mešal portugalski izraz in *fado*, specifično portugalsko počutje med žalovanjem in nostalgijo, je pritegnilo pozornosti tudi besedilo.[14]

Nora sedemdeseta – Evrovizija kot subliminalni motivator

Sedemdeseta leta so bila prelomnica na Evroviziji. Že v poznih šestdesetih letih se je zdelo, da so kontemplativne skladbe z obsežnimi in kompleksnimi aranžmaji nadomestile 'lahke note', torej pesmi, ki so poudarjale precejšnjo enostavnost aranžmaja, elemente popularne glasbe in predvsem – kič, ki je postal zaščitni znak Evrovizije.

Leto 1974 na splošno velja za prelomnico za Evrovizijo. Švedska skupina ABBA je s pesmijo "Waterloo" v ozadje postavila evrovizijski orkester, ki je bil hrbtenica praktično vsakega evrovizijskega nastopa od leta 1956. Elegične klavirske "solaže" ter melanholične trobente, ki jih je bilo mogoče slišati že v pesmi lanske zmagovalke (Luksemburg, Anne-Marie David, "Tu te reconnaîtras"), so zamenjali galopirajoči ritmi distorziranih kitar in bobnov.[15] Picard je takratno situacijo opisal kot "boj anglosaške pesmi in francoskega šansona", glede na to, da so bile zmagovalne pesmi med letoma 1970 in 1975 tiste, na katere je močno vplival angleški pop (Irska 1970, Švedska 1974) ali francoski šansoni (Monako 1971, Luksemburg 1972 in 1973).[16] Frake in večerne obleke so zamenjali različni kostumi.

Pesmi, ki so v sedemdesetih letih zmagale na Evroviziji, so postale evropske in celo svetovne uspešnice in so razmeroma hitro dobile ekvivalente, zapete v različnih jezikih. Tako je na primer že prej omenjena Anne-Marie David posnela svojo zmagovalno pesem v kar petih jezikih, pesem pa je dobila tudi finske in turške prevode, od katerih so turški prevodi postali predmet akademskega zanimanja.

Do leta 1973 je bila Evrovizija s posameznimi izjemami (Jugoslavija) festival predvsem zahodnoevropskih držav. Toda leta 1973 se je Evroviziji pridružil Izrael, le leto po poboju izraelskih športnikov, ki ga je izvedla skrajna palestinska organizacija Črni september na Olimpijskih igrah. Vstop Izraela na Evrovizijo je določil položaj drugih arabskih držav (Alžirija, Egipt, Jordanija, Libanon, Libija, Tunizija), ki so bile članice EBU. Kot že omenjeno, je na tekmovanju za pesem Evrovizije leta 1980 nastopil le Maroko.

Tunizija in Libanon sta razmišljala o sodelovanju na tekmovanju, čeprav sta oba na koncu zavrnila nastop zaradi odločnosti v EBU do dajanja pravice nastopa Izraelu.[17] Izrael je šel skozi vrsto travmatičnih dogodkov v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (šestdnevna vojna leta 1967, četrta izraelsko-arabska vojna leta 1973), Evrovizija, zlasti zmagi Izraela v letih 1978 in 1979, pa sta postali več kot le zmagi. S sodelovanjem Izraela so namreč dokazovali pripadnost države evropskim kulturnim krogom, kar je hkrati sprožilo kontroverze z arabskimi mediji, ki so predvajali Evrovizijo.[18] Nekatere arabske televizije so namreč v času izraelskega nastopa preprosto prešle na reklame, jordanska

[12] Sergio Rodriguez Tejada, »The anti-Franco student movement's contribution to the return of democracy in Spain«, *Espacio, Tiempo y Educación 2*, št. 2 (2015), str. 93.
[13] Juan Francisco Lozano, »Spain Was Not Living a Celebration: TVE And The Eurovision Song Contest During The Years Of Franco's Dictatorship«, *VIEW* 1, št. 2 (2012), str. 14.
[14] Lopes, »From Sunset Winter«, str. 467.
[15] Laura Ortiz Montero, »The Eurovision Song Contest: Beyond the Song«, *Fonseca* 15, št. 1 (2017), str. 158.
[16] Stéphan Sberro Picard, »Eurovisión 2020, retrato de una Europa golpeada, pero resiliente en pie«, *Sberro* 11, št. 4 (2021), str. 192.
[17] Motschenbacher, *Language*, str. 26-27.
[18] Marina Ritzarev, »Singing Ethos, Pathos, and Ethnos: Three Generations, Four Israeli Eurovision Victories, 1978-2018«, *Nauka televideniyya* 14, št. 3 (2018), str. 45.

televizija pa je oddajo po izraelski zmagi kar prekinila.[19] Evrovizijska ekstaza je pritiskala tudi v Turčiji, ki je pop prilagodila turškemu jeziku in leta 1975 je Turčija prvič nastopila na Evroviziji.[20]

Po drugi strani se je Italija leta 1974 soočala s prelomnico v prelomnico v boju za družbene pravice. Takrat se je namreč pripravljal referendum, ki je odločal o zakonu o legalizaciji ločitve, ki je bil sprejet tri leta pred referendumom. Pesem Evrovizije leta 1974 je potekala na vrhuncu referenduma. Gigliola Cinquetti, italijanska predstavnica in takrat že legendarna pevka, ki je leta 1964 pri 17 letih zmagala na tekmovanju za pesem Evrovizije s pesmijo "Non Ho L'Eta", je deset let kasneje izvedla pesem "Si". RAI, ki je odgovoren za predvajanje Evrovizije v Italiji, je v pesmi videl podzavestno sporočilo – bali so se, da bi prebivalci na referendumu zaradi pesmi na referendumu izjasnili z "da". "Si" je bil v nekaj tednih popolnoma cenzuriran iz italijanskih medijev, medtem ko RAI leta 1974 ni niti predvajal Evrovizije. RAI je s tem naredil veliko napako – Cinquettijeva je postala podprvakinja Evrope.[21] V intervjuju leta 2021 je Cinquettijeva izjavila, da se zaradi cenzure ni počutila slabo, a da njena pesem vendarle ni imela moči, da bi odločala o izidu referenduma.[22]

Podzavestno ali ne, Evrovizija je imela v svojih pesmih v sedemdesetih letih skrito kopico političnih in družbenih sporočil. Pod krinko progresivnega rock zvoka je Jugoslavija leta 1974 nastopila na Evroviziji s pesmijo "Moja generacija" skupine Korni, ki je slavila generacijo, rojeno leta 1942, ki se je rodila, da bi "sanjala o svobodi". Pesem je generacijo rojeno leta 1942 potopila v socialistične ideale svobode, poguma, miru, ljubezni in zakonskih norm. Kornelije Kovač, avtor kompozicije, je sam priznal, da je bila tema pesmi zelo čudna in da se je razlika slišala že na opatijskem festivalu, kjer se je glasovalo za jugoslovansko pesem.[23] Salmi umešča "Mojo generacijo" v kontekst evrovizijske anomalije, ki jo je istega leta zasenčila zmaga skupine ABBA.[24] Kornelije Kovač (avtor kompozicije) je še povedal, da je pesem močno pripomogla k ustvarjanju razumevanja jugoslovanskega prebivalstva za progresivni rock, ki se je v Jugoslaviji začel pojavljati po prihodu Beatlov.[25]

Epilog protestnih pesmi – Evrovizija v osemdesetih letih 20. stoletja

Osemdeseta leta je zaznamoval popoln konec tradicije šansona za Evrovizijo. V osemdesetih letih 20. stoletja je Evrovizija praktično postala kič. Pozornost se je začela posvečati scenskem nastopu, orkester pa je postal neobvezen in potisnjen v ozadje. Novi politični dogodki pa so znova obudili Evrovizijo kot politično areno. Po turški invaziji na Ciper leta 1974 so se začeli novi spopadi, tokrat med Grčijo in Turčijo. Namreč, že leta 1976 je grška predstavnica Mariza Koch v pesmi "Panagia Mou, Panagia Mou" metaforično kritizirala turško invazijo in v pesmi govorila o kraju, kjer šotori niso turistična taborišča, ampak begunski kampi, kjer ruševine niso starodavne, marveč aktualne in požgane. Turčija je nato poskušala izboljšati svojo podobo pred Evropo, a neuspešno – z glasovanjem so predvsem zahodne države podprle grške pesmi, ki so v tistem času dosegle solidne rezultate (Kochova je osvojila 13. mesto, leto pozneje pa je Grčija osvojila kar 5. mesto).[26]

Turška javnost je imela zato v osemdesetih letih prejšnjega stoletja visoke ambicije za svoje evrovizijske nastope. Turški izvajalci, ki so takrat nastopali, so bili izpostavljeni medijskemu linču. Ko je denimo turški pevec Çetin Alp leta 1983 brez točk končal na zadnji poziciji Evrovizije, je zaradi neprestanega medijskega linča leta 1990 zaključil svojo glasbeno kariero.

---

[19] Ivan Raykoff, »Camping on the Borders of Europe«, v: *A Song for Europe: Popular Music and Politics in the Eurovision Song Contest*, ur. Ivan Raykoff, Robert Deam Tobin (Aldershot, 2007), str. 12.

[20] Damla Kaleş, *Translation and Adaptation of English Song Lyrics into Turkish Between 1965 and 1980: Analysis Within the Framework of Polysystem Theory and Song Translation Strategies* (magistrsko delo) (Ankara, 2015), str. 6.

[21] Ave Tikkanen, *La rivoluzione sessuale in Italia e in Finlandia attraverso la musica leggera italiana* (magistrsko delo) (Jyväskylä, 2015), str. 53.

[22] »Gigliola Cinquetti a Oggi è un altro giorno: "Sono stata censurata all'ESC"«, *LaNostraTV*, dostopno na: https://www.lanostratv.it/2021/05/gigliola-cinquetti-a-oggi-e-un-altro-giorno-sono-stata-censurata-allesc/, sneto: 11.4.2022.

[23] »Životni intervju legendarnog glazbenika: Balašević mi je prigovarao zbog pjesama za Čolića, odbrusio sam mu«, *Večernji list*, dostopno na: https://www.vecernji.hr/vijesti/balasevic-mi-je-prigovarao-kakve-to-pjesme-pisem-zdravku-colicu-pa-sam-mu-morao-odbrusiti-1476172, sneto: 11.4.2022.

[24] Hannu Salmi, »Eurovision ja sodan musto«, *Lähikuva* 1, št. 1 (2021), str. 92.

[25] Vesna Mikić, »(Foot)notes on Music: An Interview with Kornelije Bata Kovač«, *New Sound* 47, št. 1 (2016), str. 7.

[26] José Luis Panea, »Identity, Spectacle and Representation: Israeli Entries at the Eurovision Song Contest«, *Doxa Communicación* 27, št. 1 (2018), str. 126.

Po sovjetski invaziji na Afganistan decembra 1979 je spet vrelo na liniji NATO-ZSSR. Tokrat se je NATO želel na napotitev sovjetskih raketnih sistemov odzvati z namestitvijo jedrskega orožja v Engstingenu pri Tübingenu, kar je doseglo vrhunec z novimi protesti leta 1981. Zahodna Nemčija se je v začetku osemdesetih znašla v dilemi – namestitev jedrskih raket bi sprožila odpor pri prebivalstvu, a brez jedrskih raket bi bila Zahodna Nemčija popolnoma nestabilna. V takem okolju je 17-letna Nicole leta 1982 nastopila na tekmovanju za pesem Evrovizije s pesmijo "Ein bißchen Frieden" in zmagala kot predstavnica Zahodne Nemčije. Strah pred morebitno hladno vojno je bil zelo pogosta tema nemškega pisanja – Nenina uspešnica iz leta 1983 "99 Luftballons" je raziskala tudi možnost jedrske vojne in postjedrske distopije. Lewis trdi, kako:

»Izvajalka, ki predstavlja nekdaj agresiven svet, je bila popoln recept za omilitev projicirane podobe Nemčije in zavračanja vseh dvomov v novem poskusu vzpostavitve nemške hegemonije. V vseh pogledih Nicolinega nastopa se je Nemčija zdela mirna in prerojena poražena sila, ki je preprosto prosila, da ne bi bila žrtvovana v novi vojni.«[27]

Evropski kič je postal novo vodilo za države v ustvarjanju svojih pesmi. Sporočila miru, solidarnosti in ljubezni so se nadaljevala tudi po nemškem zmagoslavju leta 1982. V Münchnu 1983, kjer se je pred 11 leti zgodil poboj izraelskih športnikov, je namreč potekal izbor za Pesem Evrovizije. Vendar je Izrael na Evrovizijo leta 1983 poslal legendarno Ofro Hazo, ki je s pesmijo "Khai" večkrat poudarila, da je Izrael država, ki je kljub prejšnjim peripetijam živa. Luksemburg, sicer petkratni zmagovalec Evrovizije je leta 1981 izbral Jean-Clauda Pascala (ki je leta 1961 zmagal s pesmijo "Nous Les Amoreux"), ki s pesmijo "C'est peut-être pas l'Amérique" (Morda ni Amerika) je vrnil tradicijo orkestrov, kompleksnih harmonij in se besedilno skoraj protestno vrnil k osnovam, torej naklonjenosti naravnim lepotam južne Francije. Lajtmotiv pesmi, ki govori o tem, da "Amerika ni vse" je bil v akademskih interpretacijah predstavljen kot "odkrito protiameriško razpoloženje".[28]

Prelom železne zavese in Evropski orkester – Italijanski krik po združitvi in prve predstave nekdanjih sovjetskih in jugoslovanskih republik

Železna zavesa, ki jo je pesimistično napovedal Winston Churchill v svojem govoru iz leta 1946, se je začela lomiti v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja. Osvobodilna gibanja držav, bodisi nasilna ali nenasilna, so začela penetrirati represivne bariere, ki so zaradi svoje preproste nevzdržnosti začele pokati. Vuletić na primer pravi, da je bilo trenja čutiti že v osemdesetih letih v Jugoslaviji na evrovizijski sceni. Val zahodne pop glasbe je bil namreč neustavljiv in začelo se je pojavljati rivalstvo med popularnim in folklornim glasbenim izrazom. Jugoslovanski kandidati, ki so se odločili za bolj zahodnjaške pop teksture, okrašene s sintetizatorji in ambientalnimi učinki, so na splošno dosegali boljše rezultate – leta 1987 so Novi Fosili s pesmijo "Ja sam za ples" osvojili 4. mesto. Vendar popolnega eksperimentiranja jugoslovanskih oblasti ni bilo. Jugoslavija je namreč med tekmovanjem za pesem Evrovizije vedno izbirala pesmi, ki so se pele v srbohrvaščini in slovenščini. Namreč, od 27 nastopov Jugoslavije na Evroviziji so bile le 4 pesmi zapete v slovenščini, medtem ko v drugih jezikih Jugoslavije (makedonščini, rusinščini, romščini) pesmi ni bilo.[29]

Jugoslavija do leta 1989 ni nikoli dosegla velikega uspeha (z izjemo treh štirih mest) – zahodni pop se je Jugoslaviji končno obrestoval, potem ko je zmagala skupina Riva s pesmijo "Rock Me". Evrovizija leta 1990 je bila v Zagrebu, kjer je zmagala Italija s pesmijo "Insieme". Pesem je spodbudila Evropo k združevanju in postala ena od dokončnih izjav vseevropskih idej. Vzdušje na Evroviziji v Zagrebu ni kazalo na negotovost, naraščajoči nacionalizem in razpad jugoslovanske državne strukture. Helga Vlahović, legendarna voditeljica Evrovizije, je takrat Jugoslavijo imenovala za orkester. Glasbena metafora, podobna Metternichovemu konceptu evropskega koncerta, se je hitro izkazala za nerodno, saj je isti orkester le leto po dotični Evroviziji prerasel v vrsto nacionalističnih spopadov, provokacij in splošnega kaosa, ki je prerasel v krvave državljanske vojne.[30] Vsaj pet držav (Norveška, Nemčija,

[27] Lewis, »Good European«, str. 36.
[28] Motschenbacher, *Language*, str. 30.
[29] Vuletić, »Yugoslavia«, str. 170-171.
[30] Torres, »Pan-European Identities«, str. 255.

Avstrija, Finska in Italija) je imelo pesmi, ki so se osredotočale na vseevropske ideale miru, ljubezni in povezanosti.[31] Vendar so se veteranske zahodnoevropske države na Evroviziji počutile utrujene – evropska integracija, torej cilj Evrovizije, je bil za države, ki so sodelovale na njej štirideset let, že izpolnjen. Treba je bilo najti novo navdušenje – izkazalo se je, da bo kasnejši padec vzhodnega bloka odlična priložnost za dosego tega cilja.[32]

Mijatović je tudi opozoril, da je imela Evrovizija v Jugoslaviji določeno simboliko, saj je bila prva država, ki je gostila Evrovizijo po padcu berlinskega zidu.[33] Po razpadu Jugoslavije so novonastale Hrvaška, Slovenija in Bosna in Hercegovina že leta 1993 pripravile vstop na Evrovizijo. Medtem ko je Slovenija vstop na evrovizijsko sceno zaznamovala z romantičnim eskapizmom, sta Hrvaška in Bosna in Hercegovina svoje pesmi leta 1993 obarvali s tragičnimi dogodki – hrvaška skupina Put s pesmijo "Don't Ever Cry" je pokazala delček hrvaškega vzdušja, ki se je takrat znašlo v domovinski vojni. Pesem je postala priljubljena na Hrvaškem kot simbol trpljenja hrvaškega naroda. V besedilu je omenjen tudi "18-letni Ivan", ki je po Meštrovićevem mnenju simbol za mladega hrvaškega branilca. "Don't Ever Cry" je bil opozorilo mednarodni javnosti na akutne težave na Hrvaškem. Po drugi strani pa je Bosna in Hercegovina, ki je takrat preživljala obleganje Sarajeva, poslala pesem s podobno tematiko. Na bosanski strani je bil to Muhamed Fazlagić (Fazla), ki je s pesmijo "Sva bol svijeta" skušal javnosti poslati sporočilo iz obleganega Sarajeva. Vendar zgodba o Hrvaški ter Bosni in Hercegovini leta 1993 ni bila enotna manifestacija proti velikosrbski agresiji. Hrvaška ter Bosna in Hercegovina sta namreč takrat medsebojno bili hrvaško-bosansko vojno.

Po razpadu ZSSR leta 1991 so se nekdanje države iz sovjetskega bloka začele množično vključevati v EBU in se pridružiti Evroviziji. Že v letih 1993 in 1994 se je tekmovanju za Pesem Evrovizije, ki je nastala ob razpadu Jugoslavije, Češkoslovaške in ZSSR, pridružilo kar deset držav. Evrovizija je namreč postala za novonastale države prepotreben medij evropeizacije. V večini novonastalih držav je bila evropeizacija glavni cilj takratnih vlad. V nekaterih državah je ta evropeizacija prišla pozneje. Moldavija se je denimo pridružila EBU šele leta 2004, vendar je bila reakcija državnega vodstva na povezavo Moldavije s evrovizijskim sistemom enaka kot v državah, ki so se pridružile EBU takoj po propadu železne zavese – EBU in Evrovizijo je odkrito podprl tedanji moldavski predsednik, Vladimir Voronin.

Estonija lahko zagotovo služi kot študija primera. Estonija je namreč po 47 letih sovjetske oblasti iskala nove sfere, v katere bi se lahko integrirala. Ker se je nahajala na Baltiku, se je hitro asimilirala v nordijsko kulturno sfero. S postopno liberalizacijo javnega življenja je Estonija pridobila izjemno dober ugled na Zahodu.[34] Zaradi svojih manevrov je postala prva od treh baltskih držav, ki je dobila vzdevek "baltski tiger". S pridružitvijo Evroviziji leta 1993 je le utrdila svoje mesto v evropskem svetu. Junija 1992 je dobila svojo nogometno reprezentanco in začela pripravljati svojo delegacijo za olimpijske igre. Zgodba Estonije na Evroviziji je tako postala precej širša.[35] Svoj pridevek baltskega tigra je dobila na tekmovanju za pesem Evrovizije leta 2001, kjer je osvojila prvo mesto s pesmijo "Everybody" v izvedbi Tanela Padarja in Dava Bentona. Estonija je tako podrla več rekordov – postala je prva država nekdanje ZSSR, ki je zmagala na Evroviziji, Dave Benton (arubskega rodu) pa je postal prvi temnopolti izvajalec, ki je zmagal na Pesmi Evrovizije.[36] Estonija je tako vstopila v vizijo Evrovizije – Fricker in Gluhović trdita, da je Evrovizija "/…/ s svojo edinstveno, domiselno in estetsko modalnostjo vedno bila simbolno kontaktno območje med evropskimi kulturami oziroma prizorišče evropske identifikacije, kjer je nacionalna solidarnost in sodelovanje inkorporirana v evropski identiteti."[37]

---

[31] Motschenbacher, *Language*, str. 8.

[32] Theodoros Kitsios, *Politics and Economics of Contemporary Eastern and Southeastern Europe* (magistrsko delo) (Solun, 2013), str. 8.

[33] Slaviša Mijatović, *For the Homeland: Transnational Diasporic Nationalism and the Eurovision Song Contest* (magistrsko delo) (Toronto, 2014), str. 38.

[34] Vendar je bila liberalizacija na škodo ruskega prebivalstva v Estoniji. Leta 1993 je bil namreč sprejet zakon, po katerem morajo vsi prebivalci z ruskim potnim listom, ne glede na dolžino bivanja v Estoniji, v enem letu pridobiti dovoljenje za prebivanje ali delo (»Law on Aliens«, *RefWorld*, dostopno na: https://www.refworld.org/docid/4728a3ea2.html, sneto: 23.3.2023).

[35] »The Eurovision Rise and Fall of Estonia, the Baltic Tiger«, *ESCInsight*,, dostopno na: https://escinsight.com/2011/01/19/the-eurovision-rise-and-fall-of-estonia-the-baltic-tiger/, sneto 10.4.2022.

[36] »Estonia's 'Everybody' Erupts At Eurovision«, *Billboard*, dostopno na: https://www.billboard.com/music/music-news/estonias-everybody-erupts-at-eurovision-79751/, sneto: 10.4.2022.

[37] Karen Fricker, Milija Gluhović, »Introduction: Eurovision and the 'New' Europe«, v: *Performing the 'New' Europe – Identities, Feelings, and Politics in the Eurovision Song Contest*, ur. Karen Fricker, Milija Gluhović (New York, 2013), str. 3.

Sklep

Evrovizija je predvsem po sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začela zaostajati za duhom časa. Šansoni, takrat reakcionarne oblike, so še vedno odmevali v evrovizijskih dvoranah. Evroviziji, ki je bila že tako zelo robusten festival, je bilo zelo težko slediti novim trendom, vsaj do leta 1974 in zmage skupine ABBA. Evrovizijo, ki jo danes dojemamo kot festival kiča le zaradi svoje obsežnosti, danes lahko interpretiramo kot spomenik časa in simbol kulturnega spomina. Vendar ta spomenik potrebuje obsežno raziskavo, saj je dejstvo, da so za lučmi in kostumi Evrovizije še vedno bili politični spori in konflikti, še vedno v veliki meri prezrti v sodobni historiografiji.

Izraelsko-palestinske napetosti, prvi pretresi znotraj vzhodnega bloka, ciprska kriza in skoraj vsak večji mednarodni incident so države, pesniki in avtorji čutili v luči Evrovizije in zelo skrbno izbranih in abstraktnih metafor. Čeprav je kritika Evrovizije nenehna, je ta že 67 let še vedno izjemno dobra podlaga za uveljavljanje političnih mnenj. Pravzaprav lahko rečemo, da je Evrovizija diplomacija. Tekmovanje, čeprav ga v mnogih državah opisujejo kot "kulturno sramoto", še 67 let po prvem tekmovanju ni izgubilo svojega pomena. Evrovizija še vedno generira pomemben diskurz in vsako politično ali drugo sporočilo, ki ga emitira Evrovizija, že leta odmeva v medijih.

Pomembno je omeniti, da je eno glavnih poslanstev Evrovizije, enotnost, še daleč od uresničenja, čeprav je padec Vzhodnega bloka med letoma 1989 in 1990 pomembno prispeval k uspehu te misije. Koncept Evrovizije je odmeval v svetu – vzhodni blok je v poskusu vzpostavljanja svojega ekvivalenta zelo hitro prenehal, kar so zahodni mediji interpretirali kot rahlo kulturno manjvrednost. Statistične analize so pokazale, da je celo glasovanje zaradi kulturnih in drugih vidikov povzročilo strateško glasovanje. Evrovizija je premalo raziskana časovna kapsula – na televizijskih zaslonih se je videl propad starih in nastajanje novih družbenih sistemov, združile so se nezdružljive družbene strukture (eden prvih takih primerov je sodelovanje Jugoslavije in Španije na istem glasbenem festivalu), in sicer vse v enem (kasneje več) večeru z glasbo.

Kristian Kolar: A STORY ABOUT SOLVING POLITICAL CRISES WITH A MICROPHONE:

The Eurovision Song Contest as a Political Arena in the 20th Century (1956-2001)

Summary:

In this paper, the author attempts to address the theme of the Eurovision Song Contest as a political arena in the 20th century, i. e. between 1956 and the Estonian victory in 2001. Based on monographs and academic articles, the author will explore the main internal and external conflicts of the participating countries and the impact of the Eurovision events on political careers and the escalation or de-escalation of political developments. Part of the paper will also look at the specificities of the Eurovision Song Contest in a structurally divided Europe and the reactions of the Eastern Bloc to the Eurovision Song Contest. The author will also try to show the political dimension of Eurovision and how Eurovision has historically become a diplomat (or a cause of escalation) in the various political events of Europe in the 20th century.

Viri in literatura

Literatura

Allatson, Paul, »‘Antes cursi que sencilla’: Eurovision Song Contests and the Kitsch-Drive to Euro-Unity«, *Culture, Theory and Critique* 48, št. 1 (2007), str. 87-98.

Bourdon, Jérôme, »Unhappy Engineers of the European Soul: The EBU and the Woes of Pan-European Television«, *International Communication Gazette* 69, št. 3 (2007), str. 263-280.

Fricker, Karen, **Gluhović, Milija**, »Introduction: Eurovision and the 'New' Europe«, v: Fricker, Karen, Gluhović, Milija (ur.) *Performing the 'New' Europe – Identities, Feelings, and Politics in the Eurovision Song Contest* (New York, 2013), str. 1-28.

Kaleş, Damla, *Translation and Adaptation of English Song Lyrics into Turkish Between 1965 and 1980: Analysis Within the Framework of Polysystem Theory and Song Translation Strategies* (magistrsko delo) (Ankara, 2015).

Kirkegaard, Annemette, »The Nordic Brotherhoods: Eurovision as a Platform for Partnership and Competition«, v: Tagaki, Dafni (ur.) *Empire of Song: Europe and Nation in the Eurovision Song Contest* (Plymouth, 2013), str. 79-109.

Kitsios, Theodoros, *Politics and Economics of Contemporary Eastern and Southeastern Europe* (magistrsko delo) (Solun, 2013).

Lewis, Alison, »Germany as Good European: National Atonement and Performing Europeanness in the Eurovision Song Contest«, v: Kalman, Julie, Wellings, Ben, Jacotine, Keshia (ur.) *Eurovisions: Identity and the International Politics of the Eurovision Song Contest since 1956* (Clayton, 2019), str. 21-47.

Lopes, Sofia Vieira, »From Sunset Winter to Caetano's Spring: The Importance of a Song Contest in the Portuguese Music Scene of the 1960's and 1970's«, *Journal of Literature and Art Studies* 5, št. 6 (2015), str. 461-470.

Lozano, Juan Francisco, »Spain Was Not Living a Celebration: TVE And The Eurovision Song Contest During The Years Of Franco’s Dictatorship«, *VIEW* 1, št. 2 (2012), str. 11-17.

Mijatović, Slaviša, *For the Homeland: Transnational Diasporic Nationalism and the Eurovision Song Contest* (magistrsko delo) (Toronto, 2014).

Mikić, Vesna, »(Foot)notes on Music: An Interview with Kornelije Bata Kovač«, *New Sound* 47, št. 1 (2016), str. 1-17.

Montero, Laura Ortiz, »The Eurovision Song Contest: Beyond the Song«, *Fonseca* 15, št. 1 (2017), str. 153-170.

Motschenbacher, Heiko, *Language, Normativitiy and Europeanisation* (Frankfurt, 2016).

Pajala, Mari, »Making Television Historical – Cultural memory of the Eurovision Song Contest in the Finnish media (1961-2005)«, *Media History* 17, št. 4 (2011), str. 405-418.

Panea, José Luis, »Identity, Spectacle and Representation: Israeli Entries at the Eurovision Song Contest«, *Doxa Communicación* 27, št. 1 (2018), str. 121-145.

Picard, **Stéphan Sberro**, »Eurovisión 2020, retrato de una Europa golpeada, pero resiliente en pie«, *Sberro* 11, št. 4 (2021), str. 177-204.

Plastino, **Goffredo**, »Naples Power: Neapolitan Sounds of the 1970s«, v: Fabbri, Franco, Plastino, Goffredo (ur) *Made in Italy* (New York, 2014), str. 56-72.

Pyka, Marcus, »The Power of Violins and Rose Petals: The Eurovision Song Contest is an Arena of European Crisis«, *Journal of European Studies* 49, št. 3-4 (2019), str. 448-469.

Raykoff, **Ivan**, »Camping on the Borders of Europe«, v: Raykoff, Ivan, Tobin, Robert Deam (ur.) *A Song for Europe: Popular Music and Politics in the Eurovision Song Contest* (Aldershot, 2007), str. 1-13.

Ritzarev, Marina, »Singing Ethos, Pathos, and Ethnos: Three Generations, Four Israeli Eurovision Victories, 1978-2018«, *Nauka televideniyya* 14, št. 3 (2018), str. 28-73.

Santoro, Marco, »The Tenco Effect – Suicide, San Remo, and the Social Construction of the canzone d'autore«, *Journal of Modern Italian Studies* 11, št. 3 (2006), str. 342-366.

Salmi, Hannu, »Eurovision ja sodan musto«, *Lähikuva* 1, št. 1 (2021), str. 92-97.

Tejada, Sergio Rodriguez, »The anti-Franco student movement's contribution to the return of democracy in Spain«, *Espacio, Tiempo y Educación 2*, št. 2 (2015), str. 77-106.

Tikkanen, Ave, *La rivoluzione sessuale in Italia e in Finlandia attraverso la musica leggera italiana* (magistrsko delo) (Jyväskylä, 2015).

Vuletić, Dean, »The Eurovision Song Contest in the Musical Diplomacy of Authoritarian States«, v: Ramel, Frédéric, Prévost-Thomas, Cécile (ur.) *International Relations, Music and Diplomacy – Sounds and Voices on the International Stage* (Pariz, 2018), str. 213-235.

Vuletić, Dean, »Yugoslavia in the Eurovision Song Contest«, v: Beard, Danijela Š., Rasmussen, Ljerka V. (ur.) *Made in Yugoslavia*, (New York, 2020), str. 165-175.

Spletno gradivo

Internetni vir: »Estonia's 'Everybody' Erupts At Eurovision«, *Billboard*, dostopno na: https://www.billboard.com/music/music-news/estonias-everybody-erupts-at-eurovision-79751/, pridobljeno: 10. 4. 2022.

Internetni vir: »Gigliola Cinquetti a Oggi è un altro giorno: "Sono stata censurata all'ESC"«, *LaNostraTV*, dostopno na: https://www.lanostratv.it/2021/05/gigliola- cinquetti-a-oggi-e-un-altro-giorno-sono-stata-censurata-allesc/, pridobljeno: 11. 4. 2022.

Internetni vir: »Law on Aliens«, *RefWorld*, dostopno na: https://www.refworld.org/docid/4728a3ea2.html, pridobljeno: 23. 3. 2023.

Internetni vir: »The Eurovision Rise and Fall of Estonia, the Baltic Tiger«, *ESCInsight*, dostopno na: https://escinsight.com/2011/01/19/the-eurovision-rise-and-fall-of-estonia-the-baltic-tiger/, pridobljeno: 10. 4. 2022.

Internetni vir: »Životni intervju legendarnog glazbenika: Balašević mi je prigovarao zbog pjesama za Čolića, odbrusio sam mu«, *Večernji list*, dostopno na: https://www.vecernji.hr/vijesti/balasevic-mi-je-prigovarao-kakve-topjesme-pisem-zdravku-colicu-pa-sam-mu-morao-odbrusiti-1476172, pridobljeno: 10. 4. 2022.

Matjaž PIREČNIK
diplomirani zgodovinar (UN) in geograf (UN)

PRESELJEVANJE KOČEVARJEV

Povzetek

Kočevsko imenujemo del Slovenije, kjer so do leta 1941, skozi 6 stoletij, med Slovenci bivali ljudje, imenovani Kočevski Nemci ali Kočevarji. To ozemlje je obsegalo okoli 800 kvadratnih kilometrov. V prispevku je predstavljena prvotna naselitev Kočevskih Nemcev na območju, njihov status med obema vojnama in kako se je le-ta spremenil pod italijansko okupacijo. Osrednji del prispevka zajema opis procesa preseljevanja Nemcev iz Kočevske. Prispevek je napisan predvsem na podlagi raziskav in besedil dr. Mitje Ferenca, saj je eden izmed redkih avtorjev, ki so se s to tematiko podrobneje ukvarjali.

Ključne besede

Kočevje, Kočevarji, 20. stoletje, migracija, druga svetovna vojna.

Prva naselitev kočevskih Nemcev

Prva naselitev Kočevarjev je povezana s plemiško družino Ortenburžanov, ki so bili lastniki kočevskega ozemlja. Tja so v 14. stoletju predvsem zaradi gospodarskih razlogov naseljevali nemško govoreče koloniste s svojih avstrijskih posestev na zgornjem Koroškem in vzhodnem Tirolskem. Ko so izumrli, so ozemlje dobili Celjski grofje, za njimi pa Habsburžani. Leta 1641 so posest kupili Auerspergi, ki so leta 1791 bili povzdignjeni v vojvode, Kočevska pa v vojvodino. Ime *Gotschee* (Kočevje) se v listinah prvič pojavi leta 1363. Kočevarji so bili ena najstarejših nemških skupin zunaj Nemčije in Švice. Tvorili so edini agrarni nemški jezikovni otok po prvi svetovni vojni.[1]

Kočevski Nemci med obema vojnama

Po koncu prve svetovne vojne so Kočevski Nemci imeli nov položaj. Postajalo je jasno, da bo Evropa po prvi svetovni vojni imela drugačno podobo in Nemci na Kočevskem so začeli upati na avtonomijo in samoodločbo. Pred razpadom Avstro-Ogrske so Kočevski Nemci s kočevskim županom ustanovili Nemški narodni svet za Kočevsko, da bi v kritičnih časih župan prevzel oblast na Kočevskem. Oktobra 1918 so sestavili poziv in pripravili spomenico z zahtevo po priključitvi k Avstriji. V primeru, da to ne bi bilo izvedljivo, so želeli lastno državo, pri tem pa so se opirali na Wilsonove točke.[2] Po razpadu Avstro-Ogrske so se na Kočevskem organizirali tudi Slovenci, ki pa so se začeli oddaljevati od Nemcev. Novembra je dvajset kočevskih občin poslalo prošnjo po ohranitvi narodnih pravic Nemcev. V Ljubljani so njihovo prošnjo po kočevski državi zavrnili in poudarjali enakopravnost Kočevskih Nemcev ter Slovencev.[3]

Kočevskega vprašanja se je vlada SHS v Ljubljani lotila tako, da so zahtevali ustanovitev slovenske gimnazije v Kočevju. Prav tako so sporočili, da bo uradni jezik za celotno slovensko območje brez izjeme slovenščina. Zahtevali so tudi, da se je na Kočevskem uradovalo izključno v slovenskem jeziku. Sredi decembra 1918 so ustavili prejemke vsem državnim nameščencem bivše avstrijske države. Nemško uradništvo je množično zapuščalo Slovenijo. Po razpadu Avstro-Ogrske naj bi današnjo Slovenijo zapustilo okoli 30.000 Nemcev, kakšen pa je bil delež Kočevskih Nemcev je predmet raziskav.[4]

Italijanska okupacija

Leta 1941 je Kočevsko zasedla italijanska vojska. Na Kočevskem so spomladi 1942 Italijani imeli 10 postojank, jeseni pa le 4. Italijani so prav tako ohranili kočevski okraj iz Kraljevine Jugoslavije. Okrajni glavar Kočevja je postal italijanski funkcionar s Krasa, Giovanni Sisgoreo, ki ga je poleti 1943 nasledil italijanski okrajni glavar iz Črnomlja, Emilio Cassanego. V tem času sta bila v Kočevju poveljstvo karabinjerske čete in komisariat javne varnosti.[5]

Preseljevanje

Nemčija je že pred 2. svetovno vojno podpirala preseljevanje posameznih nemških narodnih skupnosti iz drugih držav v Nemčijo in Avstrijo, kasneje pa na zasedena območja. Pri preseljevanju sta imela pomembno vlogo Heinrich Himmler[6] in tretja esesovska ustanova (Osrednji vselitveni urad), slednji so preseljevali tudi Kočevske Nemce. V času okupacije se je razpravljalo o razdelitvi ozemlja. Tu je bilo več možnih rešitev, kjer bi Kočevarje preselili na Južno Štajersko. Kljub stiski, ki so jo doživljali pod italijansko okupacijo, se Kočevarji niso želeli preseliti. Ko so sredi aprila 1941 Italijani okupirali

---

[1] Mitja Ferenc, *Nekdanji nemški jezikovni otok na Kočevskem* (Kočevje, 2018), str. 9 (dalje kot Ferenc, *Nemški jezikovni otok*).

[2] Wilsonovih štirinajst točk, ki so bile izdane 8. januarja 1918, je izjava predsedstva ZDA. Woodrow Wilson je v njih med prvo svetovno vojno predstavil svoje predloge za povojno mirovno rešitev. Na skupnem zasedanju kongresa Združenih držav Amerike je v 14ih točkah predstavil svoje ideje o urejanju stanja po prvi svetovni vojni. (»Fourteen Points«, *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/event/Fourteen-Points, sneto: 24. 4. 2022).

[3] Mitja Ferenc, *Kočevska pusta in prazna: nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev* (Ljubljana, 2005), str. 59-66 (dalje kot Ferenc, *Kočevska*).

[4] Prav tam, str. 59-66.

[5] Prav tam, str. 115-116.

[6] Heinrich Himmler je bil rojen 7. oktobra 1900 v Münchenu in umrl 23. maja 1945 v Lüneburgu. Bil je nemški nacistični politik, policijski administrator in vojaški poveljnik, ki je postal drugi najmočnejši človek v Tretjem rajhu. (»Heinrich Himmler«, *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/biography/Heinrich-Himmler, sneto: 26. 4. 2022).

Kočevsko so si nekateri prizadevali, da bi se Nemčija kljub vsemu polastila Kočevske, vendar je državno vodstvo vztrajalo pri razkosanju Slovenije po načrtu, ki ga je predstavil Adolf Hitler[7]. Sklep o odselitvi Kočevarjev so sprejeli ali še med vojno z Jugoslavijo ali pa kmalu po njej. Na Dunaju je med 18. in 19. aprilom 1941 tudi italijanska vlada podala soglasje o odselitvi. Po zlomu Jugoslavije je prišlo do prvega stika Kočevskih Nemcev s Heinrichom Himmlerjem, sestali pa so se 23. aprila 1941 v Brucku na Muri na avstrijskem Štajerskem. Takrat je Himmler napovedal preselitev na naselitveno območje ob Savi in Sotli. Ta oblika preselitve je v primeru Kočevskih Nemcev bila izjema, saj so pri vseh ostalih morali ljudje skozi taborišča in tam počakati na naselitev v rajhu. 26. aprila 1941 je predlog potrdil Hitler, takrat je tudi v Mariboru sprejel predstavnike Kočevarjev.[8]

V Berlinu so se natančneje o preselitvi dogovorili 13. in 14. maja 1941. 22. maja so bili Kočevski Nemci obveščeni o predvideni preselitvi preko glasila *Gottscheer Zeitung*. 24. maja so bili o selitvi podrobneje seznanjeni še na zborovanjih po večjih krajih Kočevske. Pričakovali so, da se bodo uspeli preseliti že septembra ali pa oktobra 1941. Priprave so zajemale popis imetja, urejanje vprašanja dolžnikov in upnikov, prodaje nepremičnin ter drugo. Za prepričevanje k preselitvi so izvedli veliko propagando v *Gottscher Zeitung*, na raznih zborovanjih, taborih in drugod. Največji problem s preselitvijo so imeli starejši, ki so tu že zelo dolgo živeli in duhovščina, ki ni vedela, ali naj odide z rojaki ali pa ostane na dotedanjih župnijah. Ljubljanska škofija je izrazila željo, da ostanejo, ampak so vseeno imeli proste roke pri odločitvi. Izmed sedmih duhovnikov nemške narodnosti so se trije preselili, trije so ostali, eden pa je umrl. Tiste, ki so ostali, so časniki zelo kritizirali in jim tudi grozili s koncentracijskim taboriščem.[9]

Preselitev je bila za marsikoga mikavna zaradi boljše zemlje, bojazni pred slovenskim prebivalstvom in preselitvijo na Sicilijo ali pa celo v Afriko. Mlajši so se lažje odločili od starejših, a so vseeno odigrali vlogo prepričevalcev v preselitev; svoje starejše sorodnike so spodbujali k preselitvi. Moralno dilemo marsikaterega je vodstvo rešilo s tem, da je preseljenim povedalo, da so izseljeni Slovenci v Posavju in Obsotelju dobili odškodnino. Te odškodnine izgnanci nikoli niso dobili, res pa je, da bi nacisti Slovence izselili ne glede na priselitev Kočevarjev. Kočevski Nemci so se od 14. novembra 1941 do 22. januarja 1942 s 135 vlaki preselili v novo domovino. Preselilo se je 2833 družin z 11.509 ljudmi. Nekaj sto oseb od teh se je preselilo v Nemčijo, ostalim tega niso dovolili.[10]

Kočevskim Nemcem in drugim Nemcem iz Dobrudže, Bukovine, Besarabije, Južne Tirolske, Bosne so določili naselitveno območje na Spodnjem Štajerskem, ob rekah Sava in Sotla. Prvi člen pogodbe z Italijo o preselitvi je določal, da lahko nemški državljani in Volksdeutscherji[11], ki prebivajo v Ljubljanski in Reški pokrajini ali pa so tam rojeni, za pridobitev nemškega državljanstva odpotujejo v Nemški rajh. Drugi člen je določal, da bosta visoki komisar za Ljubljansko pokrajino in nemški pooblaščenec za preselitev do 30. septembra 1941 pozvala vse, ki se želijo preseliti, da jima izročijo izjavo o preselitvi. Nemški pooblaščenec bi nato visokemu komisarju izdal imena oseb, katerih prošnja je bila rešena. Tretji člen je določal, da lahko oddajo izjavo o preselitvi le tiste fizične osebe, ki so opravilno sposobne. Za rejence in opravilno nesposobne je izjavo oddal varuh ali skrbnik. Četrti člen je dovoljeval nemški strani, da ima lahko pri visokemu komisarju v Ljubljani zastopnika nemškega zunanjega ministrstva in nemškega pooblaščenca za preselitev, v Kočevju pa območnega pooblaščenca. Členi od 5 do 8 so reševali premoženjska vprašanja preseljenih. Slednji so svoje imetje lahko prodali sami ali pa preko zastopnika. Če tega niso bili zmožni storiti pred preselitvijo, je za to bil zadolžen njihov zaupnik, ki je lahko bil tudi pooblaščenec za preselitev. Deveti člen je določal, da mora biti preselitev končana do novembra 1941.[12]

Večina izvršilnih odločb je urejala položaj nemških uradov za preselitev v Ljubljanski pokrajini, opredeljevala odnose med dolžniki in upniki ter druge stvari. 24. člen izvršilnih odločb je predvsem zanimiv, ker v njem piše, da bodo onemogle in duševno bolne ljudi, ki so dobili dovoljenje

---

[7] Adolf Hitler, ki so ga klicali "Der Führer" (Vodja), je bil rojen 20. aprila 1889 v Braunau am Innu v Avstriji. Umrl je 30. aprila 1945 v Berlinu v Nemčiji. Bil je vodja nacistične stranke med 1920 in 21 ter kancler in firer Nemčije med 1933 do 1945. (»Adolf Hitler«, *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/biography/Adolf-Hitler, sneto: 22. 4. 2022).

[8] Ferenc, *Kočevska*, str. 117-123.

[9] Prav tam, str. 123-125.

[10] Ferenc, *Kočevska*, str. 125-26; Ferenc, *Nemški jezikovni otok*, 38-40.

[11] To so bili tisti, ki so uporabljali nemški jezik in bili del nemške kulture, vendar niso imeli nemškega državljanstva.

[12] Mitja Ferenc, Gojko Zupan, *Izgubljene Kočevske vasi* (Ljubljana, 2011), 43-45 (dalje: Ferenc, Zupan, *Kočevske vasi*).

za preselitev, pripeljali do najbližje mejne postaje in jih tam izročili oblastem. Za naciste vemo, da so umsko bolne in telesno obnemogle iz Spodnje Štajerske odpeljali v Hartheim pri Linzu ter jih tam pomorili.[13]

Vodstvo Kočevskih Nemcev je do septembra 1941 imelo vse pripravljeno za preselitev. Žetev je že bila opravljena, pridelki pospravljeni in kmetje so že čakali na začetek preseljevanja. Na območju nekdanje Jugoslavije pa so se razmere zaostrovale zaradi partizanskega in četniškega bojevanja. Razmere so se zelo zaostrile, prav tako pa je bilo odloženo izganjanje ljudi v Srbijo in Neodvisno državo Hrvaško. Konec septembra in v začetku oktobra so množično iskali območje, kamor bi izgnali okoli 40.000 Slovencev, da bi naredili prostor za okoli 15.000 Nemcev, med katerimi so bili tudi Kočevarji. Himmler se je zato odločil, da preseljence nastanijo v taboriščih, nato pa sposobne za ponemčenje naselijo v vzhodni Evropi.[14]

Nekateri funkcionarji, kot sta dr. Sigfried Uiberreiter[15] in Siegfried Kasche[16], so predlagali odložitev preseljevanja na pomlad 1942. Hitler in Himmler ter vodstvo Kočevarjev so vztrajali pri preselitvi v istem letu, 1941. Vseeno so rok za izročitev prijav premaknili na 30. november 1941, konec preselitve pa na 20. januar 1942. Prijave je oddalo okoli 95% Kočevarjev oziroma 12.147 ljudi. Običajno so preseljene skupine pregledali in ocenili šele po preselitvi, v primeru Kočevarjev pa so to storili že pred preselitvijo. Pregledali so jih na posebnem vlaku EWZ, ki je kratica za Einwandererzentralstelle (Center za priseljevanje). Tiste, ki so bili doma v bolj oddaljenih krajih tega jezikovnega otoka, so pregledali ogledniki in ocenjevalci, ki so bili poslani s strani vodstva EWZ.[17]

Kmalu po odhodu Kočevarjev, okoli decembra, so se začele širiti govorice, da na naselitvenem območju ni dovolj prostora oziroma nastanitev in da preseljence spravljajo v razne dvorane, barake, gostilniške sobe ter druge prostore, kar je bilo res. Ker se je zavleklo izganjanje Slovencev, so Nemci spremenili načrt, da bi preseljene takoj spravili na posestva Slovencev. Tako so preseljeni Nemci pristali v t.i. zimskih nastaniščih. Precej slabo so ravnali tudi s prtljago, ki je večkrat obležala okoli kakšne železniške postaje. Največjo škodo so utrpeli predvsem meščani iz Kočevja, ki so za sabo pustili lepa stanovanja, hiše ali pa celo vile, nato pa so bili prisiljeni bivati v zimskih nastaniščih. Nezadovoljstvo je privedlo do demonstracij s sestanki in spomenicami. Zaradi tega so okoli novega leta 1942 funkcionarji iz Spodnje Štajerske in Ljubljane prišli v Kočevje, pomirjat preseljence.[18]

Vodstvo Kočevarjev je v Berlin z darilom za Himmlerja in s prošnjo za posredovanje poslalo mladinskega predstavnika Richarda Lacknerja.[19] Himmlerja takrat ni bilo v Berlinu, zato se je odpravil k njemu v Rastenburg. Najbolj opazen član vodstva kočevskih Nemcev, Wilhelm Lampeter[20], je 9. januarja 1942 pisal Himmlerju o težavah in si s tem nakopal jezo nekaterih esesovskih funkcionarjev.[21]

---

[13] Ferenc, Zupan, *Kočevske vasi*, str. 46.

[14] Prav tam, str. 46.

[15] Sigfried Uiberreither (Salzburg 29. 3. 1908 – Sindelfingen, Nemčija, 29.12. 1984), Bil je odvetnik in politik. Sprva ilegalni nacionalsocialist in član SA (Obergrupenführer Sturmabteilung), je leta 1938 postal začasni šef policije v Gradcu. Bil je član nemškega parlamenta in vodja 5. brigade SA na Štajerskem. Med 1938 in 1945 je bil gauleiter NSDAP, od 9. junija 1938 pa guverner. Med leti 1940 in 1945 je bil guverner Štajerske. 1941 je postal vodja civilne uprave Spodnje Štajerske. Leta 1945 se je predal zaveznikom in nastopil kot priča pred Mednarodnim vojaškim sodiščem v Nürnbergu. Pobegnil je v Južno Ameriko in kasneje živel v Nemčiji pod drugim imenom. (»Siegfried Uiberreither«, *AEIOU Österreich Lexikon*, dostopno na: https://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.u/u201257.htm, sneto: 25. 4. 2022).

[16] Siegfried Kasche (18. 6. 1903 – Zagreb, 7.6. 1947). Bil je veleposlanik Nemškega rajha v Neodvisni državi Hrvaški in SA, paravojaškega krila nacistične stranke. Kasche je bil predlagani vladar Reichskommissariata Moskowien, vendar se Reichskommissariat ni uresničil. Zaradi vojnih zločinov v Jugoslaviji je bil obešen 7. junija 1947. (»Siegfried Kasche«, *DBpedia*, dostopno na: https://dbpedia.org/page/Siegfried_Kasche, sneto: 25. 4. 2022).

[17] Ferenc, Zupan, *Kočevske vasi*, str. 46.

[18] Ferenc, *Kočevska*, str. 148-149.

[19] Richarda Lackner (Kočevje 24. 8. 1919 - 13. 6. 2011 Gradec). Bil je nemški kipar in krajevni zgodovinar. Kot mladinski vodja in namestnik Wilhelma Lampeterja je bil eden glavnih organizatorjev preselitve svojih rojakov, Kočevarjev, iz njihove stare domovine v rajh. (Alenka Auersperger, »Še enkrat o selitvi volksdeutscherjev med II. svetovno vojno«, *Arhivi* 36, št. 2 (2013), str. 250-252, (dalje kot Auersperger, "Še enkrat o selitvi")).

[20] Wilhelm Lampeter (Grafenfeld pri Kočevju, 22. 1.1916 – Lepzig, 1.1. 2003). Bil je nemški kmetijski znanstvenik in dolgoletni profesor na univerzah v Leipzigu in Halle. Njegovo zanimanje je vključevalo pridelavo krme, kmetijstvo travnikov in raziskave semen. Med drugo svetovno vojno je bil kot vodja eden glavnih organizatorjev preselitve svojih rojakov, Kočevarjev, iz njihove stare domovine v rajh. Od leta 1941 do degradacije v začetku leta 1942 je bil SS-Sturmbannfuhrer v SS. (Auersperger, "Še enkrat o selitvi", str. 240-244).

[21] Ferenc, *Kočevska*, str. 149.

Razočaranje za Kočevske Nemce se še ni končalo. Esesovski uradi so že jeseni leta 1941 sklenili, da bo Kočevska narodna skupina po preselitvi prenehala obstajati. Preseljenci so tako bili primorani vstopiti v politični, upravni in gospodarski sistem Spodnje Štajerske. Za slednjega so takrat še predvidevali priključitev Nemškemu rajhu. Urada za utrjevanja nemštva v Mariboru in Brežicah sta skupaj s svojimi naselitvenimi štabi takrat prevzela vse pristojnosti nad preseljenimi v Posavju in Obsotelju. Kljub predvideni ukinitvi kočevske narodne skupine je vodstvo Kočevskih Nemcev še nekaj časa delovalo kot posvetovalni organ in nekatere njihove funkcionarje so vključili v okrožni okupacijski aparat v Brežicah.[22]

Statistika preseljenih

Sklepno poročilo EWZ je navedlo, da so pregledali 2951 družin oziroma 11.747 oseb. Od teh so 155 družinam oziroma 571 osebam (4,86%) podali oceno A (A je pomenil Altreich, ki je omogočil selitev v rajh oz. Nemčijo). 2775 družinam oziroma 11.110 osebam (94,58%) so podali oceno ST (ST je pomenil Steiermark, ki je dovoljeval preselitev na Štajersko). Preselitev so onemogočili 21 družinam oziroma 66 osebam (0,56%).[23]

Večina pregledanih Kočevarjev, oziroma 78,2%, je bila zaposlenih v poljedelstvu in so imeli v lasti 2188 kmečkih posestev s površino 47.626 hektarjev. Največji delež posestev oziroma 815 (37,2%) posestev je merilo med 20 in 50 hektarjev. Vodstvo Kočevskih Nemcev si je pridržalo pravico, da določijo tiste poljedelce, ki na naselitvenem območju ne smejo dobiti zemlje. Teh je bilo 577 družin, ki so štele 2061 ljudi. "Vrednih kmečkega poklica" je bilo 1201 družin. Lastnino preseljencev je prevzela nemška preselitvena družba, imenovana DUT (Deutsche Umsiedlungstreuhandgesellschaft), ki je njihovo lastnino v imenu preseljencev prodala italijanskemu zavodu za nepremičnine Emona. Potem ko je bilo okoli 37.000 Slovencev izgnanih v okoli 500 taborišč v Nemčiji, so se Kočevski Nemci med 14. novembrom 1941 in 22. januarjem 1942 preselili v novo domovino. Skupno se je preselilo 2833 družin, torej 11.509 ljudi.[24]

Pri sami preselitvi pa Kočevarjem ni bila edina težava priti na pregled in nazaj domov, temveč tudi preselitev v težkih zimskih razmerah. Premične stvari, ki so jih imeli namen vzeti s sabo, so morali spraviti do železniških postaj Kočevje, Stara Cerkev in Semič. Za te namene so iz Berlina in drugod pripeljali tovorne avtomobile, a so tudi ti zaradi snega in pomanjkanja bencina imeli težave. Predvidevali so, da bo za prevoz tovora in ljudi potrebno okoli 480 osebnih vagonov in med 2200 do 2500 tovornih vagonov. Nemški in italijanski funkcionarji so se o prevozu z železnico dogovorili že 22. in 23. oktobra 1941 v Benetkah. Tam so sklenili, da bodo preseljence začeli odvažati s 14. novembrom 1941. Načrtovali so, da bodo vsak dan odpeljali trije posebni vlaki, eden iz Kočevja, eden iz Stare Cerkve in eden iz Črnomlja.[25]

V občinah na Kočevskem je bil delež Nemcev največji v občini Stari Log (92%), sledile pa so občina Črmošnjice (86%), Koprivnik (84%), Mozelj (77%) in Kočevska Reka (74%). V občini Kočevje, natančneje v mestu Kočevje z okolico, je bil delež Nemcev 48%. Tiste občine, ki niso imele vseh vasi v obravnavanem območju, so imele nižji delež Nemcev. Najnižji delež je bil v občini Semič (0,6%). Med vsemi izseljenimi Nemci z italijanskega okupacijskega območja je bilo Kočevskih Nemcev največ.[26]

Po koncu preselitve

Novo priseljeni Nemci so bili za tri leta oproščeni vojaške službe, vendar so vseeno morali biti vključeni v Kočevarsko samozaščito oz. "Gottscheer Selbstchutz". Nemirne razmere so privedle do tega, da so že kmalu po preselitvi morali pomagati nemški vojski zavarovati naselitveno območje pred slovenskimi partizani. Zanimivo pa je, v kakšni meri je bila, vojni navkljub, izkazana skrb za kulturno dediščino preseljenih kočevskih Nemcev. Himmler je sredi priprav na preselitev, 14. julija 1941, ukazal, naj esesovska raziskovalna in učna skupnost iz Berlina poskrbi za varstvo in prenos kulturne dediščine

[22] Ferenc, *Kočevska*, str. 150.
[23] Ferenc, Zupan, *Kočevske vasi*, str. 46.
[24] Prav tam, str. 46-47.
[25] Ferenc, *Kočevska*, str. 136-137.
[26] Prav tam, str. 138.

Kočevskih Nemcev na njihovo naselitveno območje. Pogodba med Nemčijo in Italijo o preselitvi je v 6. členu določala, kakšne kulturne premične predmete lahko Nemci vzamejo s seboj ob preselitvi. Zaradi neugodnih razmer, ki jih je povzročala zima, je kulturna komisija na Kočevskem in v Ljubljani uresničila le majhen del svojega načrta.[27]

Po preselitvi so za sabo pustili nepremičnine večinoma prazne. Od 1942 do osvoboditve je ozemlje v veliki meri imelo partizansko gibanje, saj je italijanska ideja o ponovni kolonizaciji propadla. Večkrat so se tu spopadale Italijanske vojske s partizani, ki pa so povzročili veliko škodo praznim kočevskim vasem. Ponekod skoraj nobena vas ni preživela italijanske okupacije. Po drugi svetovni vojni pa se je s Kočevskimi Nemci zgodilo kot z ostalimi: tisti ki niso odšli z nemško vojsko, so bili izgnani v Avstrijo. Po začasni namestitvi v taboriščih na avstrijskem Štajerskem in Koroškem pa so se razselili, večina jih je šla v Združene države Amerike. Po letu 1945 je ministrstvo za notranje zadeve zbralo podatke o številu Kočevarjev. Na območju Kočevske so jih našteli okoli 110.[28]

Imetje preseljenih Nemcev je bilo v Sloveniji in Jugoslaviji zaplenjeno na osnovi odloka predsedstva AVNOJ iz novembra 1944. Izjema so tu bili tisti, ki so se borili v Narodnoosvobodilni vojski in med partizani. Podržavljenje nemškega premoženja so opravičevali z gospodarsko-strateškimi, materialnimi, etično-moralnimi, narodnoobrambnimi ter ideološkimi razlogi. Prav tako je AVNOJ preklical sporazum med Italijo in Nemčijo o preselitvi nemških državljanov in oseb nemške narodnosti iz leta 1941. Od 176 vasi je bila polovica po vojni opuščena, prav tako sta bili 2/3 zgradb poškodovanih ali uničenih. Ozemlje je ostalo prazno, ljudi pa prav tako ni bilo mogoče kje naseliti. Vlada je poskušala to rešiti z naselitvijo vojnih ujetnikov, sezonskih delavcev, tujih delavcev, poskusi s privabljanjem delavcev iz Slovenije in drugih delov Jugoslavije. Marsikdo, ki se je tam naselil, pa ni imel Kočevske za "svojo" pokrajino. Prav tako so si upravitelji Kočevja prizadevali odstraniti vse, kar bi pričalo o naselitvi nemške manjšine tu. To se je kazalo v nasilnem uničevanju vsega nemškega, posebej pa sakralnih objektov, ki so jih uničevali predvsem z ognjem in razstrelivom.[29]

Prvi povojni popis leta 1948 je na slovenskem ozemlju navedel 2406 Nemcev in Avstrijcev, od tega jih je 94 bivalo na Kočevskem. Nadaljnji popisi prebivalstva pa so beležili stalno upadanje števila Nemcev in Avstrijcev.[30]

Sklep

V štirinajstem stoletju je na Kočevskem nastal strnjen nemški naselitveni otok. Tu so Nemci ohranjali svojo identiteto v miru. Kočevski jezikovni otok so v štiridesetih letih dvajsetega stoletja razdrle ideologije fašizma, nacizma in komunizma. V času druge svetovne vojne so padli pod okupacijo italijanskega fašizma. Da bi živeli v rajhu s svojimi rojaki, so se bili prisiljeni preseliti na Spodnjo Štajersko, kjer so živeli v slabših pogojih kot prej. Med novembrom 1941 in januarjem 1942 se je preselilo okoli 11.000 kočevskih Nemcev. Slednji so utrpeli škodo na materialnem in kulturnem področju. Med samo vojno so se odvijali spopadi partizanov in četnikov z raznimi vojskami, ki so posledično uničevali kočevsko infrastrukturo. Kar ni bilo uničeno med samo vojno, je po vojni uničila komunistična oblast, predvsem sakralne objekte. Po koncu vojne so zaradi poraza Nemčije Kočevski Nemci pristali na strani poraženca. Prisiljeni so bili k ponovni preselitvi v rajh ali pa so bili začasno nameščeni v taborišča, od koder so se kasneje izselili, največ v Združene države Amerike (ZDA). V letu 1945 je na Kočevskem ostalo le okoli 110 kočevskih Nemcev.

Matjaž Pirečnik: Resettlement of the Gottscheers

Summary:
Kočevsko is the part of Slovenia where, until 1941, for 6 centuries, people called the Kočevje Germans or Kočevars lived among the Slovenes. This territory covered around 800 square kilometres. The paper presents the original settlement of the Kočevje Germans (Gottscheers) in the area, their status during the two wars and how it changed under the Italian occupation. The central part of the paper is the description

[27] Ferenc, Zupan, *Kočevske vasi*, str. 47.
[28] Ferenc, *Nemški jezikovni otok*, str. 42, 50, 52.
[29] Ferenc, Zupan, *Kočevske vasi*, str. 50-53.
[30] Prav tam, str. 51.

of the process of migration of Germans from Kočevje. This article is based mainly on the research and writings of Dr. Mitja Ferenc, as he is one of the few authors who have dealt with this topic in detail.

Viri in Literatura

Literatura

Auersperger, Alenka, »Še enkrat o selitvi volksdeutscherjev med II. svetovno vojno«, *Arhivi* 36, št. 2 (2013), str. 237-258.

Ferenec, Mitja, *Kočevska pusta in prazna: nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev* (Ljubljana, 2005).

Ferenec, Mitja, Zupan, Gojko, *Izgubljene Kočevske vasi* (Ljubljana, 2011).

Ferenec, Mitja, *Nekdanji nemški jezikovni otok na kočevskem* (Kočevje, 2018).

Spletno gradivo

Internetni vir: »Adolf Hitler«, *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/biography/Adolf-Hitler, sneto: 22. 4. 2022.

Internetni vir: »Fourteen Points«, *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/event/Fourteen-Points, sneto: 24. 4. 2022.

Internetni vir: »Heinrich Himmler«, *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/biography/Heinrich-Himmler, sneto: 26. 4. 2022.

Internetni vir: »Siegfried Kasche«, *DBpedia*, dostopno na: https://dbpedia.org/page/Siegfried_Kasche, sneto: 25. 4. 2022.

Internetni vir: »Siegfried Uiberreither«, *AEIOU Österreich Lexikon*, dostopno na: https://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.u/u201257.htm, sneto: 25. 4. 2022.

Marko BALAŽIČ
študent umetnostne zgodovine in zgodovine na Filozofski fakulteti Maribor

KRALJ REKESVINT IN ZAKLAD IZ GUARRAZARJA

Povzetek

Pričujoče besedilo podaja del zgodovine Vizigotskega kraljestva in z njim povezane likovne produkcije. Večji del se osredotoča na predstavitev zakladne najdbe iz Guarrazarja, ki je pomemben mejnik v zgodovinski, arheološki in umetnostnozgodovinski znanosti. Najbolj prepoznaven kos je t. i. Rekesvintova votivna krona, ki je bila pravzaprav povod za nastanek tega besedila. Predstavitev ni le zgodovinska, temveč zavzema tudi estetske in tehnične značilnosti zakladne najdbe, med katerimi izpostavljam tudi tehnike, materiale in tipološko opredelitev predmetov. Na koncu sledi predstavitev različnih predmetov iz zakladne najdbe.

Ključne besede

Vizigotsko kraljestvo, zakladna najdba, Guarrazar, Rekesvint, votivna kron

Kralj Rekesvint in reforma vizigotskega prava

Obdobje med letoma 642 in 672 odražajo tri desetletja trdega vladanja, kakršnega so Vizigoti že poznali iz vladavine Leovigilda in Rekareda v 6. stoletju. To obdobje je zaznamovala vladavina kralja Hindasvinta, 642–653 in vladavina kralja Rekesvinta, njegovega sina. Rekesvint je po očetovi želji in potrditvi škofa Brauliusa postal očetov sovladar 20. januarja 649. Z njim je vladal vse do Hindasvintove smrti, 30. septembra 653.[1]

Začetek Rekesvintove vladavine zaznamuje zadušitev upora, ki ga je zanetil upornik Froja s pomočjo Baskov. Pustošenje je zavzelo celotni sever takratne Hispanije in povzročilo izjemno uničenje. Škoda je bila materialna, pa tudi vrste klerikov so bile zdecimirane in v stalnem preplahu. Mesto Zaragoza je bilo zasedeno in tamkajšnji škof je čakal na kraljevo pomoč. Rekesvint se je hitro odzval in naglo premagal Froio in nasprotnike. Po zadušitvi upora je sklical novi kralj 8. toledsko sinodo v cerkvi svetih apostolov, s pričetkom 16. decembra 653. Na koncilu so škofje razpravljali o pomilostitvi upornikov.[2]

Kralj Rekesvint je najbolj znan po sklicu treh sinod tekom svojega vladanja, dva od teh v Toledu, in nadaljevanju očetovega prizadevanja za spremembe zakonske ureditve vizigotskega kraljestva. V umetnostnozgodovinskem smislu je poznan po zakladu iz Guazaarja. Leta 654 je izšla knjiga *Liber judiciorum*, nekakšen pravni zakonik, ki je izničil do tedaj veljavno pravo Alarikovega brevirja iz leta 506. Gre za skupek poenostavljenega rimskega in običajnega prava, ki ga je kralj Alarik II. (466–507) sestavil tudi po Teodozijevem zakoniku. Rekesvintov *Liber* je izšel v 12 zvezkih in je zajemal 559 poglavij oz. *capitul*.[3] Nastal je kot plod prizadevanja Rekesvintovega očeta Hindasvinta, Rekesvinta in zaragoškega škofa Bravlija. Slednjega lahko povežemo v nastanek knjige preko korespondence, ki je potekala med njim in kraljem v letih 649–651. Obsežno delo je bilo potrebno popraviti, a je zajetna količina popravkov škofa Bravlija skoraj odvrnila od naloge. Nadaljeval je po Rekesvintovem prigovarjanju, kasneje pa so bili dodani tudi popravki škofov, ki so se udeležili 8. sinode (v Toledu, 16. december 653).[4]

Zakonik je močno povezan tudi s Cerkvijo, kar se odraža v posredovanju škofov znotraj preučevanja ustreznosti zakonov kot tudi ob Rekesvintovi nalogi, da v imenu države zaščiti Cerkev, ki ni sprejemala poganov in Judov. V ta namen je v zakoniku tudi objavljenih 10 zakonov, ki nadzorujejo delovanje Judov v Vizigotski državni tvorbi. Že velika količina popravkov, ki jih je opravil škof Bravlij, nakazuje, da je krščanski vladar vseeno želel in spoštoval mnenje cerkvenih dostojanstvenikov.[5]

Po potrditvi zakonika so se škofje karatžanske province Nova kartagina zbrali na 9. koncilu v Toledu, novembra 655 in nato 1. decembra 656 na 10. sinodi v Toledu.[6] Leta 650 naj bi se Rekesvint poročil, njegova žena je umrla v starosti 22 let po sedmih letih zakona.[7] O pozni dobi Rekesvintovega življenja vemo le malo. Leta 661 je Rekesvint plačal gradnjo cerkve sv. Janeza Krstnika v mestecu Baños de Cerrato v Palenciji, o čemer priča napisna plošča, ki se je v obliki reprodukcije ohranila v Nacionalnem arheološkem muzeju v Madridu.[8]

V zapisniku koncila v jeruzalemski Meridi iz leta 666, izvemo, da so prisotni škofje molili za kralja Rekesvinta, ki se je v tistem času vojskoval.[9] Rekesvint je umrl 1. septembra 672 brez potomcev. Krona je prešla na palatinskega plemiča in bojevnika Vambo (vlada 672–680), s katerim se je začel konec Vizigotskega kraljestva.[10]

---

[1] Bernard F. Reilly, *The medieval Spains* (Cambridge, 1993), str. 43 (dalje kot Reilly, *The medieval Spains*).
[2] Edward Arthur Thompson, *The Goths in Spain* (Oxford, 1969), str. 199–200. (dalje kot Thompson, *The Goths in Spain*).
[3] Reilly, *The medieval Spains*, str. 36.
[4] Thompson, *The Goths in Spain*, str. 201–204.
[5] Prav tam, str. 206.
[6] Prav tam, str. 208.
[7] Reilly, *The medieval Spains*, str. 44.
[8] Thompson, *The Goths in Spain*, str. 209; *Museo Archaeologico Nacional, Inscripción de construcción del rey Recesvinto*, dostopno na: http://ceres.mcu.es/pages/ResultSearch?Museo=MAN&txtSimpleSearch=Inscripci%F3n%20de%20construcci%F3n%20del%20rey%20Recesvinto, pridobljeno: 28. 8. 2022.
[9] Thompson, *The Goths in Spain*, str. 210.
[10] Reilly, *The medieval Spains*, str. 44.

Zaklad iz Guarrazarja

S kraljem Rekesvintom povezujemo najdbo, ki jo imenujemo zaklad iz Guarrazarja, po najdišču od koder izhaja. Zaklad je bil odkrit 1858 v kraju Guarrazar blizu Toleda v duhovniškem grobu.[11] Najditelj te neprecenljive najdbe je bil upokojeni francoski oficir Adolphe Héronart. Kljub temu, da je bil zaklad najden na španskih tleh, ga je leta 1859 pridobil Museé de Cluny iz Francije. Predaja španskim muzejem je potekala leta 1943 po posredovanju Muzeja Prado iz Madrida. Sedaj se večji del zbirke nahaja v Arheološkem nacionalnem muzeju v Madridu, manjši pa v Museé de Cluny v Franciji. Najdba iz Guarrazarja obsega 26 votivnih kron in ostalih manjših zlatarskih del. Gre za arheološko, zgodovinsko in umetnostno pomembno najdbo, saj so te krone vezni člen v razumevanju zlatarske sposobnosti in likovne produkcije na prehodu iz rimskega v srednjeveški milje.[12] Kosi v zakladni najdbi so votivne narave, kar pomeni, da so bili namenjeni izpolnitvi neke zaobljube ali čaščenju svetnikov.[13] Votivne krone so močno povezane s Cerkvijo, saj je bil to njihov prostor hranjenja in uporabe, hkrati pa so tudi upoštevale sakralno motiviko. Nadaljujejo namreč bizantinsko tradicijo, ki se je preko rimskega sloga pomešala z vizigotskimi prvinami.[14]

Slika 1: Razstavljeni kosi najdbe iz Guarrazarja v Museo Arqueológico Nacional, Madrid Wikipedia Commons, Guarrazar Treasure, dostopno na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c5/Guarrazar_Treasure%2C_National_Archaeological_Museum%2C_Madrid_%28Spain%29.jpg, pridobljeno: 28. 8. 2022.

Materiali

Prvih štirinajst izkopanih kron je bilo izdelanih iz brona, kasnejša izkopavanja pa so privedla do odkritja osmih zlatih kron, v katere so bili vdelani dragi kamni.[15] Analize so pokazale, da so materiali izredno visoke kvalitete, kar odraža tudi status naročnika.[16] Vzorci kovin so se izkazali za zlitine, v katerih prevladuje zlato (85–95 %), zraven pa so tudi manjši deleži srebra, bakra, platine in celo paladija. Takšna posebna sestava zlitine nakazuje, da so zlatarji uporabili lokalne surovine, ki izhajajo iz porečja reke Tagus, Luzitanije in kratažanske province. Vsebnost paladija pa nakazuje uporabo bodisi rimskega bodisi bizantinskega materiala. Zraven zlate zlitine so uporabljeni tudi dragi in poldragi kamni, ki so za tisti čas še primerno obdelani. Med njimi je največ safirjev, gorskih kristalov, granatov in almandinov,

[11] Magnus Backes in Regine Dölling, »Rojstvo Evrope«, v: *Umetnost v slikah: Nastajanje Evrope* (Ljubljana, 1987), str. 22 (dalje kot Backes, Dölling, »Rojstvo Evrope«).
[12] John P. O'Neill et all., *The Art of medieval Spain, A. D. 500–1200* (New York, 1993), str. 53 (dalje kot O'Neill, *The Art of Medieval Spain*).
[13] Stane Bernik, Vida Hudoklin-Šimaga, Hanka Štular, *Likovna umetnost* (Ljubljana, 1974), str. 279.
[14] O'Neill, *The Art of Medieval Spain,* str. 54.
[15] O'Neill, *The Art of Medieval Spain,* str. 53.
[16] Thomas Caligaro, Maria Filomena Guerra, Alicia Perrea, »The treasure od Guarrazar: Tracing the gold supplies in the Visigothic Iberian Peninsula«, *Archaeometry* 49, št. 1 (2007), str. 63 (dalje kot Caligaro, Guerra, Perea, »The treasure«).

ametistov, smaragdov in kordieritov. Vdelani so tudi vstavki iz biserovine ali biserne matice in biserov. Zanimivo je, da safirji izhajajo s Šrilanke, kar potrjujejo vključki rutila v draguljih. Biseri in biserovina izhajajo iz območja Bližnjega vzhoda. Koralde, ki visijo iz različnih predelov kron ali križev, so izdelane iz svinčevega stekla. Kemijska sestava smaragdov nakazuje na dva možna vira: Egipt ali območje današnje Avstrije v takratnem Ostrogotskem kraljestvu.[17]

Slika 2: Votivna krona z mrežastim obročem in obeskom v obliki križa, Museo Arqueológico Nacional, Madrid, inv. št. 71207 in 71211 Wikipedia Commons, Tesoro de Guarrazar, dostopno na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/03/Tesoro_de_Guarrazar_%28M.A.N._Inv._71207_%26_71211%29_01a.jpg, pridobljeno: 28. 8. 2022.

Tehnike obdelave

Pri kronah lahko ugotovimo, da prevladuje obdelana kovina. Le-ta je bila obdelana na več različnih načinov. Zaradi same narave votivnih kron so vse obešene iz verig z različno velikimi in oblikovanimi členi. Kovina je bila staljena, oblikovana v žico in nato oblikovana v posamezne člene, ki so jih po prepletanju spajkali med seboj v verižico.[18] Krone so bile oblikovane s pomočjo tolkljanja ali torevtike, spajkanja valjastih členov, punciranja in filigrana. Na robovih in v pendilijah (obeskih) na Rekesvintovi kroni se pojavlja tehnika *cloisonné* oz. prekatasti emajl. Dragi kamni so po večini vdelani v obliki kabošonov, ki jih drži ozek pas kovine škatlastih okov, na nekaterih križih pa se pojavlja tudi paličasti okov. Obeske in pendilije krasijo prevrtani biseri, zlate jagode in kapljičasto obrušeni kamni ter steklo.[19]

Tipologija kron in ostalih zlatarskih del

Zakladno najdbo iz Guarazaarja lahko razdelimo v več kategorij, med katerimi zasledimo 3 tipe kron – votivne krone z dvodelnim pločevinastim obročem, pokritim z vloženimi dragimi kamni, votivne krone z dvodelnim pločevinastim obročem, ki ga večinoma krasi torevtično okrasje v tehniki *repoussé* in votivne krone, ki jih sestavlja mreža cilindričnih členov. Naslednja kategorija so križi, ki so nastali kot samostojno delo ali pa delujejo kot obesek votivnih kron. Tako imamo primera križa, ki je del Rekesvintove krone, in dva kraka ujemajočega se procesijskega križa.[20]

Predstavitev posameznih kosov najdbe

Med najpomembnejšimi kosi zakladne najdbe iz Guarrazarja je t. i. **Rekesvintova krona**, ki je ime dobila po posvetilnem napisu, ki ga oblikujejo pendilije na njej. Povezana je s kraljem Rekesvintom, ki jo je daroval v času svojega vladanja, med leti 653–672.[21] Je največja izmed najdenih votivnih kron, saj v premeru meri 20,6 cm. Spada v kategorijo votivnih kron s pasastim obročem, ki je obdelan z vdelanimi

[17] Caligaro, Guerra, Perea, »The treasure«, str. 65–70.
[18] Jinks McGrath, *The Encyclopedia of Jewellery making techniques: A comprehensive visual guide to traditional and contemporary techniques* (London, 1995), str. 36.
[19] Caligaro, Guerra, Perea, »The treasure«, str. 67.
[20] Za primer obeska, ki spada v kompozicijo votivne krone glej križni obesek (O'Neill, *The Art of Medieval Spain,* str. 56; kataložna enota 12c), procesijski križ najdemo pod kataložno enoto 12f.
[21] Backes, Dölling, »Rojstvo Evrope«, str. 22; O'Neill, *The Art of Medieval Spain,* str. 53.

dragimi kamni. Obešena je na štirih verigah, ki jo sestavljajo členi v obliki hruškovih listov. Ti se združujejo v polnoplastično oblikovani heraldični liliji iz zlata in gorskega kristala. Verige so pritrjene na obroč, ki je razdeljen v tri pasove. Zgornji in spodnji pas sta ozka ter oblikovana v tehniki *cloisonné* z rdečimi granati in steklom, osrednji pas pa sestavljajo tri vrste škatlasto okovanih safirnih kabošonov in biserov, med katerimi potekajo filigransko oblikovani Andrejevi križi z motivom pšenice.

Slika 3: Detajl Rekesvintove votivne krone Wikipedia, Treausre of Guarrazar, dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Treasure_of_Guarrazar#/media/File:CoronaRecesvinto01.JPG, pridobljeno: 28. 8. 2022.

Slika 4: Votivna krona kralja Rekesvinta Wikipedia, Treasure of Guarrazar, dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Treasure_of_Guarrazar#/media/File:Corona_de_(29049230050).jpg, pridobljeno: 28. 8. 2022.

Spodnji del krone oblikujejo pendilije, ki visijo na manjših zlatih verižicah. Izdelane so v tehniki *cloisonné* z rdečimi trikotnimi vložki stekla. Zaporedje črk izpiše posvetilni napis, po katerem je votivno krono moč pripisati kralju Rekesvintu: »*RECCESVINTHUS REX OFFERET*«.[22]

V Museé de Clunny so razstavljene tri votivne krone iz obravnavane zakladne najdbe. Med njimi je krona tretjega tipa, ki ima mrežast obroč, na presečiščih okrašen z dragimi kamni. Visi na treh verižicah, ki izhajajo iz polnoplastičnega zlatega cvetličnega popka. Druga je izdelana iz pasastega obroča, ki ga pokrivajo polkrožne niše, ki spominjajo na arkade. Obdaja jih dekoracija v obliki lusk in kitaste bordure. Tretja je krona prvega tipa, saj njen obroč krasijo trije pasovi dragih kabošonsko obrušenih kamnov in pendilije iz osmih kapljičasto obrušenih safirjev. Iz sredine visi križ, okrašen z dragimi kamni – *crux gemmata*. Pri tem Kristusovo podobo nadomeščajo dekorativni dragi kamni, vdelani v telo križa.[23] Med obeske lahko štejemo tudi pendilije iz Rekesvintove krone, votivne križe in ostanke obeskov iz procesijskega križa. Le-ta se slogovno ujema z Rekesvintovo krono, na krajših krakih latinskega križa pa sta viseli tudi črki A in Ω (ikonografski motiv začetka in konca, ki ga predstavlja Križani).[24]

[22] Backes, Dölling, »Rojstvo Evrope«, str. 22; O'Neill, *The Art of Medieval Spain,* str. 54.
[23] »Votive crowns from the treasure of Guarrazar«, *Museé de Cluny,* dostopno na: https://www.musee-moyenage.fr/en/collection/votive-crowns-from-the-treasure-of-guarrazar.html,pridobljeno: 28. 8. 2022.
[24] O'Neill, *The Art of Medieval Spain,* str. 57–58.

Slika 5: Votivna krona s smaragdnimi pendilijami, Museé de Cluny, inv. št. Cl2885 Wikipedia Commons, Museo de Cluny, dostopno na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/26/Museo_de_Cluny._Orfebrer%C3%ADa_visig%C3%B3tica._06.JPG, pridobljeno: 28. 8. 2022.

Slika 6: Pasasta votivna krona z križnim obeskom, Museé de Cluny, inv. št. Cl2879 Wikipedia Commons, Votive crown Guarrazar, dostopno na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Votive_crown_Guarazzar_MNMA_Cl2879_n01_%28cropped%29.jpg, pridobljeno: 28. 2. 2022.

Sklep

Kralj Rekesvint ni pomemben samo zaradi reforme vizigotskega prava in svojega vladanja, temveč tudi zaradi bogate arheološke najdbe, ki jo povezujemo z njim. Ohranjena najdba predstavlja pomemben vezni člen v razumevanju estetske in tehnološke analize likovne produkcije preseljujočih se ljudstev v zgodnjem srednjem veku. Zakladna najdba z zgodovinskega vidika omogoča vpogled v kulturno sfero Vizigotskega kraljestva, saj nas usmerja tudi na njihovo verovanje, tehnološki napredek in zgodovinske dogodke, povezane z njenim darovalcem. V umetnostnozgodovinski sferi pa je pomembna, saj predstavlja vmesni člen v razumevanju stapljanja estetskih značilnosti rimske, bizantinske in vizigotske ustvarjalnosti.

Marko Balažič: King Recceswinth and the Treasure of Guarrazar

Summary:
The present text shows a part of the history of the Visigothic kingdom and its associated artistic production. The main part focuses on the presentation of the Guarrazar treasure, which is an important milestone in history, archaeology and art history. The most recognisable piece is the so-called votive crown of Recceswinth, which was in fact the inspiration for this text. The presentation is not only historical, but also takes up the aesthetic and technical characteristics of the treasure finds, among which I also highlight the techniques, materials, and typological definition of the objects. Finally, there is a presentation of the various objects from the treasure trove.

Viri in literatura

Literatura

Backes, Magnus, Dölling, Regine, »Rojstvo Evrope«, v: *Umetnost v slikah: Nastajanje Evrope* (Ljubljana, 1987).

Bernik, Stane, Hudoklin-Šimaga, Vida, Štular, Hanka, *Likovna umetnost* (Ljubljana, 1974).

Caligaro, Thomas, Guerra, Maria Filomena, Perrea, Alicia, »The treasure od Guarrazar: Tracing the gold supplies in the Visigothic Iberian Peninsula«, *Archaeometry* 49, št. 1 (2007), str. 53–74.

McGrath, Jinks, *The Encyclopedia of Jewellery making techniques: A comprehensive visual guide to traditional and contemporary techniques* (London, 1995).

O'neill, John P., et all., *The Art of medieval Spain, A. D. 500–1200* (New York, 1993).

Reilly, Bernard F., *The medieval Spains* (Cambridge, 1993).

Thompson, Edward Arthur, *The Goths in Spain* (Oxford, 1969).

Spletno gradivo

Internetni vir: »Inscripción de construcción del rey Recesvinto«, *Museo Arqeológico Nacional,* dostopno na: http://ceres.mcu.es/pages/ResultSearch?Museo=MAN&txtSimpleSearch=Inscripci%F3n%20de%20construcci%F3n%20del%20rey%20Recesvinto, pridobljeno: 28. 8. 2022.

Internetni vir: »Votive crowns from the treasure of Guarrazar«, *Museé de Cluny,* dostopno na: https://www.musee-moyenage.fr/en/collection/votive-crowns-from-the-treasure-of-guarrazar.html, pridobljeno: 28. 8. 2022.

Tajda TRIPKOVIČ
diplomirana zgodovinarka (UN) in anglistka (UN)

PRVA SOŠKA BITKA (23. junij–7. julij 1915) SKOZI POROČANJE ČASNIKOV *SLOVENEC* IN *SLOVENSKI NAROD*

Povzetek

Avtorica se v prispevku ukvarja s pregledom poročanja o prvi soški bitki, ki se je odvijala med 23. junijem in 7. julijem leta 1915 med avstro-ogrsko in italijansko vojsko na soški fronti, ki je potekala tudi na območju slovenskega etničnega ozemlja. Prva soška bitka, kot nakazuje tudi njeno ime, je bila prva od dvanajstih bitk od leta 1915 do leta 1917. V ospredju prispevka so poročila dveh slovenskih časnikov, *Slovenca* in *Slovenskega naroda*.

Ključne besede

Soška fronta, Prva soška bitka, Prva svetovna vojna, *Slovenec*, *Slovenski narod*.

Prva svetovna vojna je s svojo dolgotrajnostjo, številom žrtev in novitetami svojega časa pretresla svet. Znana in, kot se je pokazalo kasneje, naivna trditev, da bodo vojaki do božiča doma, se je izkazala za povsem napačno. Le-to so kaj hitro ugotovile tudi udeleženke prve svetovne vojne v obeh taborih. V vojni se je odprlo več front, na katerih so se razmere in dogajanja razlikovala od fronte do fronte. Med frontami prve svetovne vojne je bila tudi tako imenovana soška fronta, ki je potekala tudi na območju slovenskega etničnega ozemlja. Od leta 1915 do 1917 se je med nasprotnicama na fronti, Avstro-Ogrsko in Italijo, zgodilo 12 bitk.

Kot glavni vir prispevka služita časnika *Slovenec* in *Slovenski narod*. Časnik *Slovenec* je bil katoliško usmerjen časnik. Bil je oster do domače politike (predvsem liberalne), ravnal pa se je po geslu: »Vse za vero, dom, cesarja!«. Začel je izhajati leta 1873, pri čemer je najprej izhajal kot tednik, od leta 1883 naprej, ob deseti obletnici svojega izhajanja, pa je začel izhajati kot dnevnik. Ukinjen je bil v letu 1945.[1]

Za razliko od *Slovenca* je bil časnik *Slovenski narod* mladoslovenski in liberalno usmerjen. Posledično je deloval po geslu: »Vse za narod, svobodo in napredek.«, med njegovimi uredniki pa se pojavijo znana imena slovenskega prostora, kot sta Josip Jurčič in Ivan Tavčar. Izhajati je začel leta 1868, pri čemer je v svojem začetnem obdobju izhajanja najprej trikrat tedensko izhajal v Mariboru, od leta 1883 pa je izhajal kot dnevnik.[2]

Prva soška bitka – junij 1915

Italija je ob začetku prve svetovne vojne razglasila nevtralnost. Članice Antante in njim nasprotne centralne sile so bile z Italijo v pogajanjih glede vstopa v vojno skoraj eno leto od izbruha prve svetovne vojne. Rim se je zavzemal za pridobitev čim večjega teritorija, za katerega se, v najboljšem primeru, Italijanom ne bi bilo potrebno bojevati. Predvsem Avstro-Ogrska se je na strani centralnih sil zavzemala za to, da Italija ne bi vstopila v vojno na nasprotni strani, saj se je Avstro-Ogrska do takrat že borila na dveh frontah; posledično si niso želeli odprtja še tretje fronte. Italija se je z Londonskim memorandumom 26. aprila 1915 zavezala, da bo vstopila v vojno na strani antantnih sil. S 4. majem istega leta je Italija izstopila iz Trozveze in se začela pripravljati na vojno, devetnajst dni kasneje pa je uradno napovedala vojno Avstro-Ogrski. Z italijansko napovedjo vojne svoji nekdanji zaveznici se je posledično odprla nova fronta, dolga 600 kilometrov. 90 kilometrov dolg del fronte je potekal tudi preko slovenskega etičnega ozemlja, drugače znan pod imenom Soška fronta.[3]

Po poročanju *Slovenskega naroda* z dne 23. junija 1915 naj bi avstro-ogrske čete uspešno odbijale italijanske napade pri Plavah in med Kobaridom ter Tolminom. Pri tem naj bi avstro-ogrski vojaki med drugim uspeli zavzeti nekatere italijanske položaje, pri Plavah pa naj bi italijanska stran utrpela precejšnje izgube.[4] *Slovenec* na ta dan o bitki ni poročal.

Italijani so po enem mesecu bojevanja resnično imeli malo uspehov, saj so se na levi breg reke Soče uspeli prebiti zgolj na treh mestih, med drugim tudi pri Plavah. Ravno zaradi majhnih uspehov se je italijansko vodstvo odločilo za začetek prve soške bitke. 23. junija 1915 so oznanili začetek bitke z obstreljevanjem položajev avstro-ogrske vojske. Kar se tiče samega števila in topništva, so bile karte na strani Italijanov.[5]

Poročanje o dogajanju časnikov z dne 24. junija 1915 se ujema. Tako *Slovenec* kot *Slovenski narod* sta poročala o tem, da italijanska stran dejansko ni imela takšnih uspehov, kot so to prikazovali Italijani. Plave naj bi bile trdno v rokah avstro-ogrskih čet, poroča pa se o dogodkih pri Plavah, ki so se zgodili pred začetkom prve soške bitke dne 23. junija 1915. Italijanska stran naj bi pri poskusu predora ob Soči imela številne izgube. *Slovenec* je poročal o domnevnih gorah mrtvih pred italijanskimi postojankami,

---

[1] »Slovenec : političen list za slovenski narod«, *Digitalna knjižnica Slovenije*, dostopno na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-PRARJ8D8, sneto: 29.12.2021.

[2] »Slovenski narod*«, Digitalna knjižnica Slovenije*, dostopno na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-RERCKDSM, sneto: 29.12.2021.

[3] Petra Svoljšak, *Die Isonzofront* (Ljubljana, 1994), str. 13-14; John R. Schindler, *Isonzo: The Forgotten Sacrifice of the Great War* (Westport, 2001), str. 19.

[4] »Vojna z Italijo: Pomen italijanskih napadov ob Soči; Velike italijanske izgube v bojih pri Plavah«, *Slovenski narod*, 23.6.1915, št. 141, str. 2.

[5] Marko Simić, *Po sledeh soške fronte* (Ljubljana, 1996), str. 42 (dalje kot Simić, *Po sledeh*).

medtem ko je *Slovenski narod* omenjal govorice o domnevnem uničenju treh italijanskih polkov, ki so se širile med italijanskim prebivalstvom po neuspehih pri Plavah.[6]

Tako *Slovenec* kot *Slovenski narod* sta dne 25. junija 1915 omenjala topniški napad Italije iz 24. junija, ki je dejansko tudi pomenil začetek prve soške bitke. Oba časnika sta poročala, da je bil topniški napad hud. *Slovenski narod* je vseboval tudi kratko objavo, da naj bi bili avstro-ogrski položaji ob Soči nepredrti, boji pa so se vršili predvsem na višjih predelih, kjer je prihajalo tudi do bližinskih bojev.[7] 24. junija 1915 Italijani niso izvedli napada, ki ga je Avstro-Ogrska pričakovala, četudi so dan po obstreljevanju poskušali z nekaj manjšimi napadi, vendar je italijanska stran ugotovila, da obstreljevanje nasprotnikovih položajev ni imelo željenega učinka.[8]

Četudi sta časnika do te točke poročala o bojevitosti avstro-ogrskih vojakov, pa je potrebno omeniti, da so bili možje, ki so jih poslali na boje v visokogorje na to relativno nepripravljeni. Razen pomanjkanja ustrezne opreme in hrane so možje imeli težave z orientacijo na terenu, kot tudi samo komunikacijo med enotami. Posledično je bilo predlagano, da bi se prvotno divizijo zamenjalo z novimi enotami, ki bi bile vajene visokogorja in bi bile za boje tam tudi primerno opremljene.[9]

Slovenski narod je omenjal, da so avstro-ogrske čete uspešno odbile italijanski napad, pri čemer naj bi branilcem na roko šle že od prej obstoječe utrjene trdnjave in dober sistem lažnih strelskih jarkov, ki so nasprotnika lahko zmedli. Omenjeno je tudi domnevno presenečenje italijanskih medijev nad odporom avstro-ogrskih čet.[10]

Italijani so res izbrali novo taktiko napada. Po 24. juniju so namreč s topovi in minometi obstreljevali avstro-ogrske položaje, ki pa, sodeč po literaturi, niso bili tako dobro utrjeni, kot sta na to nakazovala časnika. Relativno nizke številke mrtvih in ranjenih (300 mrtvih, okoli 1000 ranjenih) so bile predvsem zasluga neizkušenosti nasprotnih topničarjev, ki na tisti točki še niso bili vešči natančnega osredotočanja ognja. Medtem, ko se je na Bovško 28. junija 1915 že premestila 44. strelska divizija, so pri Krnu okrepitve ogrskega VII. korpusa šele začele prihajati, zaradi česar bi bila avstro-ogrska obramba v primeru italijanskega izkrcanja na obali v zaledju nasprotnika močno načeta. Pri tem je potrebno omeniti tudi, da je avstro-ogrski strani primanjkovalo topov večjega dosega.[11]

30. junija se je po teden dni trajajočem obstreljevanju italijanska pehota nazadnje le podala v napad. Če zanemarimo Doberdobsko planoto so bili italijanski napadi na začetku slabotni in posledično z lahkoto odbiti, pri tem pa je trpela predvsem pehota. Po drugi strani so Italijani močno obstreljevali položaje avstro-ogrskih vojakov v podnožju Doberdobske planote. Pri tem je bilo močno obstreljevano območje med Zdravščinami in ruševino pri koti 143. Posledica intenzivnega obstreljevanje je bila, da so se avstro-ogrski branilci bili za nekaj sto metrov prisiljeni umakniti proti vzhodu.[12] *Slovenec* je poročal o obstreljevanju Doberdobske in Komenske planote, pri čemer je izpostavljena predvsem intenzivnost obstreljevanja, saj naj bi na nek majhen odsek padlo čez 10,000 granat. Omenjeni so bili tudi krvavi in težki boji pri Plavah. Tudi *Slovenski narod* je poročal o bojih pri Plavah, pri čemer je poročilo tega časnika bolj podrobno glede bojev na tem območju, kot je poročilo v *Slovencu*. Omenjajo se visoke italijanske žrtve in 3000 padlih Italijanov, vendar *Slovenski narod* Doberdobske planote v tej številki ni omenil.[13]

Prva soška bitka – julij 1915

Italijanske enote so v prvih dneh julija večkrat napadle zahodni del Doberdobske planote. *Slovenski narod* z dne 3. julija 1915 je poročal o bitki 1. julija, ko so Italijani napadli s svežimi silami, vendar je bil njihov napad odbit. Italijanom je bila v časniku priznana tako številčna premoč, kot tudi boljša oboroženost, vendar je časnik hvalil junaštvo in odpor avstro-ogrskih branilcev, ki so uspešno odbili nenehne valove napadov.[14]

---

[6] »V prvem mesecu vojne niso dosegli Italijani nikakega uspeha: Resnica o bojih pri Plavah; Boji pri Plavah«, *Slovenski narod,* 24.6.1915, št. 142, str. 2; »Vojska z Italijo: Resnica o bojih pri Plaveh; »Ponesrečeni naskoki ob Soči««, *Slovenec*, 24.6.1915, št. 141, str. 3.

[7] »Vojska z Italijo.«, *Slovenec,* 25.6.1915, št. 142, str. 1; »Ob obletnici bitke pri Custozzi. Artilerijski boji na italijanski fronti; Pri Tolminu in Sv. Luciji«, *Slovenski narod*, 25.6.1916, št. 143, str. 2.

[8] Simić, *Po sledeh,* str. 42.

[9] Vasja Klavora, *Plavi križ: Soška fronta: Bovec 1915-1917* (Celovec, Ljubljana, Dunaj, 2000), str. 110.

[10] »Vojna z Italijo. Boji ob Soči; Presenečeni Italijani.«, *Slovenski narod,* 26.6.1915, št. 144, str. 2.

[11] Simić, *Po sledeh,* str. 42.

[12] Prav tam, str. 43.

[13] »Italijanska artilerija na delu; Pri Plaveh«, *Slovenec*, 1.7.1915, št. 146, str. 1-2; »Boji ob Soči. Strašen dan pri Plavah.«, *Slovenski narod,* 1.7.1915, št. 147, str. 1.

[14] Simić, *Po sledeh*, str. 43; »Položaj na soški fronti.«, *Slovenski narod,* 3.7.1915, št. 149, str. 2.

Dne 3. julija 1915 sta rob Doberdobske planote istočasno napadli dve italijanski diviziji. Italijanski IV. korpus je napad začel, cilj napada je bil preboj do doline reke Tolminke in nato naprej do Tolmina, kar bi Italijanom omogočilo veliko taktično prednost. Italijanom je pri Sredopolju (italijansko Redipuglia) sicer uspelo prebiti avstro-ogrske položaje, vendar jih je avstro-ogrski protinapad potisnil pod rob planote. Temu porazu je bil priča tudi Viktor Emanuel III. Naslednji dan, 4. julija 1915, so italijanske sile prvič napadle Šmihel. Šlo je za kopast hrib, ki pa je bil izjemno pomemben za obrambo področja Doberdobskega Krasa in goriškega mostišča. Šmihel je ostal cilj Italijanov vse do 6. soške bitke, ko je končno padel v njihove roke.[15]

Slovenski narod je poročal o napadu iz dne 3. julija. Napad naj bi se začel z obstreljevanjem, česar pregledana literatura ni omenjala, napadli pa naj bi štirje italijanski polki, zaradi česar je prišlo tudi do bojev od blizu. Omenjen je bil avstro-ogrski protinapad, ki je Italijane potisnil pod rob planote. V časniku je bilo objavljeno tudi uradno italijansko poročilo, kjer so Italijani trdili, da na soški fronti resda napredujejo polagoma, vendar se za napredovanje nenehno trudijo in Avstro-Ogrski priznavajo zagrizen odpor. Tudi *Slovenec* je poročal o italijanskih neuspehih v napadu pri Doberdobu, samo poročilo pa je izjemno podobno poročilu *Slovenskega naroda.*[16]

Najhujši dan za branilce Doberdobske planote je predstavljal 5. julij 1915, saj je bilo število branilcev že zreducirano, italijanski napadi pa so bili siloviti. Nazadnje je bila na Doberdobsko planoto le poslana armadna rezerva. Italijanske enote so napadle tudi na goriškem mostišču. Brigada v okviru 3. divizije je napadla Sabotin, 4. pehotna divizija je napadla odsek med Oslavjem in Pevmo, medtem ko sta 11. in 12. divizija napadli greben nad Podgoro. 29. divizija je napadla pri Ločniku. Kljub tem podatkom pa je bil italijanski napad kot posledica slabe organiziranosti in neodločnosti, neuspešen. S 5. julijem 1915 so prenehali tudi boji pri Tolminu.[17] Oba časnika sta poročala o bojih z dne 5. julija 1915. Predvsem sta oba poudarjala silovitost bojev in dejstvo, da so bili Italijani odbiti. *Slovenski narod* je vseboval tudi začudenje ob takšnem napadu italijanskih enot, saj so bile številke žrtev visoke.[18]

Slovenski narod je dne 7. julija 1915 novico o porazu Italijanov v prvi večji bitki objavil na prvi strani kot prvi članek. Pohvalil je predvsem zagrizenost avstro-ogrskih čet, ki so uspele italijanski napad kljub očitni premoči odbiti. Računalo se je, da so Italijani utrpeli 40,000 izgub, kar je izjemno visoka številka. To število omenja tudi *Slovenec*, oba časnika pa omenjata tudi napačno poročilo, da so Italijani zavzeli Tolmin, kar je bilo kasneje popravljeno; priznano je namreč bilo, da je bil Tolmin še zmeraj pod avstrijskim nadzorom.[19]

Slovenski narod je 8. julija 1915, torej dan po zaključku prve soške bitke, poročal, da so Italijani znova obstreljevali goriško mostišče, kot tudi o ponovnih napadih na Doberdobsko planoto. Boji naj bi potekali pozno v noč, pri tem pa so bili ponovno pohvaljeni napori obrambnih enot pri odbijanju italijanskih poskusov, pri čemer naj bi bili izvedeni uspešni protinapadi. Ob vsem tem naj bi bile tudi njihove izgube manjše kot italijanske. *Slovenec* je medtem omenjal prvi napad na Kalvarijo. Gre za hrib, lociran jugozahodno nad Sočo pri Gorici. Tudi poročilo o neuspešnem italijanskem napadu na goriško mostišče je nekoliko daljše od poročila v *Slovenskem narodu*, vendar se ključne informacije v obeh časnikih ujemajo, kot se je tudi v poročilu v *Slovencu* pojavila pohvala branilcem položajev na soški fronti.[20]

Prva soška bitka se za Italijane ni iztekla po načrtih, saj so bili njihovi uspehi glede na zastavljene cilje resnično skromni. Uspeli so se utrditi pri Sredopolju, Romjanu in Selcah. Seveda to ni zanemarljivo dejstvo, saj so s tem uspeli pridobiti položaje, ki so jim omogočili obstreljevanje želenega Šmihela z mrtvega kota. Vseeno pa so na sami Doberdobski planoti uspeli osvojiti le rob med Zdravščinami in ruševino na koti 143. Izgube so bile hude na obeh straneh. V časnikih ni bilo mogoče zaslediti številk o padlih na avstro-ogrski strani, medtem ko so bile številke žrtev na italijanski strani včasih skorajda neverjetne. Italijanska stran bi naj na koncu prve soške bitke imela 1916 mrtvih, 11,495 ranjenih in 1536 pogrešanih. Ta podatek iz literature nasprotuje ocenam časnikov, da so imeli Italijani po prvi večji bitki na soški fronti 40,000 izgub. Avstro-Ogrska vojska naj bi na svoji strani utrpela 8800 mrtvih in ranjenih,

---

[15] Simić, *Po sledeh*, str. 43; Vasja Klavora, *Koraki skozi meglo: Soška fronta – Kobarid – Tolmin 1915-1917* (Celovec, Ljubljana, Dunaj, 1994), str. 94 (dalje kot Klavora, *Koraki skozi meglo*).

[16] »Krvavo odbiti naval Italijanov na doberdobsko planoto. – Uničena italijanska torpedovka.«, *Slovenski narod*, 5.7.1915, št. 150, str. 2; »Brezuspešni italijanski napori pri Doberdobu. – Italijanska torpedovka potopljena.«, *Slovenec*, 5.7.1915, št. 149, str. 2.

[17] Simić, *Po sledeh*, str. 43, 45; Klavora, *Koraki skozi meglo*, str. 94.

[18] »Velika silovita bitka ob Soči.«, *Slovenec*, 6.7.1915, št. 150, str. 2; »Ob dolenji Soči se je razvila ljuta in trdovratna bitka.; Na italijanskem bojišču.«, *Slovenski narod*, 6.7.1915, št. 151, str. 1.

[19] »Poraz Italijanov ob Soči.; Prezgodnje veselje«, *Slovenski narod,* 7.7.1915, št. 152, str. 1; »Velik lački poraz na Goriškem. – Italijani zoper izgubili 40.000 mož; Prenaglo veselje«, *Slovenec,* 7.7.1915, št. 151, str. 1-2.

[20] »Novi navali na goriško mostno utrdbo«, *Slovenski narod,* 8.7.1915, št. 153, str. 1; »Prvi napad na Kalvarijo.; Brezuspešni napadi na goriško mostišče.«, *Slovenec*, 8.7.1915, št. 152, str. 1.

pogrešanih pa je bilo 1150 vojakov. Zaradi tega, ker časnika izgub na strani Avstro-Ogrske nista omenjala, je to število iz literature nemogoče primerjati s časnikoma. Če je bila prva soška bitka neuspešna za Italijane, je Avstro-Ogrski pokazala, da se lahko obranijo italijanskega napada ob reki Soči. Posledično so za utrjevanje svojih obrambnih položajev ob Soči tja poslali tudi več delavcev.[21]

Sklep

Oba časnika sta poročala o domala istih dogodkih na izjemno podoben način, ki se je po informacijah skladal, minimalne razlike pa so razvidne zgolj iz sloga zapisa poročil o dogajanju. Tako *Slovenec* kot *Slovenski narod* sta poročala o glavnih dogodkih in stanju na soški fronti, kjer so se borili tudi Slovenci. Zraven tega je časnikoma skupen tudi izjemno topel in ponosen ton pisanja o uspehih branilcev, ki so kljub italijanski številčni premoči in boljši artileriji uspeli zavrniti vročične in zagnane poskuse svojih italijanskih nasprotnikov.

Na tem mestu pa je potrebno omeniti, da sta oba časnika poročala o italijanskih izgubah, medtem ko so bile žrtve na strani Avstro-Ogrske povsem spregledane. Pri tem bi lahko bilo možno sklepati, da delen razlog v velikem hvalospevu braniteljem in njihovi vztrajnosti ter pogumu leži tudi v tem, da so želeli doma v zaledju vzdrževati upanje, ponos in navsezadnje tudi naklonjenost in patriotizem zaradi srditega upora proti italijanskim poskusom. Če se primerja številke iz literature, je mogoče ugotoviti, da je imela italijanska stran resnično več ranjencev, vendar najverjetneje manj mrtvih, četudi tega zagotovo iz danih podatkov ni mogoče zaključiti, pri čemer pa ni zanemarljiv tudi vpliv takrat veljavne cenzure.

Prav tako je glede na zapisane številke, ki se v časnikih načeloma ne pojavljajo tako pogosto (v večini sta oba časnika zgolj govorila o visokem oziroma velikem številu žrtev), mogoče razbrati tudi pretiravanje pri žrtvah na italijanski strani, kar bi podkrepilo zgornjo trditev po želji vzbujanja ponosa in patriotizma v zaledju. Tudi sama trditev o »velikem številu žrtev« je zelo splošna, saj je prepuščena subjektivni interpretaciji vsakega posameznika.

Prva soška bitka je bila v obeh časnikih pogosto omenjena že na prvih straneh, kar pomeni, da so ljudje dogajanje na soški fronti najverjetneje spremljali z velikim zanimanjem. Tudi to bi bil lahko razlog, da sta se časnika izogibala konkretnim številkam ali številom padlih/ranjenih/pogrešanih na strani Avstro-Ogrske. Navsezadnje so obrambni uspehi Avstro-Ogrske na soški fronti prispevali tudi k temu, da ljudje v zaledju niso začeli odkrito čutiti ali celo kazati nenaklonjenosti vojni. S psihološkega vidika bi bilo to razumljivo, saj je bilo, če je država, ki je bila udeleženka vojne, lahko ljudem pokazala uspehe in napredek, tako tudi morda nekoliko lažje opravičiti število padlih, ranjenih in pogrešanih vojakov. Hkrati pa so uspehi potencialno tudi pritegnili nove vpise v vojsko, s čimer si je država zagotovila pretok vojakov in potrebne rezerve, če bi jih slučajno potrebovala.

Tajda Tripkovič, The First Battle of Isonzo (23 June – 7 July, 1915) Through the Eyes of Slovene Newspapers *Slovenec* and *Slovenski narod*

SUMMARY

The author writes about the overview of the events during the First Battle of Isonzo that took place between the June 23rd and July 7th, 1915. The conflict took place between the armies of Austro-Hungary and Italy on the Isonzo Front, which partly took place at the Slovene ethnical territory. The First Battle of Isonzo was, as the name itself already reveals, the first out of the twelve battles at the Isonzo Front, spanning from 1915 to 1917. This contribution is based heavily on the reports of the two Slovene newspapers – *Slovenec* and *Slovenski narod.*

[21] Simić, *Po sledeh*, str. 46.

Viri in literatura

Viri

Slovenec

»Vojska z Italijo: Resnica o bojih pri Plaveh; »Ponesrečeni naskoki ob Soči««, *Slovenec*, 24.6.1915, št. 141, str. 3.

»Vojska z Italijo.«, *Slovenec,* 25.6.1915, št. 142, str. 1.

»Italijanska artilerija na delu; Pri Plaveh«, *Slovenec*, 1.7.1915, št. 146, str. 1-2.

»Brezuspešni italijanski napori pri Doberdobu. – Italijanska torpedovka potopljena.«, *Slovenec*, 5.7.1915, št. 149, str. 2.

»Velika silovita bitka ob Soči.«, *Slovenec*, 6.7.1915, št. 150, str. 2.

»Velik laški poraz na Goriškem. – Italijani zoper izgubili 40.000 mož; Prenaglo veselje«, *Slovenec,* 7.7.1915, št. 151, str. 1-2.

»Prvi napad na Kalvarijo.; Brezuspešni napadi na goriško mostišče.«, *Slovenec*, 8.7.1915, št. 152, str. 1.

Slovenski narod

»Vojna z Italijo: Pomen italijanskih napadov ob Soči; Velike italijanske izgube v bojih pri Plavah«, *Slovenski narod,* 23.6.1915, št. 141, str. 2.

»V prvem mesecu vojne niso dosegli Italijani nikakega uspeha: Resnica o bojih pri Plavah; Boji pri Plavah«, *Slovenski narod,* 24.6.1915, št. 142, str. 2.

»Ob obletnici bitke pri Custozzi. Artilerijski boji na italijanski fronti; Pri Tolminu in Sv. Luciji«, *Slovenski narod,* 25.6.1916, št. 143, str. 2.

»Vojna z Italijo. Boji ob Soči; Presenečeni Italijani.«, *Slovenski narod,* 26.6.1915, št. 144, str. 2.

»Boji ob Soči. Strašen dan pri Plavah.«, *Slovenski narod,* 1.7.1915, št. 147, str. 1.

»Položaj na soški fronti.«, *Slovenski narod,* 3.7.1915, št. 149, str. 2.

»Krvavo odbiti naval Italijanov na doberdobsko planoto. – Uničena italijanska torpedovka.«, *Slovenski narod,* 5.7.1915, št. 150, str. 2.

»Ob dolenji Soči se je razvila ljuta in trdovratna bitka.; Na italijanskem bojišču.«, *Slovenski narod*, 6.7.1915, št. 151, str. 1.

»Poraz Italijanov ob Soči.; Prezgodnje veselje«, *Slovenski narod,* 7.7.1915, št. 152, str. 1.

»Novi navali na goriško mostno utrdbo«, *Slovenski narod,* 8.7.1915, št. 153, str. 1.

Literatura

Klavora, Vasja, *Koraki skozi meglo: Soška fronta – Kobarid – Tolmin 1915-1917* (Celovec, Ljubljana, Dunaj, 1994).

Klavora, Vasja, Plavi križ: Soška fronta: Bovec 1915-1917 (Celovec, Ljubljana, Dunaj, 2000).

Schindler, John R, *Isonzo: The Forgotten Sacrifice of the Great War* (Westport, 2001).

Simić, Marko, *Po sledeh soške fronte* (Ljubljana, 1996).

Svoljšak, Petra, *Die Isonzofront* (Ljubljana, 1994).

Spletno gradivo

Internetni vir: »Slovenec: političen list za slovenski narod«, *Digitalna knjižnica* Slovenije, dostopno na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-PRARJ8D8, pridobljeno: 29.12.2021.

Internetni vir: »Slovenski narod«, *Digitalna knjižnica Slovenije,* dostopno na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-RERCKDSM, pridobljeno: 29.12.2021.

Teja KOLAR

diplomirana zgodovinarka (UN) in geografinja (UN)

ZAVEZNIŠKA BOMBARDIRANJA JUGOSLAVIJE V DRUGI SVETOVNI VOJNI

Povzetek

Po tem, ko je Nemčija "otvorila" bombardiranje v drugi svetovni vojni, se je ta vojaška strategija uveljavila tudi kot taktika drugih držav. Obsežnih bombardiranj niso izvajali samo pripadniki sil osi, temveč so se te tehnike uničevanja posluževali tudi zavezniki. Pomemben cilj bombnih napadov zaveznikov je bila Romunija, Nemčija pa je utrpela napade iz maščevanja. Glavnino prispevka predstavljajo bombardiranja na tleh Jugoslavije, namen pa je bil ugotoviti, ali so se zavezniška bombardiranja izvajala zgolj za uničenje sil osi ali je bil cilj bombnih napadov tudi ustrahovanje civilistov in kazanje moči.

Ključne besede

druga svetovna vojna, strateško bombardiranje, Jugoslavija, Zagreb, Beograd, Niš, Maribor.

Strateško bombardiranje v drugi svetovni vojni

Pri strateškem bombardiranju gre za vojaško strategijo, ki obsega zračne napade na železnice, pristanišča, mesta, delavska in civilna stanovanja ter industrijska okrožja na sovražnikovem ozemlju. Ta taktika vključuje bombardiranje območij, ki so naseljena s civilisti, nekatere akcije pa so v drugi svetovni vojni bile celo namerno zasnovane za ciljanje na civilno prebivalstvo z namenom teroriziranja. Mednarodno pravo na začetku druge svetovne vojne ni izrecno prepovedalo zračnega bombardiranja mest – kljub temu, da se je takšno bombardiranje pojavilo že med prvo svetovno vojno, špansko državljansko vojno in drugo kitajsko-japonsko vojno.[22]

Vodilni zračni sili v drugi svetovni vojni sta bili nemški *Luftwaffe* in britanski *Royal Air Force*. Nemška *Luftwaffe* je nadomestila *Luftstreitkräfte*, ki ga je Nemčija morala razpustiti v skladu s pogoji Versajske pogodbe iz leta 1919, ki je Nemčiji prepovedala imeti kakršnekoli letalske sile. *Luftwaffe* je bila uradno ustanovljena leta 1935, a je pravzaprav obstajala že prej. Velik del temeljev za *Luftwaffe* so postavila civilna letala in letala paravojaških organizacij. Do začetka druge svetovne vojne je bila *Luftwaffe* najboljše letalstvo na svetu, skupaj s taktiko kombiniranega orožja pa je omogočila sistem »blitzkriega« – bliskovite vojne. Vodil jo je Hermann Göring, v zračnih silah, zračni obrambi in padalskih enotah Nemčije pa je služilo več kot 3 milijone ljudi.[23]

Britanski *Royal Air Force* (RAF) je bila ustanovljen 1. aprila 1918, proti koncu prve svetovne vojne, ko sta se združila Kraljevi letalski korpus in pomorska letalska služba. RAF je svoje prve samostojne operacije izvedla v zadnjih mesecih, ko so strateško bombardirali cilje v Franciji in Nemčiji. RAF je novembra 1918 štela skoraj 291.000 častnikov in letalcev, skupno pa je imel 22.647 letal. Ob izbruhu druge svetovne vojne 3. septembra je imela RAF približno 2000 letal in malo posadke. Da bi povečali število posadke, so se v Commonwealthu na začetku vojne izvajali programi usposabljanja. Ker je bilo Združeno Kraljestvo glavno oporišče za operacije proti silam osi in je bilo pod nenehnimi grožnjami zračnih napadov, je letalsko usposabljanje tam bilo nemogoče. So pa zato program »Empire Air Training Scheme« izvajale Kanada, Avstralija in Nova Zelandija. Od junija 1941 do konca vojne pa je usposabljanje za britansko letalsko osebje potekalo tudi v civilnih šolah v ZDA. Maršal RAF-a je bil Sir Hugh Dowding.[24]

Prvo strateško bombardiranje so izvedli Nemci 1. septembra 1939, ko je Nemčija napadla Poljsko. Takrat so nemške letalske sile *Luftwaffe* z letalskimi bombami začele bombardiranje poljskih mest in civilnega prebivalstva. Z napredovanjem se je število in obseg bombardiranj večal, seveda pa ne samo na strani sil osi (Nemčija, Japonska, Italija, Madžarska, Romunija, Bolgarija in Tajska), temveč tudi na strani zaveznikov (ZDA, Britanski imperij, Sovjetska zveza, Poljska, Kitajska in Francija).[25]

Zavezniška bombardiranja

Čeprav je Nemčija, kot pripadnica sil osi, prva odvrgla bombe, pa ni bilo dolgo, ko so ji sledili tudi zavezniki. Prva je udarec Nemčiji zadala Velika Britanija, ko je marca 1940 bombardirala pomole in ladjedelnice, 25. avgusta 1940 pa je RAF izpeljala prvi bombni napad na Berlin. Berlin je sicer v drugi svetovni vojni bil tarča 363-ih zračnih napadov. Poleg RAF-a so Berlin bombardirale tudi ZDA, Francija in Sovjetska zveza. Nemčija je že po prvem napadu Berlina s strani RAF začela ofenzivo Blitz[26].[27]

---

[22] R. J. Overy, *The Air War:1939-1945* (Sterling, 2004), str. 8-14; Tami Davis Biddle, "British and American Approaches to Strategic Bombing: Their Origins and Implementation in the World War II Combined Bomber Offensive", v: *Airpower* , ur. John Gooch (London, 1995) str. 91-144.

[23] Michael Ray, »Luftwaffe«, *Encyclopedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/topic/Luftwaffe, pridobljeno: 20. 3. 2022.

[24] »Royal Air Force«, *Encyclopedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/topic/The-Royal-Air-Force, pridobljeno: 20. 3. 2022.

[25] Norman Moss, *Nineteen Weeks* (New York, 2018), str. 295.

[26] Intenzivno bombardiranje, ki je nacistična Nemčija izvajala proti Združenemu kraljestvu med drugo svetovno vojno. Trajalo je od 7. septembra 1940 do 11. maja 1941. Napade *Luftwaffe* je odobril Adolf Hitler po tem, ko so Britanci izvedli nočni zračni napad na Berlin. (»The Blitz«, *Encyclopedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/event/the-Blitz, pridobljeno: 21. 3. 2021)

[27] Richard Overy, *The Bombers and the Bombed: Allied Air Way Over Europe 1940-1945* (New York, 2014), str. 301-304.

Samo RAF je med drugo svetovno vojno uničila 25 mest, poleg Berlina tudi Leipzig, München, Dresden, Dortmund, Hamburg in druga. Najbolj je bil uničen Bochum, britanske bombe so uničile kar 83% mesta. Najmanj je bil uničen Leipzig z 20%.

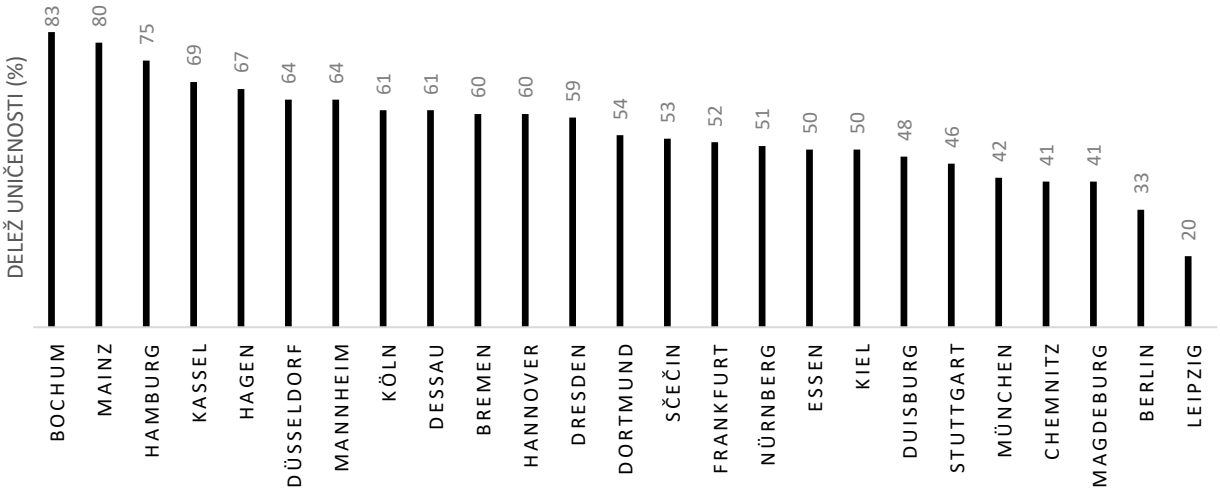

*Delež uničenosti Nemških mest kot posledica RAF-ovih bombardiranj (*Max Hastings*, Bomber Command* (University of Michigan, 1979), str. 371-372*).*

V Evropi pa so veliko bomb odvrgle tudi ZDA, potem ko so 7. decembra 1941 vstopile v vojno. Že sredi leta 1942 so letalske sile ameriške vojske prišle v Združeno kraljestvo in izvedle nekaj napadov čez Rokavski preliv. Ameriška vlada in tudi poveljniki njenih vojaških sil so bili naklonjeni selektivnemu bombardiranju sovražnikovih mest. Želeli so precizno bombardiranje lokacij, ki so bile ključnega pomena za Nemce. To so bile tovarne, pomorske baze, ladjedelnice, železniške poti, elektrarne, letališča in tako dalje.

Na Balkanu so se zavezniki med drugim osredotočili na Romunijo. Prvi zračni napadi ZDA na Romunijo so se zgodili po juniju 1941, ko se je Romunija pridružila Tretjemu rajhu. V Romuniji je med drugim bilo napadeno tudi mesto Ploiești, v katerem so že sredi 19. stoletja proizvajali nafto. Med operacijo »Tidal Wave«, ki se je zgodila 1. avgusta 1943, so bombniki letalskih sil ameriške vojske s sedežem v Libiji napadle devet naftnih rafinerij v okolici omenjenega mesta. Operacija je bila del "naftne kampanje", katere cilj je bil uničiti zaloge goriva sil osi. Za Američane je bila ta misija ena od najdražjih, ki so jih izpeljali v Evropi, saj je terjala 53 letal in 660 članov letalske posadke. Zavezniki so bombardirali tudi Bukarešto in njene železniške povezave ter skladišča večine rafiniranih naftnih proizvodov iz Ploieştija.[28]

ZDA in Sovjetska zveza sta združili moči v operaciji »Frantic«. Sovjetsko letalsko sodelovanje je sicer do leta 1942 zanemarljivo in šele na konferenci v Moskvi oktobra 1943 je ameriška delegacija idejo o sodelovanju uradno predstavila komisarju za zunanje zadeve Vjačeslavu Molotovu. Na teheranski konferenci novembra 1943 je predsednik ZDA Franklin D. Roosevelt maršalu Josifu Stalinu osebno predlagal, da bi Američani svoja letala imeli v sovjetskih oporiščih. Stalin se je načeloma s tem načrtom strinjal, čeprav so dokumenti poudarjali tako izvidništvo kot bombardiranje. Ameriški težki bombniki, ki bi bili nameščeni v Veliki Britaniji in Italiji, bi izvajali udarne misije v osrčje nacističnega ozemlja ali okupirane Vzhodne Evrope. Potem pa bi pristali v ameriških letalskih bazah na novo osvobojenem sovjetskem ozemlju (v Ukrajini), se oborožili in napolnili z gorivom ter na povratnih letih napadli druge cilje. Operacija je bila serija sedmih bombnih misij, trajale so od junija do septembra leta 1944. Prva je zajemala bombardiranje ranžirne postaje na Madžarskem in napad na letališča Galați in Focşani v Romuniji. Drugi napad je obsegal napad na objekte sintetične nafte v bližini Berlina, tretji pa letališči Buzău in Ziliştea v Romuniji in aerodrom na Poljskem. V četrti so napadli še mesto Focşani in ranžirno postajo Craiova ter druge železniške cilje na relaciji Bukarešta−Ploieşti. Zaradi velikih izgub in velike vojne škode so se ameriški voditelji v sovjetskih oporiščih odločili, da prenehajo z lovsko-bombnimi operacijami, so pa potem nadaljevali še s tremi. V peti misiji so bombardirali tovarne letal in oljno rafinerijo na Poljskem ter

[28] James McClain, »Tidal Wave Recollections«, *Department of Defense (gov)*, dostopno na: https://media.defense.gov/2013/Aug/05/2001329877/-1/-1/0/Tidal%20Wave%20Recollections.pdf, pridobljeno: 21. 3. 2022.

letališče Francazal v Franciji. Šesta misija je obsegala napade na oljne rafinerije v Chemnitzu v Nemčiji in jeklarske delavnice ter orožarne na Madžarskem. Zadnja, sedma, je dostavila pakete za oskrbo poljske domobranske vojske v Varšavi, in sicer 1248 zabojnikov, ki so bili spuščeni s padali. Čisto zadnje dejanje pa je bilo bombardiranje ranžirne postaje v Szolnoku na Madžarskem. Po tem so nadaljevali pot do baz v Italiji, čez 4 dni pa so se vrnili v Združeno kraljestvo in zaključili operacijo Frantic.[29]

Bombardiranja na območju Jugoslavije

Zavezniško bombardiranje Jugoslavije je vključevalo zračne napade sil ameriške vojske in kraljevih letalskih sil med leti 1941 in 1945, ko je bila zasedena s strani sil osi. Na desetine jugoslovanskih mest je bilo bombardiranih, mnoga od njih večkrat. Napadi so vključevali intenzivno zračno podporo operacijam jugoslovanskih partizanov in bombardiranje prometne infrastrukture v septembru 1944, ko so se nemške oborožene sile umikale iz Grčije in Jugoslavije (operacija "Ratweek«). Nekateri bombni napadi so povzročili znatne civilne žrtve. Prva bombardiranja so bila v Srbiji in Črni gori in so trajala od 20. oktobra 1943 do 18. septembra 1944. Posebej prizadet je bil Niš, industrijsko mesto na jugu Srbije. Bombardiranje je povzročilo takojšnjo smrt 250 civilistov, nemške sile v mestu pa so bile komaj kaj prizadete. Niš je bil skupaj bombardiran 15-krat, največje opustošenje pa je bilo v najbolj revnih predelih mesta, ob železnici.[30]

Bombardiranje Niša

Niš je bil ponovno bombardiran 30. marca 1944. Trajalo je kar šest dni, da so našli vse ranjene in ubite ter da so jih odstranili iz ruševin. Še en bombni napad je bil 5. aprila, ko so zavezniki uporabili 248 bomb, ubitih je bilo 88, ranjenih pa 184 ljudi. Zadeli so stolno cerkev, bombe pa so uničile mestno pokopališče in skupne grobnice žrtev prejšnjega bombnega napada.[31]

Bombardiranje Beograda

Bombardiranje Beograda se je zgodilo 16./17. aprila 1944, na datum pravoslavne velike noči. Največja enota, ki je sodelovala na tej misiji, je bila ameriška 15. letalska enota, ki je imela sedež na jugu Italije. To bombardiranje v preprogi[32] je izvedlo 600 letal, ki so letela zelo visoko. Civilnih žrtev je bilo kar 1160, žrtev nemških vojakov pa je bilo 18. Ranjencev je bilo 5000. Čeprav so bili uradno izbrani le vojaški in industrijski cilji, je bila natančnost bombardiranja precej slaba. V središču Beograda so bile uničene Palača Albanija, narodno gledališče, osrednji mestni trg, Bajlonijeva tržnica, okolica glavne železniške postaje in mestna četrt Krunski venac, skupaj s porodnišnico, kjer so umrle matere s pravkar rojenimi otroki. Poškodovanih ali uničenih je bilo veliko zdravstvenih ustanov, šol in vrtcev, tudi na širšem območju Beograda, v predmestjih, kjer ni bilo tovarn ali drugih vojaških ciljev. Naslednji dan so bombardirali ostanke mostu kralja Aleksandra, ki je bil delno porušen že aprila 1941. Bombe so padale tudi na obrobje mesta, vključno s taboriščem Sajmište, ki je bilo del Neodvisne države Hrvaške. V tem bombnem napadu je bilo ubitih okoli 100 ujetnikov. Nekateri državljani so se skrivali v zakloniščih, drugi pa so množično bežali iz mesta in se skrivali v gozdovih ali po vaseh. Pri bombardiranju je bilo uporabljenih približno 1500 ton bomb.[33]

Od aprila do septembra 1944 je bil Beograd bombardiran 11-krat. V tem obdobju so bila bombardirana še številna druga srbska mesta, vključno z nekaj precej majhnimi, kot so recimo Kraljevo

---

[29] Serhii Plokhy, *Forgotten Bastards of the Eastern Front: An untold story of World War II* (London, 2019), str. 139-147, 188-189, 198-199.

[30] Ivan Mladinović, »Ko je tražio razaranje srpskih gradova«, *Politika*, dostopno na: https://www.politika.rs/sr/clanak/254119/Ko-je-trazio-razaranje-srpskih-gradova, sneto: 21. 3. 2022; Dragan Vlahović, »Bombe za srećan Uskrs«, *Politika*, dostopno na: https://www.politika.rs/scc/clanak/171804/Bombe-za-srecan-Uskrs, pridobljeno: 21. 3. 2022 (dalje kotVlahović, »Bombe za srećan Uskrs«).

[31] Ivan Mladinović, »DEZINFORMACIJA - Na bombama je pisalo Srećan Uskrs: Savezničko bombardovanje Srbije i Crne Gore 1944. ostalo misterija«, *Novosti*, dostopno na: https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:859853-Na-bombama-je-pisalo-Srecan-Uskrs-Saveznicko-bombardovanje-Srbije-i-Crne-Gore-1944-ostalo-misterija, pridobljeno: 23. 3. 2022.

[32] Bombardiranje v preprogi je izraz za bombardiranje iz več letal istočasno, tako da padajo bombe na gosto druga za drugo v več pasovih (»Bombardirati«, *Fran SSKJ*, dostopno na: https://fran.si/iskanje?View=1&Query=bombardirati&AllNoHeadword=bombardirati, pridobljeno: 20.3.2022).

[33] J. Gajić, »Na praznik padale bombe…«, *Politika*, dostopno na: https://www.politika.rs/sr/clanak/378471/Na-praznik-padale-bombe, pridobljeno: 21. 3. 2022 (dalje: Gajić, »Na praznik padale bombe«).

(bombardirano 6-krat), Zemun (4-krat), Alibunar (4-krat), Novi Sad (3-krat), Smederevo (2-krat), Ćuprija (2-krat), Popovac (2-krat), Kruševac, Kragujevac in druga.[34]

Bombardiranje Zagreba

Bombardiranje Zagreba so zavezniki izvajali v zadnjih dveh letih vojne. Po popisu vojnih žrtev iz leta 1950 je bilo v Zagrebu med bombardiranjem ubitih 327 ljudi. Bombardiranj je bilo 12, od februarja 1944 do marca 1945.[35]

Bombardiranja na območju Slovenije

Med septembrom 1943 in majem 1945 je na ozemlju Slovenije strmoglavilo ali bilo sestreljenih več kot 200 vojaških letal. Število letal v slovenskem zračnem prostoru se je povečalo po kapitulaciji Italije, 3. septembra leta 1943. Na južnih italijanskih letališčih so se kmalu po tem začeli izkrcavati zavezniki, s tem pa so pridobili pomembno prednost proti silam osi, predvsem je to bilo bližje izhodišče za obračun z njimi. Zavezniki so iz teh letališč pošiljali bombniška letala, katerih glavne naloge so bile uničevanje tovarn letal in obratov, ki so proizvajali nadomestne dele (predvsem v Avstriji in na Madžarskem), uničevanje naftne industrije in infrastrukturnih objektov ter podpiranje zavezniških kopenskih sil. Letala teh enot so odvrgla več kot 300.000 ton bomb na cilje v devetih državah in osmih prestolnicah. Zavezniška letala so tudi na območju Slovenije napadala predvsem strateške infrastrukturne cilje (viadukt pri Borovnici, vlake in železniške postaje med Trstom in Ljubljano, letališče v Polju in Cerkljah, tovarne na Teznu, …).[36]

1. decembra 1943 so ustanovili 15. letalsko armado s sedežem sprva v Foggii, kasneje v Bariju. 15. letalska armada je imela glavno nalogo pomagati partizanskim gibanjem v Jugoslaviji, Franciji in drugod ter jim dobavljati orožje in opremo. Predstavljala je eno izmed pomembnejših podpornic 8. letalske armade ameriškega vojnega letalstva, ki je bila stacionirana v Angliji, in je podobne naloge opravljala predvsem v zahodni in osrednji Evropi, saj dlje ni segla. V začetku novembra 1943 je 15. letalsko armado sestavljalo 3.624 častnikov, 16.875 mož in 931 letal, sredi leta 1944 pa je štela že skoraj 2000 letal.

Bombardiranje Maribora

Maribor je bil med drugo svetovno vojno pomembno prometno križišče poti iz Nemčije na jug Balkana in na italijansko fronto, zato je jeseni 1944 postal tarča ameriških in britanskih bombnikov. Cilji zaveznikov so bili prometna, predvsem železniška infrastruktura (glavni kolodvor in železniški most), železniške delavnice (na Studencih) in vojaška industrija (na Teznu).[37]

7. januarja 1944 je 29 štirimotornih bombnikov ob zaščiti 22-ih daljinskih lovcev v enem valu izvedlo šestminutni napad. Razpeta vrsta letal je priletela z juga, na Maribor pa je odvrgla 276 srednje težkih razstrelilnih bomb. V napadu je bilo ubitih 54 oseb, porušenih je bilo sedem stanovanjskih zgradb, deset jih je bilo težko poškodovanih, 63 pa lažje. Protiletalskemu topništvu ni uspelo zadeti nobenega zavezniškega letala. Z letališča Thalerhof pri Gradcu so sicer vzleteli nemški lovci, ki so napadali zavezniška letala, vendar brez uspeha.[38]

Načrtno bombardiranje mesta se je začelo pravzaprav šele s tretjim napadom 14. oktobra 1944. V dvanajstih minutah je štirideset liberatorjev odvrglo štirideset težkih, sto srednje težkih in dvajset lahkih razstrelilnih bomb, med njimi so bile tri bombe z naknadnim vžigom in še štiristo paličastih požarnih bomb. Težišče napada je bilo okrog železniškega in Glavnega mostu, pri tem pa je bil poškodovan samo železniški most. Bombe so ubile 68, ranile pa 152 oseb. Porušenih je bilo 44 stanovanjskih stavb. Velika je bila škoda na industrijskih in javnih poslopjih. Protiletalsko topništvo je tedaj uspelo sestreliti tri letala.

7. novembra 1944 je sledil 14-minutni napad, v katerem je sodelovalo dvesto štirimotornih bombnikov. Letala so odvrgla 700 težkih in 650 srednje težkih razstrelilnih bomb. Tovarniške zgradbe

[34] Gajić, »Na praznik padale bombe«; Vlahović, »Bombe za srećan Uskrs«.
[35] Marica Karakaš Obradov, »Žrtve savezničkih bombardiranja Nezavisne Države Hrvatske u jugoslavenskim popisima žrtava rata (1947., 1950. i 1964.) i hrvatskim žrtvoslovima (1991.-2005.)«, *Hrčak*, dostopno na: https://hrcak.srce.hr/41762, pridobljeno: 22. 3. 2022.
[36] Gašper Rutar, *Evidenca letalskih razbitin vojaških konfliktov 20. stoletja* (Ljubljana, 2015), str. 13.
[37] Sašo Radovanovič, *Maribor pod točo bomb: taborišče smrti* (Ljubljana, 2015), str. 12-14 (dalje: Radovanovič, *Maribor pod točo*).
[38] Radovanovič, *Maribor pod točo*, str. 12-14.

letalskih delov na Teznu so bile težko poškodovane, poleg teh pa je bilo poškodovanih še več drugih stavb. Življenje je izgubilo deset oseb, prav toliko je bilo ranjenih.[39]

13. februarja 1945 je mesto doživelo hud letalski napad. V osmih valovih je nad Maribor priletelo 150 do 200 bombnikov in odvrglo 800 težkih, 700 srednje težkih in 200 lahkih razstrelilnih bomb. Te so bile usmerjene predvsem na tezenski, glavni in koroški kolodvor. Nastala je velika gmotna škoda. Težko so bili poškodovani industrijski obrati, tovarne. Zadeta je bila tudi vojašnica. Velika škoda je bila povzročena na vodovodu, električnih, telefonskih in drugih napeljavah. Osem hiš je bilo popolnoma uničenih, 53 pa težko poškodovanih. V tem napadu je bilo ubitih 14, ranjenih pa devet oseb, s tem da število žrtev v vojašnici ni znano.[40]

1. aprila 1945 je nad mesto v desetih valovih priletelo 250 do 300 bombnikov. V tedaj že 21. napadu, ki je štel za enega največjih[41], so odvrgli 2500 do 3000 razstrelilnih bomb raznih velikosti, povrh tega še 300 do 350 zažigalnih. Glavni cilj napada sta bila Glavni in železniški most, od katerih prvi ni bil zadet, drugi pa le lažje poškodovan. Ubitih je bilo 24 oseb in ranjenih 15, porušenih je bilo 75 stanovanjskih zgradb.

V obdobju od januarja 1944 do aprila 1945 je Maribor doživel 22 hudih zračnih napadov, v katerih je več kot 1500 zavezniških letal na mesto odvrglo 15.795 bomb, težkih 4.750 ton, ki so popolnoma porušile ali močneje poškodovale 47 odstotkov zgradb. V napadih je življenje izgubilo 483 Mariborčanov in več kot 1000 vojakov.[42]

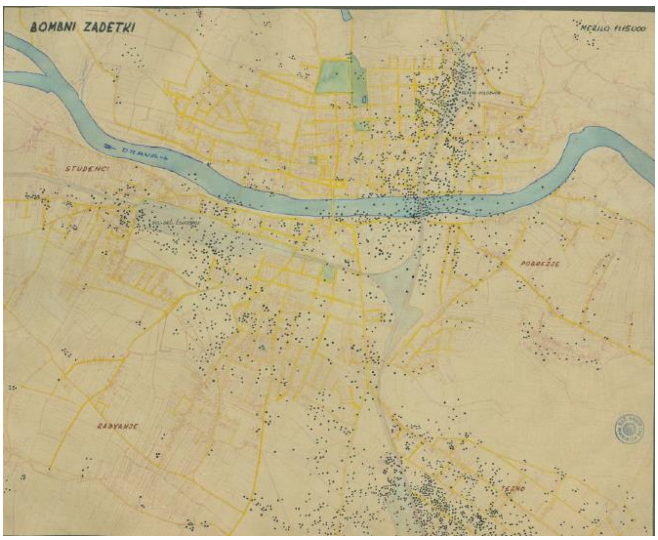

Zemljevid Maribora z oznakami lokacij bombnih zadetkov (Radovanovič, Maribor pod točo, str. 16-17).

Sklep

Strateško bombardiranje je vojaška strategija, ki obsega zračne napade na sovražnikovo ozemlje, s ciljem poškodovati ali uničiti za sovražnika pomembna oporišča in njegovo infrastrukturo in mu s tem odvzeti prednost ali splošno vojaško moč. Taktika vsebuje tudi bombardiranje civilnih območij. Na strani sil osi je bila vodilna letalska sila nemška Luftwaffe, ki je prva izvedla strateško bombardiranje in sicer 1. novembra ob napadu na Poljsko. Na strani zaveznikov pa sta bili najbolj opazni in najbolj angažirani britanski Royal Air Force (RAF) in letalske sile ameriške vojske. Ameriške bombe, predvsem tiste, ki so jih odvrgli bombniki 15. letalske enote, pa so padle tudi na tla Jugoslavije - Američani so bombardirali Beograd, Niš, Zagreb, Kraljevo, Zemun, Novi Sad, Popovac, Kruševac, Kragujevac in druga srbska mesta, nekatera od njih tudi večkrat. Najbolj znan cilj ameriških bombnih napadov na slovenskem ozemlju je bil Maribor, ki je bil okupiran s strani sil osi. Spraševali smo se, ali so se zavezniška bombardiranja izvajala zgolj za uničenje sil osi ali je bil cilj bombnih napadov tudi ustrahovanje civilistov in kazanje moči. Glede na to, da mednarodno pravo na začetku druge svetovne vojne ni izrecno prepovedalo zračnega bombardiranja, se

[39] Prav tam, str. 12-14.
[40] Prav tam, str. 12-14.
[41] Marjan Žnidarič, *Cilj Maribor: Ob 60-letnici bombnih napadov na Maribor* (Maribor, 2004), str. 32.
[42] Radovanovič, *Maribor pod točo*, str. 14-15.

nobena udeležena stran ni izogibala bombardiranja civilnih območij – nekatere akcije so bile celo zasnovane za ciljanje na civiliste, z namenom zganjanja terorja. Pri bombnih napadih torej ni šlo samo za poskuse oslabitve oziroma poraza sil osi, temveč je ogromno civilistov umrlo pod bombami, ki so bile odvržene z namenom popolnega uničenja mest. Med drugim so bile poškodovane ali popolnoma zrušene tudi šole, vrtci, bolnišnice, porodnišnice in drugi zdravstveni objekti, ki pa ne vplivajo na vojaško moč sil osi ali zaveznikov.

Teja Kolar: Allied bombing of Yugoslavia in World War II

Summary:
After Germany "opened up" the bombing in the Second World War, this military strategy also became established as a tactic of other countries. Large-scale bombing was not only carried out by members of the Axis powers, but also by the Allies who used this technique of destruction. Romania was a major target of Allied bombing, and Germany suffered retaliatory attacks. The main part of the article concerns the bombings on the soil of Yugoslavia, and the aim was to determine whether the Allied bombings were carried out solely to destroy the Axis powers, or whether the aim of the bombings was also to intimidate civilians and power display.

Viri in literatura

Literatura

Davis Biddle, Tami, »British and American Approaches to Strategic Bombing: Their Origins and Implementation in the World War II Combined Bomber Offensive«, v: *Airpower*, ur. John Gooch (London, 1995), str. 91-144.

Hastings, Max, *Bomber Command* (University of Michigan, 1979).

Moss, Norman, *Nineteen Weeks* (New York, 2018).

Overy, Richard, *The Air War:1939-1945* (Sterling, 2004).

Overy, Richard, *The Bombers and the Bombed: Allied Air Way Over Europe 1940-1945* (New York, 2014).

Serhii, Plokhy, *Forgotten Bastards of the Eastern Front: An untold story of World War II* (London, 2019).

Radovanovič, Sašo, *Maribor pod točo bomb: taborišče smrti* (Ljubljana, 2015).

Rutar, Gašper, *Evidenca letalskih razbitin vojaških konfliktov 20. stoletja* (Ljubljana, 2015).

Žnidarič, Marjan, *Cilj Maribor: Ob 60-letnici bombnih napadov na Maribor* (Maribor, 2004).

Spletno gradivo

Internetni vir: »Bombardirati«, *Fran SSKJ*, dostopno na: https://fran.si/iskanje?View=1&Query=bombardirati&AllNoHeadword=bombardirati, pridobljeno: 20.3.2022.

Internetni vir: J. Gajić, »Na praznik padale bombe…«, *Politika*, dostopno na: https://www.politika.rs/sr/clanak/378471/Na-praznik-padale-bombe, pridobljeno: 21. 3. 2022.

Internetni vir: James Mclain, *»*Tidal Wave Recollections*«*, *Department of Defense (gov)*, dostopno na: https://media.defense.gov/2013/Aug/05/2001329877/-1/-1/0/Tidal%20Wave%20Recollections.pdf, pridobljeno: 21. 3. 2022.

Internetni vir: Ivan Mladinović, »DEZINFORMACIJA - Na bombama je pisalo Srećan Uskrs: Savezničko bombardovanje Srbije i Crne Gore 1944. ostalo misterija«, *Novosti*, dostopno na: https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:859853-Na-bombama-je-pisalo-Srecan-Uskrs-Saveznicko-bombardovanje-Srbije-i-Crne-Gore-1944-ostalo-misterija, pridobljeno: 23. 3. 2022.

Internetni vir: Ivan Mladinović, »Ko je tražio razaranje srpskih gradova*«*, *Politika*, dostopno na: https://www.politika.rs/sr/clanak/254119/Ko-je-trazio-razaranje-srpskih-gradova, pridobljeno: 21. 3. 2022

Internetni vir: Marica Karakaš Obradov, »Žrtve savezničkih bombardiranja Nezavisne Države Hrvatske u jugoslavenskim popisima žrtava rata (1947., 1950. i 1964.) i hrvatskim žrtvoslovima (1991.-2005.)«, *Hrčak,* dostopno na: https://hrcak.srce.hr/41762, pridobljeno: 22. 3. 2022.

Internetni vir: Michael Ray, »Luftwaffe«, *Encyclopedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/topic/Luftwaffe, pridobljeno: 20. 3. 2022.

Internetni vir: »Royal Air Force«, *Encyclopedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/topic/The-Royal-Air-Force, pridobljeno: 20. 3. 2022.

Internetni vir: »The Blitz«, *Encyclopedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/event/the-Blitz, pridobljeno: 21.3.2021.

Internetni vir: Dragan Vlahović, »Bombe za srećan Uskrs«, *Politika*, dostopno na: https://www.politika.rs/scc/clanak/171804/Bombe-za-srecan-Uskrs, pridobljeno: 21. 3. 2022.

Pia ŽULA
Diplomirana slovenistka (UN) in umetnostna zgodovinarka (UN)

MARIBORSKI FOTOGRAFSKI KROG

Povzetek

Mariborski fotografski krog je poimenovanje za skupino fotografov, ki je delovala v Mariboru zlasti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Kot začetek delovanja združenja lahko razumemo razstavo v mariborskem Razstavnem salonu Rotovž leta 1971. Vse od takrat si je skupina fotografov z različnimi načeli bolj ali manj složno prizadevala za reformacijo fotografskih načel in uveljavitev fotografije kot umetniške zvrsti. Delovanje Mariborskega kroga je bilo izjemno pomembno za razvoj slovenske fotografije, v literaturi pa je pogosto še zmeraj spregledano, kar je povezano tudi s številnimi vprašanji, ki še zmeraj ostajajo odprta – zlasti glede organizacije delovanja kroga, ki je bilo sicer precej kratkotrajno. V prispevku sem poskusila na kratko osvetliti formacijo in dejavnost sicer precej razpršene skupine.

Ključne besede

Mariborski krog, Foto-kino klub Maribor, fotografija, umetnost.

Leta 1971 je bil oblikovan Mariborski krog, fotografska modernistična in avantgardna skupina, ki je odločilno zaznamovala slovensko fotografijo v sedemdesetih letih.[1] Naziv so si člani skupine nadeli sami,[2] predhodni pisci pa so ime skupine Mariborski krog večinoma dosledno zapisovali z veliko začetnico, zato sem se temu odločila slediti.

Mariborski krog je odločilno posegel v slovensko fotografijo na koncu šestdesetih in v prvi polovici sedemdesetih let. Skupinsko so se fotografi prvič predstavili v Razstavnem salonu Rotovž, in sicer februarja 1971.[3] Pomen te predstavitve in kasnejšega delovanja posameznih avtorjev je zlasti v izpostavitvi medijske avtonomnosti fotografskega izražanja in relevantnosti vsega vidnega kot potencialnega predmeta fotografije.[4] Fotografi so znotraj kroga začenjali razvijati ustvarjalno, avtorsko fotografijo in jo skupaj predstavljati, kar je v slovenskem prostoru postajalo vse bolj in bolj opazno.[5]

Razvoj mariborske fotografije

Začetki mariborske fotografije segajo v čas med obema svetovnima vojnama, ko je bilo kulturno dogajanje v Mariboru na precej visoki ravni. Za razvoj fotografije so bile najpomembnejše razstave v jugoslovanskem in mednarodnem okvirju in vsakoletne prireditve na Mariborskem tednu. Za štajersko okolje je bil izrazito pomemben zlasti mariborski Foto-kino klub, ki je bil ustanovljen leta 1936. Čeprav je ob okupaciji prenehal delovati, uničen pa je bil tudi njegov arhiv, so posamezniki, ki so bili člani kluba, svoje znanje prenesli na povojno generacijo umetnikov.[6]

Čeprav mariborske predvojne fotografije ne moremo primerjati z zelo uveljavljeno zagrebško šolo, je zlasti mednarodna informiranost mariborskih fotografov oblikovala zadovoljivo fotografsko izročilo. Obdobje po vojni je v celotni Jugoslaviji pomenilo čas poudarjanja estetike v fotografiji in uveljavljanja socrealističnih posnetkov izgradnje uničene domovine. V tem času je zanimanje za fotografijo zelo raslo zaradi relativne nezahtevnosti postopka in rasti življenjskega standarda.[7]

Zvrsti znotraj fotografije so se začele oblikovati šele po letu 1955 – to so bile najprej zlasti reportaža, uporabna fotografija in fotografija, ki je postajala neodvisno izrazno sredstvo. Mladi fotografi, ki so se šele uveljavljali, so imeli več priložnosti sodelovati znotraj študentskih in mladinskih časopisov; namesto hladnih objektivnih angažiranih prizorov so lahko beležili povsem banalne dogodke. Porast zanimanja za fotografijo je spodbudilo tudi klubsko dogajanje, a predvsem v negativnem smislu.[8]

Kljub temu so si določene skupine, kot je Mariborski krog, kasneje tudi Študentska organizacija ljudske tehnike (ŠOLT), prizadevale za uveljavljanje novih umetniških in fotografskih konceptov. Vse bolj je postajala pomembna mentalna komponenta posnetka, ki je sicer namerno in celo provokativno siromašen v tehnični izvedbi. Avtorjev delež postane razviden predvsem v konceptualizaciji in predvizualizaciji tematike in pomena določenih prizorov; tehnična izvedba je lahko prepuščena celo nekomu drugemu. Zaradi vseh predhodno naštetih sprememb, ki sta jih prinesla konceptualizem sedemdesetih let in vračanje predmetne vsebine v umetnost, so bili ustvarjeni idealni pogoji za nastop Mariborskega kroga. Zelo pomembna je bila tudi rast pomena fotografije kot umetniške zvrsti.[9]

Mariborska fotografija je bila izjemnega pomena, saj se je z njo slovenska fotografija, zlasti zaradi delovanja Mariborskega kroga, približala mednarodno uveljavljenim merilom.[10]

---

[1] Zmago Jeraj, Primož Lampič, »Pogovor z Zmagom Jerajem«, *Fotoantika* 25 (2008), str. 22 (dalje: Jeraj, Lampič, »Pogovor«); Branimir Ritonja, »Beseda urednika«, v: *Mariborski krog: fotomonografija članov Fotokluba Maribor*, ur. Branimir Ritonja (Maribor, 2008), str. 5 (dalje kot Ritonja, »Beseda urednika«); Primož Lampič, »Mariborski krog, dejstva, interpretacije in nekatere smeri morebitnih nadaljnjih raziskav«, *Acta historiae artis Slovenica* 21, št. 1 (2016), str. 162 (dalje kot Lampič, »Mariborski krog«).

[2] Lampič, »Mariborski krog«, str. 161.

[3] Meta Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga v jugoslovanski fotografiji sedemdesetih let«, *Sinteza* 23, št. 73–74 (1986), str. 64 (dalje kot Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«); Brane Kovič, »Za fotografijo«, v: *150 let fotografije na Slovenskem (1945–1990)*, ur. Alja Predan (Ljubljana, 1990), str. 13 (dalje kot Kovič, »Za fotografijo«); Lampič, »Mariborski krog«, str. 162.

[4] Kovič, »Za fotografijo«, str. 13.

[5] Helena Grandovec, Zmago Jeraj, »Pogovor z akademskim slikarjem Zmagom Jerajem«, *Dialogi* 28, št. 12 (1992), str. 9 (dalje kot Grandovec, Jeraj, »Pogovor«).

[6] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 64.

[7] Prav tam, str. 64.

[8] Prav tam, str. 64.

[9] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 65.

[10] Prav tam, str. 66.

Začetki Mariborskega kroga

Uspešno dejavnost mariborskega Foto-kino kluba, ki je prejemal številne republiške, jugoslovanske in mednarodne nagrade, so konec šestdesetih let začela preraščati osebnostno jasneje določena snovanja. Nekateri člani so vse bolj težili k osvajanju novih oblikovnih aspektov fotografije. Leta 1968 je nase prvi opozoril Zmago Jeraj (1937–2015), in sicer z razstavo temne fotografije v ljubljanskem Koncertnem ateljeju. Za Jeraja lahko z gotovostjo trdimo, da je bil ključna oseba v klubu, ki je osmislil in povezal razpršena osebna iskanja ostalih fotografov. Zanj je bilo pomembno srečanje s francoskim fotografom Henrijem Cartier-Bressonom (1908–2004), odločilno pa je na njegovo vlogo povezovalca članov kluba vplivalo dejstvo, da je v fotografijo prenašal prvine likovne umetnosti, saj je bil sicer akademski slikar. Zelo značilne poteze klubske fotografije so se oblikovale z Jerajevo črno fotografijo, afiniteto do neatraktivnih motivov Ivana Dvoršaka (1934–2013) in poudarjanjem dvojne artikulacije fotografije Janka Andreja Jelnikarja (1948–2015).[11]

Skupen nastop trinajstih fotografov, članov Foto-kino kluba Maribor, leta 1971 je vsa individualna prizadevanja povezal v celoto z enotnim in jasnim konceptom in neoznačenim avtorstvom, kar je bila novost v slovenskem prostoru.[12] Prav to razstavo lahko razumemo kot začetek delovanja Mariborskega kroga.[13] Na razstavi je 13 avtorjev prispevalo 66 fotografij; največ jih je razstavil prav Jeraj, in sicer 18. Razstavljali so še Dvoršak, Jelnikar, Branko Jerneić (1921–2000), Dragiša Modrinjak (1935–2011), Stojan Kerbler (1938), Ivo Čerle (1935), Peter Lešnik (1936), Zora Plešnar (1925–2021), Marjan Stojko (1949), Simon Tihec (1921–1991), Vinko Vedlin (1936) in Franjo Vršič (1926–1998). Negativi razstavljenih fotografij so nastajali od konca šestdesetih let do okoli leta 1968, večina fotografij pa je bila posneta leta 1970.[14]

Medsebojno prenašanje tehničnih in oblikovanih znanj med sodelujočimi na razstavi je lahko povzročilo tudi primere, ko je nekdo fotografijo posnel, drug pa obdelal in dovršil. Izredno ozek spekter barvnih tonov je razkril temeljno sporočilo, in sicer poudarjanje izrazne moči črno-bele fotografije.[15] Vsi posnetki so izražali izjemno temen ton vseh podob in črn, v fotografijo segajoč rob, ki jih je uokvirjal.[16] Taka fotografija je bila izrazito neatraktivna – zanjo so bila pomembna pretanjena odražanja vsakdanjega življenja in notranje grajena napetost. Tehnična dovršenost in efektnost motiva je nista zanimala. Črno-bela fotografija pa je dovoljevala tudi skrajno stilizacijo, ki je potencirala izrazno moč posnetkov. Opazna je bila tudi dosledna uporaba polnega izreza slike in temnega roba, ki je zelo prepoznaven pri Bressonu, med Mariborčani pa naj bi ga, kot piše Meta Gabršek Prosenc, prvi uporabil Jelnikar.[17] Določeni raziskovalci začetek črnega roba na Slovenskem pripisujejo Dvoršaku. Zanimivo je tudi, da so vse fotografije z razstave, ki so se ohranile do danes, ogromnih formatov – nekatere so po daljši stranici dosegle celo dva metra. Vse fotografije so bile tudi nenaslovljene, nepodpisane in nedatirane ter brez izstopajočega okvirja.[18]

Ob razstavi katalog ni bil izdan, izšli pa so vabilo, ki ga je v imenu Foto-kino kluba Maribor verjetno razposlal Razstavni salon Rotovž, spremni listič z orisom koncepta razstave in zelo nazorno tipkano pojasnilo o nastanku razstave z napovedjo razstave in okrogle mize. Besedilo na spremnem lističu je Primož Lampič zaradi sloga pripisal Jeraju.[19] Štiri dni pred otvoritvijo je v *Večeru* izšel članek Vilija Vuka, ki je napovedoval razstavo. Vuk je kot poročevalec o kulturnih dogodkih v mariborskem periodičnem tisku v omenjenem članku poudaril, da naj bi bil vzgib za nastanek Mariborskega kroga sistematični neuspeh mariborskega kluba na običajnih fotografskih natečajih.[20] Razstava je bila v osnovi zasnovana kot dokaz, da je fotografija samostojno likovno izrazilo, saj se je to prepričanje v tem času šele uveljavljalo. Kasneje je bila razstava bolj ali manj nespremenjeno predstavljena še v Kranju, Kopru in Murski Soboti. Najpomembnejša posledica te razstavne fotografske dejavnosti je bila porast likovne kritike, ki je začela več pozornosti posvečati tudi fotografiji kot samostojni likovni zvrsti.[21]

---

[11] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 65.
[12] Prav tam, str. 65.
[13] Jeraj, Lampič, »Pogovor«, str. 22; Lampič, »Mariborski krog«, str. 162.
[14] Lampič, »Mariborski krog«, str. 163.
[15] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 65.
[16] Lampič, »Mariborski krog«, str. 166.
[17] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 66.
[18] Lampič, »Mariborski krog«, str. 166.
[19] Lampič, »Mariborski krog«, str. 164.
[20] Vili Vuk, »Predstavlja se mariborski krog: Nova umetniška fotografija«, *Večer*, 12. februar 1971, str. 10 (dalje kot Vuk, »Predstavlja se mariborski krog«).
[21] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 66.

Člani kroga

Fotografi, ki so sestavljali Mariborski krog, so bili člani ljubiteljskega mariborskega Foto-kino kluba,[22] ki je radikalno prekinil s tradicijo slovenske umetniške fotografije s težnjo, da bi z minimalno stopnjo tehnike dosegel maksimalno izraznost. Želeli so ustvarjati fotografijo, ki je podvržena likovnim formalnim merilom.[23]

V prvotni zasedbi so Mariborski krog tvorili štirje avtorji – Branko Jerneić, Ivan Dvoršak, Zmago Jeraj in Janko Andrej Jelnikar, kasneje pa se jim je pridružilo še nekaj članov. Večina sodelujočih ustvarjalcev je bila visokošolsko izobražena,[24] le Jeraj je imel akademsko likovno izobrazbo. Dvoršak se je oblikovalskega poklica priučil na tečajih in izkušnje pridobil z delom, Jerneić je bil zlatar, Jelnikar pa diplomirani inženir gradbeništva nizkih gradenj.[25] Zmago Jeraj je v intervjuju povedal, da je bilo znanje članov kluba tako pestro, da se je lahko prav vsak v raznovrstnih večernih klubskih debatah naučil marsičesa. Opozoril pa je tudi na pomen samoizobraževanja. Dvoršak in Lešnik sta bila na primer mojstra temnične obdelave fotografij, odličen poznavalec fotografske tehnike je bil Marjan Pfeifer mlajši (1910–1992), ki je člane poučil o izdelavi barvnih fotografij.[26]

Fotografi Mariborskega kroga. Od leve proti desni v zadnji vrsti stojijo Simon Tihec, Ivo Čerle, Zmago Jeraj, Branimir Jerneić in Janko Andrej Jelnikar. V prvi vrsti od leve proti desni sedijo Dragiša Modrinjak, Zora Plešnar, Ivan Dvoršak, Peter Lešnik in Stojan Kerbler.

(vir: »Člani Mariborskega kroga«, *Museums, Museums of the world*, dostopno na: https://museu.ms/collection/object/245270/clani-mariborskega-kroga, pridobljeno: 31. 8. 2022)

Značilnosti krogovske fotografije

Vse od prve razstave leta 1971 je skupina predstavljala odklon od vsega, kar se je dogajalo v sočasni jugoslovanski fotografiji. Enotnost med avtorji je bila sicer kratkotrajna, saj so se fotografi kmalu razvili v posamezne ustvarjalne osebnosti. Mariborski fotografi so utrdili drugačen, spremenjen odnos do fotografije, Gabršek Prosenc pa navaja še dve neizpodbitni posledici delovanja skupine, in sicer potrebo po strokovnem kritiškem spremljanju fotografskega dogajanja, ki se je uveljavilo kot eden izmed enakovrednih likovnih medijev, in oblikovanje bienalnih prireditev Nova fotografija.[27]

Fotografija Mariborskega kroga ni imela skupnega programa, zanjo je bil značilen skupek podobnih avtorskih hotenj. Ta na primer ni enotno tematizirala določenega družbenega problema.[28] Kljub temu da je bil Mariborski krog sinteza različnih fotografskih iskanj, lahko kljub določenim izrazitim odstopanjem individualnih umetniških praks najdemo skupne značilnosti fotografskega ustvarjanja sodelujočih umetnikov. Glavna značilnost je zavestno odstopanje od t. i. lepe fotografije, za katero sta

[22] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 64; Lampič, »Mariborski krog«, str. 162.
[23] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 67; Lara Štrumej, »Fotografija 70-ih let«, v: *Kontinuitete in prelomi*, ur. Marko Jenko (Ljubljana, 2011), str. 43.
[24] Lampič, »Mariborski krog«, str. 162.
[25] Lampič, »Mariborski krog«, str. 163.
[26] Jeraj, Lampič, »Pogovor«, str. 25.
[27] Gabršek Prosenc, »Pomen mariborskega kroga«, str. 64.
[28] Jeraj, Lampič, »Pogovor«, str. 25.

značilna pojavljanje istih tem (akti, lepe pokrajine, stari obrazi) in tehnična dovršenost. *Krogovska* fotografija[29] je, kljub temu da je bila v izhodišču realistična, kmalu začela odstopati od določil realistične fotografije, ki je zahtevala tonsko uravnoteženost, vsakdanjemu vidnemu vtisu podobno razmerje med svetlimi in temnimi toni, bogastvo sivih tonov, korektno perspektivo, organsko kadriranje in portretno podobnost. Fotografske podobe članov Mariborskega kroga pa izražajo nefotogeničnost, celo biološko neprivlačnost, bizarnost vse do groteske in marginalnost posnetih motivov. Mariborska fotografija je na slovensko umetniško sceno prinesla celo še nevidene prvine, kot so neostrina v prvem planu; neostrina, ki jo povzroči gibanje objekta; neorganske reze v človeško figuro in druge predmete; poševen pogled navzdol; krajinske podobe brez horizonta; dvojna ekspozicija; portreti, ki ne služijo prikazu identitete upodobljenega, ampak nasprotujejo stereotipu simpatične slike; portret človeka, ki kameri obrača hrbet; silhuete; skoraj povsem izpraznjeni kadri brez točke, ki bi privlačila oko; ekstremne sivine in poudarjena ploskovitost sicer tridimenzionalnih predmetov.[30]

Zmago Jeraj, Brez naslova, 1971, črno-bela fotografija na srebroželatinski papir (vir: *MG+MSUM, digitalni muzej*, dostopno na: http://baza.mg-lj.si/artwork/?id=685, pridobljeno: 5. 9. 2022)

Sklep

Glede delovanja Mariborskega kroga še danes obstajajo številna nerazrešena vprašanja in razhajanja, zlasti glede organizacije in delovanja, ki je bilo sicer precej kratkotrajno. Fotograf Stojan Kerbler je na vprašanje, ali je bil Mariborski krog gibanje ali le razstava, odgovoril tako, da je izbral slednjo možnost.[31] Njegova misel pa nikakor ne zmanjšuje pomena Mariborskega kroga, saj je bil ta gotovo ključna točka v razvoju slovenske fotografije. Kljub temu da so bili fotografi organizirani predvsem znotraj ene razstave, ki pa je bila sicer tako odmevna, da je oblikovala gibanje, inovativnih novosti, ki jih je to vpeljalo na slovensko umetniško sceno, nikakor ne moremo spregledati. Primož Lampič opozarja na dejstvo, da je skupina pogosto ostala spregledana zaradi domnevne neizrazitosti in kratkotrajnosti delovanja tudi zato, ker je slovenski prostor v času, ko se je skupina formirala, nadzorovala Zveza komunistov, ki ni dovoljevala kakršnega koli ideološkega povezovanja, niti v umetnosti.[32] Najbrž bi vrhunec delovanja Mariborskega kroga pomenila predstavitev na Beneškem bienalu leta 1974, za katerega je bila mariborska fotografija že izbrana kot predstavnica sodobne jugoslovanske likovne umetnosti, a je bienale tega leta odpadel.[33]

Ne moremo pa zanikati niti dejstva, da slovenska fotografija redko najde mesto znotraj strokovnih in znanstvenih prispevkov, zlasti glede na druge zvrsti likovne umetnosti; najbrž ker fotografija zahteva drugačen pristop raziskovanja. Nenazadnje je težavnejše tudi zbiranje gradiva, saj je veliko fotografij v zasebnih zbirkah, prav tako pa raziskovanje otežuje dejstvo, da mnoge fotografije niso podpisane, niti datirane. Tako je tudi Mariborski krog kljub pomembnosti do zdaj doživel le malo podrobnejših raziskav. Gotovo se porajajo še številne možne smeri analiz, zlasti glede obravnave fotografov, ki so prav tako

[29] V literaturi večkrat zasledimo tako poimenovanje za fotografijo, ki so jo ustvarjali člani Mariborskega kroga. Ti so včasih poimenovani tudi *Krogovci*.
[30] Lampič, »Mariborski krog«, str. 165.
[31] Lampič, »Mariborski krog«, str. 182.
[32] Prav tam, str. 182.
[33] Ritonja, »Beseda urednika«, str. 5.

sodelovali pri oblikovanju Mariborskega kroga in jih nikakor ne gre spregledati, v prispevkih pa se do zdaj njihova dejavnost le redko omenja drugače kot zgolj obrobno.

Pia Žula: Maribor Photo Club

Summary:
The Maribor Photo Club is the name given to a group of photographers who were active in Maribor, especially in the 1970s. The beginning of the association's activities can be connected to the exhibition in Maribor's Rotovž Exhibition Hall in 1971. Since then, a group of photographers with different principles have been working more or less in unison to reform the principles of photography, and to establish photography as an artistic genre. The work of the Maribor Clun was extremely important for the development of Slovenian photography, but it is still often overlooked in the literature, which is also related to many questions that still remain unanswered - especially about the organisation of the Club's work, which was quite short-lived. In this paper, I have tried to briefly highlight the formation and activities of this rather dispersed group.

Viri in literatura

Viri

Gabršek Prosenc, Meta, »Pomen mariborskega kroga v jugoslovanski fotografiji sedemdesetih let«, *Sinteza* 23, št. 73–74 (1986), str. 64–69.

Grandovec, Helena, Jeraj, Zmago, »Pogovor z akademskim slikarjem Zmagom Jerajem«, *Dialogi* 28, št. 12 (1992), str. 3–12.

Jeraj, Zmago, Lampič, Primož, »Pogovor z Zmagom Jerajem«, *Fotoantika* 25 (2008), str. 22–30.

Lampič, Primož, »Mariborski krog, dejstva, interpretacije in nekatere smeri morebitnih nadaljnjih raziskav«, *Acta historiae artis Slovenica* 21, št. 1 (2016), str. 161–188.

Vuk, Vili, »Predstavlja se mariborski krog: Nova umetniška fotografija«, *Večer*, 12. februar 1971, str. 10.

Literatura

Kovič, Brane, »Za fotografijo«, v: Predan, Alja (ur.) *150 let fotografije na Slovenskem (1945–1990)* (Ljubljana, 1990), str. 8–25.

Ritonja, Branimir, »Beseda urednika«, v: Ritonja, Branimir (ur.) *Mariborski krog: fotomonografija članov Fotokluba Maribor* (Maribor, 2008), str. 5–6.

Štrumej, Lara, »Fotografija 70-ih let«, v: Jenko, Marko (ur.) *Kontinuitete in prelomi* (Ljubljana, 2011), str. 42–44.

UREDNIŠKA NAVODILA AVTORJEM

Študentski zgodovinski časopis je študentska strokovna revija, ki izhaja enkrat letno pod okriljem Študentske sekcije Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru. Strokovne članke prispevajo študenti zgodovine ali drugih humanističnih in družboslovnih ved, ki mejijo na zgodovinsko znanost.

Prispevek (napisan z urejevalnikom besedila Word) lahko obsega do 4000 besed, vključno z navedenimi viri in literaturo. Prispevek mora biti poslan urednici po elektronski pošti (e-mail: tajda.tripkovic@student.um.si). Slikovni material v obliki laserske kopije ali v elektronski obliki (format JPG) mora biti opremljen s podnapisom in navedbo vira.

Oddani prispevek mora imeti povzetek in navedene ključne besede, ki morajo odražati vsebino prispevka in biti primerne za klasifikacijo (UDK). Povzetek mora predstaviti namen prispevka, glavne značilnosti in metodologijo raziskovalnega dela ter najpomembnejše rezultate in sklepe.

Besedilo prispevka mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe.

Opombe morajo biti pisane enotno kot sprotne opombe pod črto. So vsebinske (avtorjev komentar) in bibliografske (navedba vira, uporabljene – citirane literature).

Bibliografska opomba mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku, naslov le-tega), kraj in leto izida, strani.

Na koncu prispevka se navedejo uporabljeni viri in literatura, ki si po priimku avtorja (označenem z velikimi tiskanimi črkami), naslovu (če avtor ni znan) ali imenu arhiva sledijo po abecednem vrstnem redu.

Primeri citiranja:

monografija: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan : ok. 1245−1782* (Celje, 2005), str. 10.;
članek v reviji: Darko Friš, »Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani,« *Zgodovinski časopis* 59, št. 1−2 (2005): str. 10.;
časnik: ime in priimek avtorja (če je naveden), »Volitve v mariborski mestni zastop,« Slovenski gospodar, 27. november 1873, št. 48, str. 10;
prispevek v zborniku: Vasilij Melik, »Vprašanje regij v naši preteklosti,« v: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), str. 10;
spletni prispevek: Veljajo enaka pravila kot pri pisnih virih. Če avtor ni razviden, se navede nosilec avtorskih pravic. Datum objave je mogoče najti na dnu spletne strani (copyright) ali v naslovu; primer: Jože Mlinarič, *Encyclopaedia Britannica*, dostopno na: https://www.britannica.com/, sneto: 6. 6. 2017;
kasneje se uporablja smiselna okrajšava (dalje: Mlinarič, Studeniški dominikanski samostan, str. ...)
Pri navajanju arhivskih virov je treba navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (škatle) in arhivske enote ter naslov navedenega dokumenta (primer: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, AŠ 7, pismo Davorina Trstenjaka Pavlu Turnerju iz Starega Trga, 7. junij 1889.)

Dodatne informacije dobite na uredništvu revije.

ZAHVALA

Uredniški odbor se iskreno zahvaljuje dekanu Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter predsedniku Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru red. prof. dr. Darku Frišu za vso pomoč in spodbudo.

Iskreno se zahvaljujemo Študentskemu svetu Filozofske fakultete Univerze v Mariboru za sofinanciranje izdaje časopisa.

Zahvaljujemo se tudi Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Posebna zahvala gre izr. prof. dr. Alešu Mavru in doc. dr. Martinu Beletu za opravljene recenzije, ki so poskrbele za kvalitetne in natančne izdelke, in pripravljenost za pomoč pri nastajanju časopisa.

Posebna zahvala gre tudi Aji Barbič za prevode v angleščino in Darji Medved, ki je prijazno priskočila na pomoč pri lektoriranju časopisa.

Seveda pa gre največja zahvala predvsem vsem študentkam in študentom, ki so prispevali svoje članke, saj brez njih izdaja časopisa ne bi bila mogoča.

Študentska sekcija Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča

Študentski zgodovinski časopis

Izvršni odbor Študentske sekcije:

Predsednica: Tajda Tripkovič

Podpredsednika: Peter Donko in Aja Barbič

Glavna in odgovorna urednica: Tajda Tripkovič (tajda.tripkovic@student.um.si)

Kontakt:
zgodovinska.sekcija@gmail.com

Spletna stran:
zgodovinska-sekcija.jimdo.com

MUZEJ NARODNE OSVOBODITVE MARIBOR

ISSN 1854-889X